

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2017 - 2018

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΪΟΥ ΚΟΥΚΛΟΥΜΠΕΡΗΣ

A.M. 73400109116008

Τίτλος

Οι μάρτυρες δημοσίου

συμφέροντος

Επιβλέπων

Επ. Καθηγητής: Αριστομένης Τζαννετής

Νοέμβριος 2017, Αθήνα

Copyright © Νικόλαος Β. Κουκλουμπέρης, 2017

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

We're often told: "don't make so much noise"
But we can reply, "you'll soon hear noise enough before long"

Frank Serpico

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντομογραφίες.....	7
1. Εισαγωγή.....	10
<i>I. Το whistleblowing ως όπλο κατά της διαφθοράς και ως συμβολή στην επιβολή του δικαίου.....</i>	<i>10</i>
2. Διεθνές και εθνικό θεσμικό πλαίσιο για το whistleblowing.....	15
<i>I. Διεθνείς ρυθμίσεις.....</i>	<i>15</i>
<i>II. Εθνικές ρυθμίσεις.....</i>	<i>17</i>
3. Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «whistleblowing» και η διάκρισή του από συναφείς έννοιες.....	22
<i>I. Η ετυμολογική προέλευση του όρου και το ιστορικό στίγμα.....</i>	<i>22</i>
<i>II. Οι ορισμοί για το whistleblowing.....</i>	<i>24</i>
<i>III. Κριτική θεώρηση και ανασύνθεση των προταθέντων ορισμών.....</i>	<i>27</i>
<i>A. Περί του αντικειμένου της καταγγελίας.....</i>	<i>27</i>
<i>B. Περί του αποδέκτη της καταγγελίας.....</i>	<i>30</i>
<i>Γ. Περί της ιδιότητας του καταγγέλλοντος και της έννοιας του οργανισμού.....</i>	<i>31</i>
<i>IV. Whistleblowers και μάρτυρες του «στέμματος».....</i>	<i>32</i>
4. Whistleblowing και δημόσιο συμφέρον.....	36
5. Whistleblowing και καθήκον πίστης.....	40
<i>I. Υπάρχει υποχρέωση πίστης έναντι αξιοποιώνων πράξεων;.....</i>	<i>40</i>
6. Η προστασία του whistleblowing με τα μέσα του ποινικού δικονομικού δικαίου	
Ανάλυση του άρθρου 45B ΚΠΔ.....	45

I. Τα αναφερόμενα εγκλήματα και οι συναφείς με αυτά πράξεις.....	47
A. Η έννοια της συνάφειας.....	47
B. Αναλογική εφαρμογή του άρθρου 45B ΚΠΔ;.....	49
II. Η προγενέστερη εμπλοκή και τα κίνητρα του whistleblower: η ρήτρα καλοπιστίας.....	53
III. Ουσιώδης συμβολή στην αποκάλυψη και δίωξη των εγκλημάτων.....	58
IV. Η οριστική αποχή από την ποινική δίωξη.....	60
7. Το whistleblowing κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ.....	66
I. Τα κριτήρια αναλογικότητας.....	66
A. Το δημόσιο ενδιαφέρον.....	68
B. Η ύπαρξη και εξάντληση εναλλακτικών, αντί της δημοσιοποίησης, δυνατοτήτων.....	70
Γ. Η βασιμότητα των πληροφοριών.....	70
Δ. Τα κίνητρα.....	71
Ε. Η βλάβη του θιγόμενου προσώπου.....	72
ΣΤ. Η βαρύτητα της κύρωσης κατά του whistleblower.....	73
8. Επίλογος.....	74
Βιβλιογραφία.....	76

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΠ	Άρειος πάγος
αρ.	αριθμός
βλ.	βλέπε
ΔΕΝ	Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
ΔΔίκη	Διοικητική Δίκη (περιοδικό)
εδ.	εδάφιο
εκδ.	εκδόσεις
επ.	επόμενα
επιστ. επιμ.	επιστημονική επιμέλεια
ΕΔΚΑ	Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (περιοδικό)
Ε. Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕΡΓΔ	Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕΠ	Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων
ΘΠΔΔ	Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
κ.α.	και άλλα
κεφ.	κεφάλαιο

κ.λπ.	και τα λοιπά
λ. χ.	λόγου χάρη
ν.	νόμος
NoB	Νομικό Βήμα (περιοδικό)
Ν.Π.Δ.Δ	νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου
Ολ.	Ολομέλεια
ο.π.	όπως παραπάνω
ο.π.π.	όπου περαιτέρω παραπομπές
παρ.	παράγραφος
πρβλ.	παράβαλε
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠοινΔικ	Ποινική Δικαιοσύνη (περιοδικό)
ΠοινΧρ	Ποινικά Χρονικά (περιοδικό)
π. χ.	παραδείγματος χάριν
Σ.	Σύνταγμα
Σ.Κ.Π.Δ.	Σχέδιο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας
σ. σ.	σημείωση συντάκτη
σ.	σελίδα
σκ.	σκέψη
συμβ.	συμβούλιο
τ.	τόμος
ΤοΣ	Το Σύνταγμα (περιοδικό)
τεύχ.	τεύχος

Υπερ. Υπεράσπιση (περιοδικό)

υποσ. υποσημείωση

BAG Bundesarbeitsgericht

BVerfG Bundesverfassungsgericht

Crit. Crim. Critical Criminology (περιοδικό)

DuD Datenschutz und Datensicherheit (περιοδικό)

NJW Neue Juristische Wochenschrift (περιοδικό)

NZA Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht (περιοδικό)

SCC Suprema Corte di Cassazione

ZIS Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik (περιοδικό)

1. Εισαγωγή

I. Το whistleblowing ως όπλο κατά της διαφθοράς και ως συμβολή στην επιβολή του δικαίου¹

Η διαφθορά, ως φαινόμενο διαβρωτικό των κοινωνικών δομών και θεσμών, δεν αποτελεί μία ακόμη σύγχρονη καινοφάνεια². Μολονότι έννοια γνωστή, εμπεριέχουσα ιδιαίτερη κοινωνικοηθική απαξία και χροιά στο κοινό γλωσσικό αισθητήριο³, εντούτοις η νομική εννοιολογική της οριοθέτηση ενέχει εγγενείς δυσκολίες λόγω της αοριστίας, της πολυπλοκότητας και της ιδιαίτερης ρευστότητας που παρουσιάζει⁴. Γι' αυτό και ένας λεπτομερής και αναλυτικός ορισμός απουσιάζει από τα νομικά κείμενα που επιδιώκουν τη ρύθμιση του φαινομένου της διαφθοράς και των σχετιζόμενων με αυτό ζητημάτων⁵. Κατά έναν ευρύ ορισμό της διαφθοράς, που επιχειρεί να εντάξει στο εννοιολογικό του πεδίο πλείονες συμπεριφορές, χωρίς όμως να αποφεύγει τον κίνδυνο της ασάφειας, ως διαφθορά ορίζεται η κατάχρηση εξουσίας ή θέσης για προσωπικό όφελος⁶. Παρά τη σχετική ευρύτητα, κοινώς αποδεκτή γίνεται η διάγνωση ενός πυρήνα του όρου διαφθορά, εντός του οποίου με βεβαιότητα εντάσσεται η δωροδοκία εν στενή έννοια, χωρίς βέβαια να εξαντλείται σε αυτή⁷. Εμφαίνεται έτσι ότι ο όρος διαφθορά αποτελεί μία έννοια τύπου (Typusbegriff), η οποία δεν

¹ Ιδιαίτερα γλαφυρός είναι ο τίτλος που δίνει η Kreis στη μονογραφία της, βλ. Kreis S., *Whistleblowing als Beitrag zur Rechtsdurchsetzung, Das öffentliche Informationsinteresse im Arbeitsrecht*, 2017.

² Δημόπουλος Χ., *Η διαφθορά*, 2005, σ. 2.

³ Μπιτζιλέκης Ν., *Η διαφθορά ως νομικό και πολιτικό πρόβλημα*, ΠοινΧρ 2009, σ. 97.

⁴ Γκμπάντι Κ-Μ., *Η ποινική αντιμετώπιση της διαφθοράς στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η επίδρασή της στην εθνική μας έννομη τάξη*, Η ποινική διαχείριση της δωροδοκίας, Πρακτικά 6^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου ΕΕΠ, 2013, σ. 12.

⁵ Γκμπάντι, *Η ποινική αντιμετώπιση της διαφθοράς στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η επίδρασή της στην εθνική μας έννομη τάξη*, ο. π. σ. 12.

⁶ Anand V./Ashforth B./Joshi M., *Business as usual: the acceptance and perpetuation of corruption in organizations*, Academy of Management Executive, τ. 18, σ. 40. Κατά τον Μπιτζιλέκη, *Η διαφθορά ως νομικό και πολιτικό πρόβλημα*, ο.π. σ. 97, ο πυρήνας της διαφθοράς εντοπίζεται ακριβώς στην εκμετάλλευση κάποιας δημόσιας ή άλλης εξουσιαστικής θέσης προς εξυπηρέτηση ιδιοτελών σκοπών και συμφερόντων.

⁷ Γκμπάντι, *Η ποινική αντιμετώπιση της διαφθοράς στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η επίδρασή της στην εθνική μας έννομη τάξη*, ο. π. σ. 13.

υπόκειται σε πλήρη ορισμό, αλλά καθορίζεται με απαρίθμηση βασικών χαρακτηριστικών της, όντας έτσι έννοια ευέλικτη αλλά δυσχερώς συγκεκριμενοποιήσιμη⁸.

Η ποινική αντιμετώπιση της διαφθοράς έλαβε τη μορφή μίας παγκόσμιας εκστρατείας, που ως αποτέλεσμα είχε την αθρόα παραγωγή διεθνών συμβάσεων με ποινικό περιεχόμενο⁹. Αυτή η επίμονη διεθνής κινητοποίηση βασίστηκε κυρίως στη σκέψη ότι η διαφθορά συνιστά απειλή για το κράτος δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα, υπονομεύει δε τη δημοκρατία, παρεμποδίζοντας την οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα των ηθικών θεμελίων της κοινωνίας¹⁰. Για την αποτελεσματική περιστολή του φαινομένου της διαφθοράς, το ποινικό δίκαιο χρησιμοποιήθηκε ως το βασικό εργαλείο. Η αναμόρφωση ήδη προβλεπόμενων εγκλημάτων, η εισαγωγή νέων νομοτυπικών μορφών¹¹, καθώς και η διεύρυνση ιδιαίτερα επαχθών ειδικών ανακριτικών πράξεων¹², αποτελούν μερικά από τα μέτρα συνεχούς κλιμάκωσης της καταπολέμησης της διαφθοράς.

Παρά την κατ' αρχήν θεμιτή και σαφή νομοθετική επιδίωξη, εγείρονται ερωτηματικά και ασκείται κριτική γύρω από την αποτελεσματικότητα του θεσμικού πλαισίου κατά της διαφθοράς αλλά και την ορθολογική μεθοδολογική του κατάστρωση¹³. Την κριτική αυτή έρχεται να πλαισιώσει η εμπειρική, πλην πανθομολογούμενη, διαπίστωση της ύπαρξης μιας κουλτούρας ανοχής της διαφθοράς, ως κυρίαρχου κοινωνικού προτύπου, που την καθιστά εν πολλοίς, ηθικά

⁸ Για τις έννοιες τύπου ειδικότερα, βλ. Μυλωνόπουλος Χ., *Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος Ι*, 2007, σ. 85 επ.

⁹ Ανδρουλάκης Ι., *Το παγκόσμιο νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της διαφθοράς*, Η ποινική διαχείριση της δωροδοκίας, Πρακτικά 6^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου ΕΕΠ, σ. 92. Εξέχουσα εκπρόσωπο των διεθνών αυτών νομικών εργαλείων αποτελεί η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά της διαφθοράς, η οποία κυρώθηκε από την ελληνική Δημοκρατία με τον ν. 3666/2008.

¹⁰ Προοίμιο της Σύμβασης Ποινικού δικαίου για τη Διαφθορά, όπως αυτή κυρώθηκε από με τον ν. 3560/2007.

¹¹ Αναλυτική παράθεση των μέτρων αντιμετώπισης της διαφθοράς μέσω του ουσιαστικού ποινικού δικαίου, βλ. Χατζηκώστας Κ., *Διατάξεις για την καταπολέμηση της διαφθοράς στον ελληνικό δημόσιο τομέα με μέσα του ποινικού δικαίου*, σ. 583 επ., σε Γκμπάντι Κ.-Μ. (επιστ. επ.), *Οικονομικό έγκλημα και διαφθορά στον Δημόσιο τομέα*, τ. Ι, 2014.

¹² Για την ανάγκη μίας σύμφωνης προς τα δικαιώματα που κατοχυρώνει η ΕΣΔΑ στοχοπροσήλωσης της ανακριτικής διαδικασίας στα εγκλήματα διαφθοράς κάνει αναφορά ο Δαλακούρας, ο οποίος θεωρεί ότι η διεύρυνση των ειδικών ανακριτικών πράξεων στα εγκλήματα διαφθοράς καθιστά επιτακτική την ενίσχυση της αξιακής δομής του συστήματος, βλ. Δαλακούρας Θ., *Η ανακριτική διαδικασία στα εγκλήματα διαφθοράς. Όρια επέμβασης στα δικαιώματα του ατόμου υπό το φως της ΕΣΔΑ*, ΠοινΔικ 12/2016, σ. 1106.

¹³ Ανδρουλάκης, *Το παγκόσμιο νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της διαφθοράς*, ο. π. σ. 101 επ., ο οποίος κάνει λόγο για περισσότερο συμβολικό και λιγότερο αποτελεσματικό χαρακτήρα των υιοθετηθέντων μέτρων κατά της διαφθοράς, βλ. και Γκμπάντι Κ.-Μ., *Ποινική νομοθεσία και ενωσιακές επιταγές – Εθνική ενσωμάτωση της ενωσιακής νομοθεσίας στο παράδειγμα της αντιμετώπισης της διαφθοράς*, ΠοινΧρ 2015, σ. 647 επ., η οποία μιλά για ελλείμματα και παλινωδίες στις νομοθετικές επιλογές.

απενοχοποιημένη¹⁴. Η κουλτούρα αυτή καλλιεργείται μέσω της «κανονικοποίησης» (normalization) της διαφθοράς, η οποία προάγεται από τη συστηματική επανάληψη συναφών περιστατικών, και οδηγεί όχι απλά στην εκλογίκευση (rationalization) αλλά ακόμα και στην αντιμετώπιση της διαφθοράς ως νομοτέλειας¹⁵.

Βέβαιο είναι πως δεν μπορεί να μιλά κανείς για αποτελεσματική καταπολέμηση της διαφθοράς, χωρίς την ανεύρεση των κατάλληλων μέσων που δύνανται να επιφέρουν την περιστολή της. Η ανεύρεση αυτή προϋποθέτει την κατανόηση της ίδιας της φύσης του φαινομένου. Καταρχάς, διαπιστώνεται ότι η διαφθορά ενδημεί και ανθίζει σε σύνθετες και καλά οργανωμένες διοικητικές και εξουσιαστικές δομές¹⁶. Οι σύγχρονοι δημόσιοι και ιδιωτικοί οργανισμοί εξελίσσονται σήμερα με εξαιρετικά σύνθετο τρόπο και αναπτύσσουν πολυσχιδή δραστηριότητα σε ευρύτατα κοινωνικά και οικονομικά πεδία, ώστε η τυχόν ανάπτυξη, εντός των μηχανισμών και δομών τους, φαινομένων διαφθοράς να καθίσταται αν μη τι άλλο, δυσχερώς ανιχνεύσιμη¹⁷. Η παραδοχή αυτή αναδεικνύει ότι χωρίς εσωτερική γνώση, εν τη γενέσει κάθε φαινομένου διαφθοράς, εκεί δηλαδή που η γνώση «αφθονεί»¹⁸, οποιοδήποτε εγχείρημα περί «πάταξης και εκρίζωσης» της διαφθοράς, πέρα από την πιθανή αναποτελεσματικότητά του, διατρέχει τον κίνδυνο αυτοϋποβιβασμού του σε απλή παρασυνθηματολογία. Συχνότερος φορέας αυτής της γνώσης, πλην φυσικά των ίδιων των εμπλεκόμενων, είναι οι παρέχοντες την εργασία τους εντός των οργανισμών που η διαφθορά καλλιεργείται¹⁹. Οι άνθρωποι αυτοί, εξ αφορμής της εργασιακής τους σχέσης, τελούν σε τέτοια

¹⁴ Λίβος Ν., *Η συμβολή των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος (whistleblowers) στην καταπολέμηση της διαφθοράς*, Η ποινική διαχείριση της δωροδοκίας, Πρακτικά 6^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου ΕΕΠ, σ. 467. Για ηθικό – αξιακό έλλειμμα μιλά ο Μπιτζιλέκης, *Η διαφθορά ως νομικό και πολιτικό πρόβλημα*, ο. π. σ. 110.

¹⁵ Anand V./Ashforth B., *The normalization of corruption in organizations*, Research in Organizational behavior, τ. 25, σ. 3, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι όταν η διαφθορά εντός γραφειοκρατικών δομών γίνεται ζήτημα ρουτίνας, τότε δημιουργείται ένα είδος «θεσμοποιημένης» (institutionalized) διαφθοράς.

¹⁶ Γκμπάντι Κ.-Μ., *Η ποινική αντιμετώπιση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα από την Ευρωπαϊκή Ένωση και η επίδρασή της στην εθνική μας έννομη τάξη*, σε Γκμπάντι Κ-Μ (επιστ. επ.), *Οικονομικό Έγκλημα και Διαφθορά*, ο. π. σ. 695.

¹⁷ Miceli M./ Near J./ Dworking T., *Whistleblowing in Organizations*, 2008, σ. 2.

¹⁸ Λίβος, *Η συμβολή των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος (whistleblowers) στην καταπολέμηση της διαφθοράς*, ο. π. σ. 471.

¹⁹ Στην αιτιολογική έκθεση, παρ. 68, της Σύμβασης Αστικού δικαίου για τη Διαφθορά του Συμβουλίου της Ευρώπης τονίζεται ότι «στην πράξη οι υποθέσεις διαφθοράς ενέχουν δυσκολίες στην ανακάλυψη και διερεύνησή τους και οι εργαζόμενοι ή συνεργάτες (στον δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα) των προσώπων που εμπλέκονται σε αυτές είναι συνήθως οι πρώτοι που τις ανακαλύπτουν ή τις υποπτεύονται», διαθέσιμη σε <https://rm.coe.int/16800cce45>

χρονική και τοπική εγγύτητα με τη διαφθορά, ώστε η μαρτυρία τους να καθίσταται ένας από τους πιο ουσιώδεις όρους της ανακάλυψης και δίωξής της. Πρόκειται για τα πρόσωπα που έχουν λάβει, τον διεθνώς καθιερωμένο πλέον όρο «whistleblowers»²⁰, και νεωστί στην ελληνική έννομη τάξη τον όρο «μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος» κατά το άρθρο 45B ΚΠΔ²¹. Κατά τον εύστροφο χαρακτηρισμό του Davis, που συμπυκνώνει σε λίγες λέξεις την ουσία του θεσμού, «το whistleblowing συνίσταται στην αποκάλυψη πληροφοριών που διαφορετικά θα έμεναν άγνωστες»²². Αυτή βέβαια η αποκάλυψη δεν γίνεται χωρίς κόστος, ούτε αντιμετωπίζεται πάντα ως καλοδεχούμενη. Ο whistleblower με την καταγγελία του διαρρηγνύει τους στεγανούς θύλακες διαφθοράς εντός των οργανισμών στους οποίους ευδοκιμεί. Η πράξη του αυτή επιφέρει μία ποιοτική μεταβολή της ίδιας του της ταυτότητας, η οποία καθορίζεται πια από αυτή καθ' εαυτή την πράξη της καταγγελίας²³. Το whistleblowing γίνεται αυτό που οι Rothschild και Miethe αποκαλούν «master status», το κρίσιμο υπόβαθρο της ταυτότητας του whistleblower²⁴. Σχεδόν μάλιστα αντανakλαστικά, υφίσταται αντίποινα και μέτρα αντεκδίκησης (retaliation), με σκοπό τον εκφοβισμό και τη σιωπή του. Το «πρωτείο» όμως της πληροφορίας που ο whistleblower φέρει τον τοποθετεί στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, αναδεικνύοντας το ζήτημα της προστασίας και ενίσχυσης του θεσμού αυτού ως βασικό, διεθνή πια δικαιοπολιτικό στόχο²⁵, αλλά και ως αμφιλεγόμενο στοίχημα δικαιοκρατίας κάθε έννομης τάξης που τον υιοθετεί.

Με την παρούσα μελέτη σκοπείται η προσέγγιση του φαινομένου του whistleblowing από ποινικοδικαϊκή έποψη. Πιο συγκεκριμένα, μετά από την παράθεση διεθνών και εθνικών διατάξεων για τους whistleblowers, καθώς και μία προσπάθεια εννοιολογικού καθορισμού του όρου, θα επιχειρηθεί η ανάλυση του νεοπαγούς άρθρου 45B ΚΠΔ. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο πολύμορφος χαρακτήρας του φαινομένου και η διεξόδυσή του σε ποικίλους δικαιοκούς τομείς,

²⁰ Lewis D./ Brown A./ Moberly R., *Whistleblowing, its importance and the state of the research*, σε Brown A. J. (επιστ. επιμ.), *International Handbook on Whistleblowing Research*, 2014, σ. 5.

²¹ Στυλιανίδου Μ., *Προστασία των εργαζομένων μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος στο δημόσιο τομέα, Οι whistleblowers σε Διεθνείς Οργανισμούς και σε κράτη της Ευρώπης*, 2017, σ. 136 επ.

²² Davis M., *Some paradoxes of whistleblowing*, *Business & Professional Ethics Journal*, τ. 15, σ. 4.

²³ Sawyer K./ Johnson J./ Holub M., *The Necessary Illegitimacy of the Whistleblower*, *Social Science Research Network*, 07/2006, σ. 5.

²⁴ Rothschild J./ Miethe T., *Whistleblower disclosures and management retaliation, The Battle to Control Information About Organization Corruption, Work and Occupations*, τ. 26, σ. 121.

²⁵ Vaughn R., *The Successes and Failures of Whistleblower Laws*, 2012, σ. 239.

καθιστά απαραίτητη την αναφορά σε ορισμένα ζητήματα, όπως το δημόσιο συμφέρον και η υποχρέωση πίστεως, την οποία φέρει κατά κόρον ο εργαζόμενος – whistleblower. Αν και *prima facie* τα θέματα αυτά φαίνεται να στερούνται ποινικού ενδιαφέροντος, εντούτοις ασκούν καταλυτική επίδραση στη νοητική σύλληψη του whistleblowing. Τέλος, θα γίνει ιδιαίτερη αναφορά στη νομολογία του ΕΔΔΑ, το οποίο ασχολήθηκε με υποθέσεις whistleblowing που ήχθησαν ενώπιόν του και οι αποφάσεις του οποίου δύνανται να εισφέρουν χρήσιμα συμπεράσματα.

2. Διεθνές και εθνικό θεσμικό πλαίσιο για το whistleblowing

I. Διεθνείς ρυθμίσεις

Παρότι, εκ πρώτης όψεως, το φαινόμενο του whistleblowing εμφανίζεται ως μία επινόηση των σύγχρονων εννόμων τάξεων, εντούτοις αξίζει να σημειωθεί ότι οι αγγλοσαξονικές του ρίζες ανάγονται στο 1863²⁶, όταν στις 2 Μαρτίου το Αμερικανικό Κογκρέσο, εν μέσω του αμερικανικού εμφυλίου, ψήφισε τον νόμο False Claims Act (γνωστός και ως Lincoln Law)²⁷. Σκοπός του νόμου ήταν η καταπολέμηση της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης των ΗΠΑ. Δυνάμει του False Claims Act επιτρεπόταν στους ιδιώτες, που λάμβαναν γνώση περιπτώσεων απάτης κατά της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, να ασκήσουν οι ίδιοι αγωγή εναντίον των παραβατών, εκ μέρους της Κυβέρνησης, και να διεκδικήσουν το 50% των ανακτηθέντων πόρων. Πρόκειται για τη διαδικασία qui tam²⁸, η οποία ουσιαστικά παρείχε στους πολίτες δικαιώματα όμοια με αυτά του γενικού εισαγγελέα²⁹.

Προστατευτικές διατάξεις υπέρ των whistleblowers συναντώνται σε σειρά από διεθνείς συμβάσεις, που καταστρώθηκαν κυρίως στο πλαίσιο διεθνών πρωτοβουλιών κατά της διαφθοράς. Οι σημαντικότερες εξ αυτών είναι:

- Η Σύμβαση Ποινικού Δικαίου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη διαφθορά της 27.01.1999. Στο άρθρο 22 της Σύμβασης με τίτλο «Προστασία συνεργατών δικαιοσύνης και

²⁶ Παρόμοια, αλλά αποσπασματικά, νομοθετικά κείμενα υφίσταντο στις ΗΠΑ ήδη από το 1778, όταν το Ηπειρωτικό Αμερικανικό Κογκρέσο, με σκοπό να πατάξει την κακοδιαχείριση που διαπιστώθηκε στο Αμερικανικό πολεμικό ναυτικό, ψήφισε ένα έκτακτο νομοθετικό μέτρο, το οποίο θέσπιζε την υποχρέωση των υπαλλήλων των δημοσίων υπηρεσιών των ΗΠΑ να αναφέρουν παράνομες πράξεις αμερικανών αξιωματούχων, που υπέπεσαν στην αντίληψή τους, Kohn St., *Concepts and procedures in whistleblower law*, 2001, σ. 204.

²⁷ Fitzgerald D., *Informants, Cooperating Witnesses and Undercover Investigations: A Practical Guide to Law, Policy, and Procedure*, 2015, σ. 237.

²⁸ Ο όρος Qui Tam αποτελεί συντομογραφία της λατινικής φράσης *qui tam pro domino rege quam pro se ipso in hac parte sequitur* και υποδηλώνει αυτόν που ασκεί αγωγή τόσο επ' ονόματι του ιδίου όσο και του βασιλιά.

²⁹ Βλ. Kohn, *Concepts and procedures in whistleblower law*, ο. π. σ. 205, ο οποίος τους αποκαλεί «private attorneys general».

μαρτύρων»³⁰ ορίζεται ότι *«Κάθε Μέρος πρέπει να υιοθετήσει τα μέτρα που είναι απαραίτητα για να παράσχει αποτελεσματική και κατάλληλη προστασία για: α. αυτούς που καταγγέλλουν τα ποινικά αδικήματα που θεσπίζονται σύμφωνα με τα Άρθρα 2 έως 14 ή που συνεργάζονται άλλως με τις ανακριτικές ή διωκτικές αρχές β. μάρτυρες που καταθέτουν σχετικά με τα αδικήματα αυτά».*

- Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για θέματα Αστικού Δικαίου περί διαφθοράς της 09.09.1999. Στο άρθρο 9 της Σύμβασης με τίτλο «Προστασία εργαζομένων» ορίζεται ότι *«Κάθε μέρος πρέπει να προβλέψει στο εσωτερικό του δίκαιο κατάλληλη προστασία έναντι οποιασδήποτε αδικαιολόγητης κύρωσης κατά εργαζομένων, οι οποίοι καλόπιστα και βάσει εύλογων υποψιών καταγγέλλουν πράξεις διαφθοράς σε αρμόδια πρόσωπα ή αρχές».*
- Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά της Διαφθοράς της 31.10.2003. Στο άρθρο 33 της Σύμβασης, με τίτλο «Προστασία προσώπων που κάνουν καταγγελίες»³¹ ορίζεται ότι *«Κάθε Κράτος Μέρος εξετάζει τη δυνατότητα ενσωμάτωσης στο εσωτερικό νομικό του σύστημα κατάλληλων μέτρων για την παροχή προστασίας έναντι αδικαιολόγητης μεταχείρισης σε οποιοδήποτε πρόσωπο καταγγέλλει καλόπιστα και με βάσιμους λόγους στις αρμόδιες αρχές, γεγονότα που αφορούν αδικήματα που ορίζονται σύμφωνα με την παρούσα Σύμβαση».*

Εξίσου ιδιαίτερη σημασία έχουν ορισμένες νομικές ρυθμίσεις σε επίπεδο Ε.Ε. που δεν σχετίζονται ευθέως με την καταπολέμηση της διαφθοράς, προτάσσουν όμως την προστασία των whistleblowers. Ειδικότερα:

- Ο Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (Α.Ε.Κ.Χ)³², στο άρθρο 24 του οποίου, με τίτλο «Το δικαίωμα προστασίας σε περιπτώσεις λύσης της σχέσης εργασίας» αναφέρεται ότι *«Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος προστασίας των εργαζομένων σε περιπτώσεις λύσης της σχέσης εργασίας, τα Μέρη αναλαμβάνουν να αναγνωρίζουν: α. το δικαίωμα όλων των εργαζομένων να μη λύεται η εργασιακή τους σχέση χωρίς βάσιμο λόγο».* Στο δε παράρτημα, μέρος II του Α.Ε.Κ.Χ., αναφορικά με το άρθρο 24 επεξηγείται ότι *«Για τους σκοπούς αυτού του άρθρου οι ακόλουθοι λόγοι,*

³⁰ Πρόκειται για την ελληνική απόδοση του όρου «Protection of collaborators of justice and witnesses»

³¹ Ο όρος αυτός υιοθετείται από τον έλληνα νομοθέτη στον ν. 3666/2008, με τον οποίο κυρώθηκε η σύμβαση από την Ελλάδα. Στο αυθεντικό ψηφισθέν αγγλικό κείμενο ο όρος αποδίδεται ως «Protection of Reporting Persons».

³² Η κύρωση του οποίου συντελέστηκε στην Ελλάδα με τον ν. 4359/2016.

ειδικότερα, δεν αποτελούν βάσιμους λόγους για τη λύση της σχέσης εργασίας: γ. η υποβολή καταγγελίας ή η συμμετοχή σε νομικές διαδικασίες κατά ενός εργοδότη που αφορούν σε ενδεχόμενη παράβαση νομοθετικών ή κανονιστικών διατάξεων ή προσφυγή στις αρμόδιες διοικητικές αρχές».

- Το ψήφισμα 1729 της 29.04.2010 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, με το οποίο κλήθηκαν τα κράτη – μέλη να επανεξετάσουν τη νομοθεσία τους σχετικά με την προστασία των whistleblowers. Στο προοίμιο του ψηφίσματος υπερτονίζεται η σημασία του whistleblowing ως μία ευκαιρία ενίσχυσης της λογοδοσίας και στήριξης του αγώνα κατά της διαφθοράς και της κακοδιαχείρισης, στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.
- Το ψήφισμα 2016/2055 (INI) της 14.02.2017 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, σχετικά με τον ρόλο των whistleblowers στην προστασία των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ. Στο ψήφισμα αναγνωρίζεται η συνεισφορά των whistleblowers στην πρόληψη, αποκάλυψη και δίωξη παρανομιών που θέτουν σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία και ασφάλεια, την οικονομική ανάπτυξη και ακεραιότητα, τα ανθρώπινα δικαιώματα, το περιβάλλον καθώς και το κράτος δικαίου. Ταυτόχρονα, τονίζεται η ανάγκη το whistleblowing να βασίζεται στην αρχή της διαφάνειας, ώστε η προστασία που θα παρέχεται να εξαρτάται από τον απώτερο στόχο της διαφύλαξης του δημοσίου συμφέροντος. Με το εν λόγω ψήφισμα, κλήθηκε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αναλάβει νομοθετική πρωτοβουλία και να παρουσιάσει στον Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ένα ολοκληρωμένο και συνεκτικό νομικό πλαίσιο για την προστασία των whistleblowers στην Ε.Ε.

II. Εθνικές ρυθμίσεις

Με τον ν. 4254/2014 ελήφθησαν μέτρα από τον έλληνα νομοθέτη για την προστασία των whistleblowers στην ελληνική έννομη τάξη, οι οποίοι χαρακτηρίζονται, κατά το νεοείσακτο άρθρο 45B ΚΠΔ ως «μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος». Όπως αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση του νόμου, με την προσθήκη αυτή η χώρα μας ανταποκρίνεται στις διεθνείς της υποχρεώσεις και ιδίως στο άρθρο 33 της Σύμβασης του ΟΗΕ κατά της Διαφθοράς, που κυρώθηκε με τον ν. 3666/2008 και στο άρθρο 22 της Σύμβασης του Ποινικού Δικαίου του Συμβουλίου της Ευρώπης, που κυρώθηκε με τον ν. 3560/2007, καθώς και σε πλείονες, μη δεσμευτικές, σχετικές νομικές διατάξεις και

συστάσεις διεθνών οργανισμών³³. Πρόκειται για την πρώτη ολοκληρωμένη νομοθετική προσπάθεια παροχής προστασίας στα πρόσωπα εκείνα τα οποία, χωρίς να εμπλέκονται τα ίδια στην τέλεση εγκλημάτων διαφθοράς, συμβάλλουν ουσιωδώς στην αποκάλυψη των εν λόγω εγκλημάτων με πληροφορίες που παρέχουν στις αρμόδιες διωκτικές Αρχές. Η προστασία αυτή παρέχεται με τα μέσα του ποινικού δικονομικού δικαίου, μέσω της αποχής από την ποινική δίωξη εγκλημάτων για τα οποία κατηγορείται ο whistleblower λόγω της καταγγελίας του, αλλά ο νομοθέτης δεν περιορίστηκε σε αυτά. Προστατευτικές ρυθμίσεις προβλέπονται διαμέσου της τροποποίησης του άρθρου 9 ν. 2928/2001 για την προστασία μαρτύρων, αλλά και του Κώδικα Κατάστασης Δημοσίων Πολιτικών Διοικητικών Υπαλλήλων και Υπαλλήλων Ν.Π.Δ.Δ (εφεξής υπαλληλικός κώδικας). Πιο συγκεκριμένα:

Στο άρθρο 45B ΚΠΔ ορίζεται σχετικά:

1. Σε υποθέσεις σχετικές με τις αξιόποινες πράξεις των άρθρων 159, 159Α, 235, 236, 237 και 237Α του Ποινικού Κώδικα και τις συναφείς με αυτές πράξεις, είναι δυνατόν, μετά από έγκριση του Αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου που εποπτεύει και συντονίζει το έργο των Εισαγγελέων Εγκλημάτων Διαφθοράς, να χαρακτηρίζεται ως μάρτυς δημοσίου συμφέροντος με πράξη του κατά τόπον αρμόδιου εισαγγελέα πλημμελειοδικών ή του Εισαγγελέα Εγκλημάτων Διαφθοράς όποιος, χωρίς να εμπλέκεται καθ' οιονδήποτε τρόπο στις εν λόγω πράξεις και χωρίς να αποβλέπει σε ίδιον όφελος, συμβάλλει ουσιωδώς, με τις πληροφορίες που παρέχει στις διωκτικές αρχές, στην αποκάλυψη και δίωξή τους. Η κατά το προηγούμενο εδάφιο πράξη του εισαγγελέα μπορεί να ανακαλείται με τον ίδιο τρόπο και σε οποιοδήποτε στάδιο της ποινικής δίκης, αν ο εισαγγελέας κρίνει ότι δεν συντρέχουν οι λόγοι που τον οδήγησαν στην έκδοσή της.

2. Αν έχει υποβληθεί έγκληση ή μήνυση για τα εγκλήματα της ψευδορκίας, της ψευδούς καταμήνυσης, της συκοφαντικής δυσφήμισης ή της παραβίασης υπηρεσιακού απορρήτου του Ποινικού Κώδικα ή για τις πράξεις των παραγράφων 4 ή 8 του άρθρου 22 του ν. 2472/1997 σε υπόθεση σχετική με τις αξιόποινες πράξεις που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο, ο αρμόδιος για την άσκηση της ποινικής δίωξης εισαγγελέας, πριν από κάθε άλλη ενέργεια, ενημερώνει σχετικά τον Αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου που εποπτεύει και συντονίζει το έργο των Εισαγγελέων Εγκλημάτων Διαφθοράς.

³³ Βλ. σ. 60 της Αιτιολογικής έκθεσης με ενδεικτική αναφορά στο κεφάλαιο 9 των Κατευθυντηρίων Αρχών της Παγκόσμιας Τράπεζας για τη συμμόρφωση σε θέματα ακεραιότητας (2010), στο κεφάλαιο 6 των Κατευθυντηρίων Αρχών του ΟΟΣΑ για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις (2008), τον Οδηγό Καλής Πρακτικής του ΟΟΣΑ για τους Εσωτερικούς Ελέγχους, στη Συμμόρφωση και την Ηθική (2010) και την απόφαση 1729 (2010) της Ολομέλειας της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης.

3. *Αν ο Αντεισαγγελέας του Αρείου Πάγου που εποπτεύει και συντονίζει το έργο των Εισαγγελέων Εγκλημάτων Διαφθοράς, κρίνει μετά από την κατά την προηγούμενη παράγραφο ενημέρωσή του, ότι η ποινική δίωξη των εγκλημάτων της ψευδορκίας, της ψευδούς καταμήνυσης, της συκοφαντικής δυσφήμισης ή της παραβίασης υπηρεσιακού απορρήτου ή των εγκλημάτων των παραγράφων 4 ή 8 του άρθρου 22 του ν. 2472/1997, δεν είναι απαραίτητη για την προστασία του δημοσίου συμφέροντος, μπορεί να παραγγείλει στον αρμόδιο για την άσκηση της ποινικής δίωξης εισαγγελέα την οριστική αποχή από την ποινική δίωξη για τις εν λόγω πράξεις.*

Στο άρθρο 9 ν. 2928/2001 προστέθηκε νέα παράγραφος υπ' αριθμόν 7, στην οποία αναφέρεται ότι:

Σε υποθέσεις σχετικές με τις αξιόποινες πράξεις των άρθρων 159, 159Α και 235 έως 237Α του Ποινικού Κώδικα, ακόμα κι αν δεν τελέσθηκαν στο πλαίσιο εγκληματικής οργάνωσης, είναι δυνατόν να παρέχεται στους μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος κατ' άρθρο 45B του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, στους ιδιώτες κατ' άρθρο 253B του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και σε οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο συμβάλλει ουσιωδώς στην αποκάλυψη των ως άνω αξιοποιούνων πράξεων ή, εφόσον τούτο κρίνεται αναγκαίο, και στους οικείους των προαναφερθέντων προσώπων, η προβλεπόμενη στις παραγράφους 1 έως 5³⁴ προστασία από πιθανολογούμενες πράξεις εκφοβισμού ή αντεκδίκησης.

Στο άρθρο 26 του υπαλληλικού κώδικα προστέθηκε η παράγραφος 4, όπου ορίζεται ότι:

Ο υπάλληλος που έχει χαρακτηριστεί ως μάρτυς δημοσίου συμφέροντος κατά το άρθρο 45B του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, δεν παραλείπεται σε διαδικασία προαγωγής ούτε υπόκειται σε οποιαδήποτε πειθαρχική διαδικασία ή τιμωρείται, απολύεται ή καθ' οιονδήποτε τρόπο υφίσταται άλλη δυσμενή διακριτική μεταχείριση αμέσως ή εμμέσως και ιδίως σε θέματα υπηρεσιακής εξέλιξης,

³⁴ Στην παράγραφο 2 ορίζεται ότι «Μέτρα προστασίας είναι η φύλαξη με κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό της αστυνομίας, η κατάθεση με χρήση ηλεκτρονικών μέσων ηχητικής και οπτικής ή μόνο ηχητικής μετάδοσής της, η μη αναγραφή στην έκθεση εξέτασης του ονόματος, του τόπου γέννησης, κατοικίας και εργασίας, του επαγγέλματος και της ηλικίας, που διατάσσονται με αιτιολογημένη διάταξη του αρμόδιου εισαγγελέα πλημμελειοδικών, η μεταβολή των στοιχείων ταυτότητας, η μετεγκατάσταση σε άλλες χώρες, καθώς και η μετάθεση ή μετάταξη ή απόσπαση για αόριστο χρονικό διάστημα, με δυνατότητα ανάκλησής της, των δημοσίων υπαλλήλων, που αποφασίζονται κατά παρέκκλιση από τις κείμενες διατάξεις από τους αρμόδιους Υπουργούς ύστερα από εισήγηση του αρμόδιου εισαγγελέα πλημμελειοδικών». Στην παράγραφο 4 αναφέρεται ότι «κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο, ο μάρτυρας του οποίου δεν αποκαλύφθηκαν τα στοιχεία ταυτότητας καλείται με το όνομα που αναφέρεται στην έκθεση εξέτασης του. Αν ζητηθεί από τον εισαγγελέα ή από έναν διάδικο η αποκάλυψη του πραγματικού ονόματος του, το δικαστήριο αποφαινεται αιτιολογημένα για την αποκάλυψη ή μη. Την αποκάλυψη μπορεί να διατάξει το δικαστήριο και αυτεπαγγέλτως. Σε κάθε περίπτωση το δικαστήριο μπορεί να διατάξει όσα ορίζονται στο άρθρο 354 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας», ενώ στην παράγραφο 5. «Αν δεν έχουν αποκαλυφθεί τα στοιχεία ταυτότητας του μάρτυρα, μόνη η κατάθεσή του δεν είναι αρκετή για την καταδίκη του κατηγορουμένου».

μετακίνησης ή τοποθέτησης, κατά τη διάρκεια του αναγκαίου για τη δικαστική διερεύνηση της υπόθεσης χρόνου.

Επίσης, στο άρθρο 110 στη νέα παράγραφο 6 ορίζεται:

Αν σε υποθέσεις σχετικές με τις αξιόποινες πράξεις των άρθρων 159, 159Α, 235, 236, 237 και 237^Α του Ποινικού Κώδικα ασκείται πειθαρχική δίωξη εναντίον υπαλλήλου ο οποίος, με τις πληροφορίες που παρέσχε στις διωκτικές αρχές, συνέβαλε ουσιωδώς στην αποκάλυψη και δίωξη τους, για τη συνέχιση της διαδικασίας το πειθαρχικό όργανο οφείλει να αποδείξει ότι η δίωξη που άσκησε δεν οφείλεται στην προαναφερθείσα ουσιώδη συμβολή του υπαλλήλου.

Τέλος, στο άρθρο 125 του ίδιου κώδικα, με τη νέα παράγραφο 4 καθορίζεται ότι:

Κατά την προκαταρκτική εξέταση που ενεργείται για υποθέσεις σχετικές με τις αξιόποινες πράξεις των άρθρων 159, 159Α, 235, 236, 237 και 237Α του Ποινικού Κώδικα, προστατεύεται πλήρως η ανωνυμία των υπαλλήλων, οι οποίοι, χωρίς να εμπλέκονται καθ' οιονδήποτε τρόπο στην τέλεση των ως άνω πράξεων ή να αποβλέπουν σε ίδιον όφελος, συμβάλλουν ουσιωδώς, με τις πληροφορίες που παρέχουν, στην αποκάλυψη και δίωξη τους, ακόμα και αν αυτοί δεν έχουν χαρακτηριστεί ως μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος κατά το άρθρο 45Β του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Μετά το πέρας της προκαταρκτικής εξέτασης η ανωνυμία του υπαλλήλου προστατεύεται εφόσον αυτός υπάγεται στο καθεστώς της παραγράφου 7 του άρθρου 9 του ν. 2928/2001.

Παρά το γεγονός ότι παρόμοιο πλέγμα μέτρων προστασίας των whistleblowers, το οποίο να άπτεται τόσο της ποινικής τους μεταχείρισης όσο και της υπηρεσιακής τους εξέλιξης, δεν υφίστατο προ της θέσεως σε ισχύ του ν. 4254/2014, εντούτοις μία μεμονωμένη πρόβλεψη εντοπίζεται ήδη από το 2010, με την ψήφιση του ν. 3849/2010³⁵. Ειδικότερα, στο άρθρο 15 παρ. 2 του νόμου ορίζεται ότι: *υπάλληλος ο οποίος καταγγέλλει την τέλεση κάποιου από τα εγκλήματα των άρθρων 235 έως 261 του ΠΚ και με βάση την καταγγελία του ασκείται ποινική δίωξη σε βάρος ενός ή περισσότερων υπαλλήλων, μπορεί, μετά από αίτημά του να μεταταχθεί, κατά παρέκκλιση των ισχυουσών διατάξεων με απόφαση του οικείου Υπουργού και του Υπουργού Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, σε οποιαδήποτε άλλη υπηρεσία, εφόσον υπάρχουν σε αυτή κενές οργανικές θέσεις. Παρότι το κανονιστικό πεδίο της ρύθμισης αυτής υπερκαλύπτεται πλέον από το αναμορφωμένο άρθρο 9 ν. 2928/2001, στο οποίο προβλέπεται η δυνατότητα*

³⁵ «Τροποποίηση του ν. 3213/2003, διατάξεων του ΠΚ που αφορούν εγκλήματα σχετικά με τη υπηρεσία και άλλες διατάξεις»

μετάταξης του προστατευόμενου μάρτυρα - υπαλλήλου, ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά της αιτιολογικής έκθεσης στο υπό συζήτηση άρθρο. Εκεί αναφέρεται ότι «η ανάγκη υιοθέτησης μέτρων επιείκειας για τους δημόσιους λειτουργούς δεν πρέπει να περιοριστεί μόνο στις περιπτώσεις που εκείνοι εμπλέκονται στην τέλεση των εγκλημάτων, αλλά πρέπει να επεκταθεί αυτονόητα στους υπαλλήλους, οι οποίοι χωρίς να εμπλέκονται σε αξιόποινες πράξεις, συμβάλλουν στην αποκάλυψη φαινομένων διαφθοράς. Οι υπάλληλοι αυτοί πρέπει να προστατεύονται επαρκώς από πιθανή μελλοντική υπονόμευση του έργου τους, όπως ρητά προβλέπει και η Σύμβαση του ΟΗΕ κατά της Διαφθοράς (άρθρο 33) με τη χορήγηση δικαιώματος μετακίνησής τους σε άλλη υπηρεσία. Η δυνατότητα αυτή μπορεί άλλωστε και αυτοτελώς να λειτουργεί ως κίνητρο για την καταγγελία πράξεων διαφθοράς»³⁶.

Έχοντας πλέον αντίληψη του διεθνούς και εθνικού θεσμικού πλαισίου, καθίσταται απαραίτητη η προσέγγιση της έννοιας whistleblower, ώστε να γίνει κατανοητό σε τι συνίσταται τελικά αυτός όρος, που έχει τύχει της διεθνούς και εθνικής προσοχής, και πώς διακρίνεται από όμορες με αυτόν έννοιες. Αυτό θα είναι το αντικείμενο του επόμενου κεφαλαίου της μελέτης.

³⁶ Στοϊλα Α., *Ερμηνεία άρθρου 263B ΠΚ*, σε Χαραλαμπίκης Α., *Ποινικός κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο*, τ. II, 2014, σ. 645.

3. Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «whistleblowing» και η διάκρισή του από συναφείς έννοιες

I. Η ετυμολογική προέλευση και το ιστορικό στίγμα

Το whistleblowing ως όρος χρησιμοποιείται ευρέως σε ποικίλα επιστημονικά πεδία, όπως της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της νομικής³⁷. Συνεπώς, είναι κρίσιμο να διευκρινιστεί τι εννοούμε όταν ομιλούμε για whistleblowing. Καταρχάς, πρόκειται για έναν όρο αγγλοσαξονικής προέλευσης, αποτελούμενο από τις λέξεις “blow” και “the whistle”, που κυριολεκτικά μεταφράζονται ως *φυσάω τη σφυρίχτρα*, με σκοπό την πρόκληση δυνατού θορύβου για την προσέλκυση της προσοχής ή ως *σινιάλο*³⁸. Οι ρίζες της λέξης whistleblowing ιστορικά συνδέονται με δύο εκδοχές: κατά τη μία από αυτές, η λέξη προέρχεται από την πρακτική των άγγλων αστυνομικών, οι οποίοι όταν αντιλαμβάνονταν την τέλεση μιας εγκληματικής πράξης, σφύριζαν με τη σφυρίχτρα τους αφενός για να καλέσουν ενισχύσεις, αφετέρου για να ενημερώσουν τους πολίτες σχετικά με τον κίνδυνο, ώστε να προλάβουν να προστατευθούν³⁹. Κατά τη δεύτερη εκδοχή, η λέξη είναι εμπνευσμένη από τους διαιτητές των ομαδικών αθλημάτων, οι οποίοι χρησιμοποιούν τη σφυρίχτρα τους, όταν υποπίπτουν στην αντίληψή τους παραβάσεις των κανονισμών⁴⁰. Σήμερα η λέξη χρησιμοποιείται αδιακρίτως, κυρίως για να υποδηλώσει κάποιον, ο οποίος καταγγέλλει συμπεριφορές που διαπίστωσε στο χώρο εργασίας του με σκοπό την κινητοποίηση των αρχών. Η χρήση της σφυρίχτρας δηλαδή παρομοιάζεται με την «ενεργοποίηση του συναγερμού» (Alarm schlagen⁴¹).

³⁷ Togias S., *Blowing the whistle: ethical and legal issues*, Τιμ. τ. Εύης Λάσκαρι, 2013, σ. 645.

³⁸ Oxford Advanced Learner's Dictionary, 7^η έκδοση, 2004, σ. 1741.

³⁹ Ανώτατο Δικαστήριο του Τέξας, απόφαση Richard Winters v. Houston Chronicle Publishing Company, <https://www.leagle.com/decision/19901518795sw2d72311443>

⁴⁰ Gandini F., *Il whistleblowing negli strumenti internazionali in material di corruzione*, σε Frascini G./ Parisi N./ Rinoldi D. (επιστ. επιμ.), *Il whistleblowing: Nuovo strumento di lotta alla corruzione*, 2011, σ. 86.

⁴¹ Bug A./ Beier M., *Whistleblower- Hinweisgeber mit Zivilcourage*, Deutscher Bundestag, <https://www.bundestag.de/blob/190436/2e01b3a139c2843f2d370f2f6a153323/whistleblower-data.pdf>

Η πράξη του whistleblower, ως καταγγελία παρανομιών άλλων, συχνά δημιουργεί αρνητικούς ιστορικούς συνειρμούς, ανακαλώντας στη συλλογική μνήμη πρακτικές απολυταρχικών καθεστώτων, τα οποία ενθάρρυναν τους πολίτες να καταγγέλλουν τις δραστηριότητες των πολιτικών αντιφρονούντων⁴². Χαρακτηριστική είναι η αφοριστική ρήση του γερμανού ποιητή Hoffmann von Fallersleben, συνθέτη του γερμανικού εθνικού ύμνου⁴³: «ο πιο φαύλος σε όλη τη χώρα, αυτός είναι και παραμένει ο καταδότης»⁴⁴. Η ρήση αυτή αντικατοπτρίζει την έντονη κοινωνική αντίληψη, που εκλαμβάνει τον πληροφοριοδότη ως τον «ρυπαίνοντα την φωλιά του» (Nestbeschmutzer), όταν μεταφέρει στο κράτος πληροφορίες για άλλους⁴⁵. Ουσιαστικά πρόκειται για μία βαθιά ριζωμένη κοινωνική ανησυχία έναντι ενός ιδιότυπου «προσωπικού ακτιβισμού», η έννοια του οποίου χρησιμοποιήθηκε καταχρηστικά στο παρελθόν ως νομιμοποιητική βάση πανοπτικών κατασταλτικών μηχανισμών⁴⁶. Είναι χαρακτηριστικές οι φράσεις που χρησιμοποιούνται συχνά για να προσδώσουν απαξία στους whistleblowers: «καταδότες», «κατάσκοποι», «κατάλοιπα του ναζισμού», «μισθοφόροι»⁴⁷, «παρίες»⁴⁸, η δε πράξη τους χαρακτηρίζεται ως «κάρφωμα» (Bespitzelung)⁴⁹. Κατ' ουσίαν όμως, όπως εύστοχα παρατηρείται, δεν πρόκειται παρά για όρους της αργκό εγκληματικών οργανώσεων που επιδιώκουν να εμποδίσουν την έρευνα και δίωξή τους⁵⁰. Τέτοιου είδους μηδενιστικές πεποιθήσεις δύσκολα μπορούν να γίνουν αποδεκτές σήμερα, περισσότερο δε θα έλεγε κανείς προσιδιάζουν σε

⁴² Lewis D./ Brown A./ Moberly R., *Whistleblowing, its importance and the state of the research*, σε Brown A. J. (επιστ. επιμ.), *International Handbook on Whistleblowing Research*, ο. π. σ. 6.

⁴³ «Das Lied der Deutschen»

⁴⁴ «Der größte Lump im ganzen Land, das ist und bleibt der Denunziant», βλ. Strack G., *Whistleblowing in Deutschland*, https://whistleblower-net.de/pdf/WB_in_Deutschland.pdf

⁴⁵ Στην Ιταλία χρησιμοποιείται το δημώδες ποίημα, στο οποίο αναφέρεται: «Chi fa la spia, non è figlio di Maria, non è figlio di Gesù, quando muore va laggiù» (όποιος κατασκοπεύει, δεν είναι παιδί της Παναγίας, δεν είναι παιδί του Ιησού, όταν πεθάνει πηγαίνει εκεί κάτω).

⁴⁶ Rauhofer J., *Blowing the whistle on Sarbanes-Oxley: Anonymous hotlines and the historical stigma of denunciation in modern Germany*, *International Review of Law Computers and Technology* (2007), τ. 21, παρ. 5.1, σ. 369.

⁴⁷ Vaughn R., *The Successes and Failures of Whistleblower Laws*, ο. π. σ. 132.

⁴⁸ Ohnishi K./ Hayama Y./ Asai A./ Kosugi S., *The process of whistleblowing in a Japan psychiatric Hospital*, *Nursing Ethics* (Sage Journals), τ. 15, σ. 632.

⁴⁹ Brodil W., *Verpfeifer, Pfeifen und Verpiffene*, *Whistleblowing aus arbeitsrechtlicher Perspektive*, *Ecolex - Fachzeitschrift für Wirtschaftsrecht*, τευχ. 12, 12/2009, σ. 1025.

⁵⁰ Vaughn R., *The Successes and Failures of Whistleblower Laws*, ο. π. σ. 133.

ιδεοληπτικά στερεότυπα. Η σύγκριση δικτατοριών με δημοκρατικά κράτη συνιστά ταύτιση ανόμοιων μεγεθών και παραγνωρίζει ότι η ανομιμοποίητη ισχύ των πρώτων ήταν ο λόγος της ηθικής απαξίωσης των συνεργατών τους⁵¹. Ωστόσο, οι αιτιάσεις αυτές αναδεικνύουν την υπαρκτή ανάγκη κατάστροφης ενός θεσμικού πλαισίου που θα προστατεύει πλήρως και επαρκώς τα δικαιώματα του καταγγελλόμενου και θα παρέχει τις απαραίτητες εγγυήσεις διαφύλαξης των εννόμων συμφερόντων του.

Αξιοσημείωτο είναι ότι στις έννομες τάξεις των χωρών της ηπειρωτικής Ευρώπης, ο όρος whistleblower/ing δυσχερώς μεταφράζεται με κάποια συνώνυμη έννοια που να αποδίδει πιστά τον σημασιολογικό της πυρήνα, γι' αυτό και στην παρούσα μελέτη προτιμάται η χρησιμοποίηση του αγγλικού όρου αυτολεξεί. Στη Γαλλία χρησιμοποιούνται οι όροι «anateur d'alerte», «denonciateur» και «informateur», στην Ισπανία «alertador» ή «denunciante», στη Γερμανία «informant», στην Ιταλία «denunciante», «segnalatore», και «soffiatore»⁵², ενώ στην Ελλάδα «καταγγέλων δυσλειτουργίες» και νομοθετικά κατοχυρωμένα πλέον «μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος»⁵³. Η δυσχέρεια αυτή δεν είναι τυχαία. Η αδυναμία κατάλληλης μετάφρασης είναι απλά η γλωσσική αντανάκλαση της έλλειψης από το κοινωνικό - πολιτιστικό πλαίσιο των χωρών αυτών μίας σταθερούς αναγνώρισης της ουσίας του «πράγματος» στο οποίο η λέξη whistleblower αναφέρεται⁵⁴.

II. Οι ορισμοί για το whistleblowing

Για το whistleblowing ως έννοια, έχουν προταθεί στη διεθνή βιβλιογραφία ποικίλοι ορισμοί, με τους οποίους επιδιώκεται να αποσαφηνιστεί ο φαινότυπος και τα χαρακτηριστικά του

⁵¹ Λίβος, *Η συμβολή των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος (whistleblowers) στην καταπολέμηση της διαφθοράς*, ο. π. σ. 472.

⁵² Για όλους τους ανωτέρω όρους βλ. τη γλωσσολογική μελέτη της ιταλικής γλωσσολογικής ακαδημίας "Accademia della Crusca", *Che cosa indica e come si traduce la parola inglese whistleblower?*, <http://www.accademiadellacrusca.it/it/lingua-italiana/consulenza-linguistica/domande-risposte/cosa-indica-come-si-traduce-parola-inglese-w>

⁵³ Κουτνατζή - Παναγοπούλου Φ., *Ο θεσμός του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος (whistleblowing)*, Μία ηθικο-συνταγματική θεώρηση, 2016, σ. 6.

⁵⁴ Accademia della Crusa, ο. π. υποσ. 52.

γνωρίσματα, έτσι ώστε να διακρίνεται από άλλες συναφείς έννοιες. Τα κυριότερα σημεία τριβής που χρήζουν εννοιολογικής διευκρίνισης, μεταξύ άλλων, είναι: ποια ιδιότητα πρέπει να φέρει κάποιος ώστε να θεωρηθεί whistleblower, τι πρέπει να αφορά και σε ποιον πρέπει να γίνεται η πράξη αποκάλυψης (disclosure act)⁵⁵.

Τον πρώτο ορισμό για το whistleblowing διατύπωσε το 1972 ο Radalph Nader λέγοντας ότι whistleblowing είναι η πράξη οποιουδήποτε άνδρα ή γυναίκας, οι οποίοι, πιστεύοντας ότι το δημόσιο συμφέρον υπερισχύει του συμφέροντος του οργανισμού στον οποίο υπηρετούν, καταγγέλλουν παράνομες, απατηλές, διεφθαρμένες ή γενικά επιβλαβείς δραστηριότητες στις οποίες ο οργανισμός ενέχεται⁵⁶.

Διεθνώς επικρατών ορισμός είναι αυτός που χρησιμοποίησαν οι Near και Miceli για πρώτη φορά το 1985, ορίζοντας το whistleblowing ως την πράξη αποκάλυψης από τα μέλη (ενεργά ή πρώην) ενός οργανισμού, παράνομων, ανήθικων ή παράτυπων πρακτικών που τελούνται υπό τον έλεγχο αυτών που διοικούν, σε πρόσωπα ή φορείς που δύνανται να αναλάβουν δράση (able to effect action)⁵⁷. Με τον ορισμό αυτό, οι εν λόγω συγγραφείς προβαίνουν σε μία ευρεία σύλληψη του whistleblowing και της καταγγελλόμενης πράξης, ως περιλαμβάνουσα ακόμα και αναφορές ανήθικων συμπεριφορών. Ταυτόχρονα όμως, οι συγγραφείς επιδιώκουν να διευκρινίσουν ποιες συμπεριφορές δεν περιλαμβάνονται στον ορισμό. Έτσι, οι απλά διαφωνούντες με την ασκούμενη επιχειρηματική πολιτική, ή όσοι δεν καταγγέλλουν κάτι ως «επιλήψιμο» αλλά επιθυμούν απλά να μεταστρέψουν διοικητικές επιλογές (issue – selling), δεν θεωρούνται whistleblowers⁵⁸. Συναφώς, η άσκηση κριτικής και η διαφωνία με «ανορθόδοξες τακτικές»⁵⁹ δεν εμπίπτουν στον ορισμό του whistleblowing. Εξίσου «ανεκτικός» είναι ο ανωτέρω ορισμός εν σχέσει με τους αποδέκτες της καταγγελίας. Τα πρόσωπα ή φορείς που μπορούν να αναλάβουν δράση μπορούν να περιλαμβάνουν τόσο τις καταγγελίες που υποβάλλονται εντός του οργανωτικού φορέα, π.χ. σε προϊσταμένους του whistleblower, όσο και αυτές που απευθύνονται στην αστυνομία ή σε εποπτικές αρχές, ακόμα και

⁵⁵ Sinz dak G., *An analysis of current whistleblower laws: defending a more flexible approach to reporting requirements*, California Law Review, 2008, τ. 96, σ. 1636.

⁵⁶ Nader R./ Petkas P./ Blackwell K., *Whistleblowing: the report of the conference on professional responsibility*, 1972, κεφ. *An anatomy of Whistleblowing*, σ. 3 επ.

⁵⁷ Miceli M. P./ Near J. P., *Organizational dissidence: The case of whistle-blowing*, Journal of Business Ethics, τ. 4, σ. 4.

⁵⁸ Miceli P. M./ Near P. J./ Dworkin T., *Whistleblowing in Organizations*, ο. π. σ. 6.

⁵⁹ Τέτοια περίπτωση αντιμετώπισε η ΑΠ 155/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, στην οποία η κατηγορούμενη για το αδίκημα της συκοφαντικής δυσφήμισης απέδιδε στη διοίκηση της εταιρείας ανορθόδοξες τακτικές και αόριστες ατασθαλίες.

ευθέως στον τύπο⁶⁰. Αξίζει να αναφερθεί το πώς οι συγγραφείς αντιλαμβάνονται το whistleblowing ως κοινωνική συμπεριφορά. Κατ' αυτούς, το whistleblowing δεν είναι μία αμιγώς αλτρουιστική συμπεριφορά, αλλά ένα είδος προ-κοινωνικής συμπεριφοράς (prosocial behavior)⁶¹. Ως προ-κοινωνική συμπεριφορά ορίζεται το σύνολο των πράξεων με τις οποίες σκοπεύεται η ωφέλεια ενός ή περισσότερων προσώπων, διαφορετικών από το δρών υποκείμενο, ανεξαρτήτως των κινήτρων του τελευταίου, δηλαδή ακόμα και αν από την ευεργέτηση των άλλων αποβλέπει έμμεσα και σε ίδιον όφελος⁶². Η αντίληψη αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για το πώς αντιμετωπίζεται το whistleblowing, καθώς έτσι, βάσει του υπό συζήτηση ορισμού, η ποιότητα των κινήτρων του whistleblower δεν αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την οριοθέτησή του⁶³.

Κλασσικός είναι επίσης ο ορισμός του Johnson⁶⁴. Σύμφωνα με αυτόν, whistleblowing συντρέχει όταν ένα μέλος (ενεργό ή μη) ενός οργανισμού, με πρόθεση δημοσιοποίησης, γνωστοποιεί στην κοινή γνώμη, πληροφορίες σχετικά με μία υποπτευόμενη ή τελούμενη παρατυπία εντός του οργανισμού. Κατά τους Bowie και Duska⁶⁵, whistleblowing είναι η πράξη ενός στελέχους ενός οργανισμού, δημόσιου ή ιδιωτικού, κερδοσκοπικού ή μη, με την οποία ενημερώνεται το ευρύ κοινό σχετικά με την πεποίθησή του καταγγέλλοντος ότι εντός του οργανισμού διενεργούνται δραστηριότητες που προκαλούν βλάβη σε τρίτους ή προσβάλλουν τα ανθρώπινα δικαιώματα ή αντιβαίνουν τον καθορισμένο σκοπό του οργανισμού. Σύμφωνα με τον Courtemanche, ο οποίος εξετάζει τους whistleblowers υπό το πρίσμα των εσωτερικών ελεγκτών (internal auditors), whistleblowing είναι η εθελοντική και μη εξουσιοδοτημένη (unauthorized) αναφορά παράνομων ή

⁶⁰ Την επιλογή τους αυτή τη βασίζουν οι συγγραφείς στο γεγονός ότι οι εξωτερικές και οι εσωτερικές καταγγελίες (external - internal whistleblowing) ελάχιστες διαφορές παρουσιάζουν, για να επηρεάσουν τον ορισμό, Miceli P. M./ Near P. J./ Dworkin T., *Whistleblowing in Organizations*, ο. π. σ. 7.

⁶¹ Dozier, J. B./ Miceli M. P., *Potential predictors of whistleblowing: A prosocial behavior perspective*, *The Academy of Management Review*, τ. 10, σ. 823.

⁶² Και γ' αυτό διακρίνεται από τον αλτρουισμό. Οι κοινωνικοί ψυχολόγοι Batson D. και Powell A. λένε χαρακτηριστικά «Prosocial behavior need not be motivated by altruism; altruistic motivation need not produce prosocial behavior», βλ. Batson D./ Powell A., κεφ. 19, *Altruism and Prosocial behavior*, σε Millon T./ Lerner M. J. (εκδ. επιμ.), *Handbook of Psychology*, τ. 5, *Personality and Social Psychology*, 2003, σ. 463.

⁶³ «this definition differs from those used by other researchers in that it is not concerned with whistle-blowers' motivations» Miceli P. M./ Near P. J./ Dworkin T., *Whistleblowing in Organizations*, ο. π. σ. 6. Για τα κίνητρα του whistleblower και την ελληνική ρύθμιση, βλ. αναλυτικότερα κατωτέρω σ. 53 επ.

⁶⁴ βλ. Elliston F./ Keenan J./ Lockhart P./ Van Schaik J., *Whistleblowing Research: methodological and moral issues*, 1985, σ. 15.

⁶⁵ Bowie N./ Duska R., *Business Ethics*, 1990, σ. 73.

ανάρμοστων πράξεων που διαπιστώνονται εντός ενός οργανισμού, σε αρχές εκτός αυτού ή στο ευρύ κοινό⁶⁶. Για τον De Maria, whistleblower είναι ο πολίτης ο οποίος, υπό την ιδιότητά του ως μέλος ενός οργανισμού και κινητοποιούμενος αποκλειστικά ή κατά βάση από λόγους δημοσίου ενδιαφέροντος, οικειοθελώς προβαίνει σε μία ανοιχτή αποκάλυψη ενώπιον προσώπων ή αρχής ικανών να ερευνήσουν την καταγγελία του, σχετικά με σημαντικές παρατυπίες εντός του οργανισμού⁶⁷. Τέλος, κατά τον Jubb, ο οποίος προβαίνει σε μία σύνθεση των επιμέρους ορισμών, ως whistleblowing ορίζεται: η εκούσια, μη νομικώς υποχρεωτική, πράξη αποκάλυψης, από πρόσωπο που είχε ή έχει προνομιακή πληροφόρηση εντός ενός οργανισμού, που αφορά μη ασήμαντες, τελούμενες ή αναμενόμενες και υπό τον έλεγχο του οργανισμού, παρανομίες ή άλλες παρατυπίες, σε εξωτερική αρχή που έχει πραγματική δυνατότητα να παύσει τις καταγγελλόμενες συμπεριφορές⁶⁸.

III. Κριτική θεώρηση και ανασύνθεση των προταθέντων ορισμών

A. Περί του αντικειμένου της καταγγελίας

Οι προαναφερθέντες ορισμοί εδράζονται επί μιας βασικής κοινής συνισταμένης. Αντιμετωπίζουν το whistleblowing με εξαιρετική ευρύτητα. Κατά συνέπεια, οι ορισμοί που προτείνονται, δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι θέτουν το whistleblowing ως έναν κανόνα που γνωρίζει ελάχιστες εξαιρέσεις. Έτσι, κάθε «παράπονο» διεκδικεί, λίγο πολύ, με αξιώσεις τον προβιβασμό του σε ειδικά προστατευόμενο whistleblowing. Η προσέγγιση βέβαια αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι, το πρίσμα υπό το οποίο εξετάζουν οι συγγραφείς το whistleblowing είναι οι κανόνες της επιχειρηματικής ηθικής (business ethics)⁶⁹. Επομένως, η έννοια

⁶⁶ βλ. Mundel A., *Ethics in Quality*, 1991, σ. 137 επ.

⁶⁷ De Maria W., *Unshielding the Shadow Culture: Queensland Whistleblower Study*, 1994, σ. 3.

⁶⁸ Jubb P., *Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation*, *Journal of Business Ethics*, τ. 21, σ. 78.

⁶⁹ Η επιχειρηματική ηθική μπορεί να γίνει αντιληπτή ως η μελέτη των επαγγελματικών πρακτικών, δηλαδή η μελέτη του περιεχομένου, της ανάπτυξης, της διαχείρισης και της αποτελεσματικότητας των κανόνων δεοντολογίας που ως στόχο έχουν να καθοδηγήσουν τις ενέργειες των ατόμων που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα, βλ. ενδ. Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

της πράξης αποκάλυψης δεν περιορίζεται σε παραβιάσεις του νόμου, αλλά καλύπτει και παραβιάσεις της ηθικής (sic) ή ακόμη και εσωτερικών εργοδοτικών κανονισμών και εν γένει οποιαδήποτε αντιδεοντολογική συμπεριφορά⁷⁰.

Οι αντιλήψεις αυτές δεν φαίνονται πειστικές και δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτές. Το δίκαιο ως σύνολο κανόνων, απευθύνεται και ρυθμίζει την εξωτερική συμπεριφορά των μελών της κοινωνίας, ενώ πρώτιστο αντικείμενο της ηθικής είναι η σχέση του ανθρώπου προς τον εαυτό του, η ρύθμιση δηλαδή της εσωτερικής του συμπεριφοράς⁷¹. Ο λόγος συμμόρφωσης στον νόμο δεν ενδιαφέρει το δίκαιο. Αντίθετα, η ηθική απαιτεί η συμμόρφωση στους κανόνες της να γίνεται από συναίσθηση των ηθικών υποχρεώσεων του ανθρώπου⁷². Από την άλλη πλευρά, αποστολή του ποινικού δικαίου είναι η αποτροπή της βλάβης άλλων και η προστασία των όρων της κοινωνικής συνύπαρξης⁷³. «Μία συμπεριφορά που αντίκειται μόνο στην ηθική ή στη θρησκεία ή στο πολιτικά ορθό, ή οδηγεί απλώς σε αυτοδιακινδύνευση, δεν θα έπρεπε να τιμωρείται σ' ένα κοινωνικό κράτος δικαίου»⁷⁴. Καταγγελίες απλά ανήθικων συμπεριφορών είναι αδιάφορες για την έννομη τάξη, ενώ η ένταξή τους σε προστατευτικό καθεστώς δεν θα συνιστούσε παρά προστασία καταγγελιών και διώξεων του φρονήματος. Αναγνωρίζοντας δε ως άξιες καταγγελίας συμπεριφορές που θίγουν μόνο την ηθική, θα ήταν μία έμμεση προτροπή προς τους κοινωνούς του δικαίου να είναι σύμφωνοι, όχι με το δίκαιο, αλλά με την ηθική. Κάτι τέτοιο όμως δεν αποτελεί μέλημα του δικαίου. Ποιος θα καθόριζε άλλωστε το τι συνιστά «ανήθικη επιχειρηματική πρακτική» ώστε να μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο καταγγελίας; ο whistleblower ως ηθικός δρών υποκείμενο (moral agent); Έτσι όμως οι προσωπικές αντιλήψεις του καθενός περί ηθικής, θα αποτελούσαν τη βάση οποιασδήποτε «καταγγελίας». Κατά συνέπεια, θα βρίσκονταν στη θέση του καταγγελλόμενου ο απλά μη κοινωνικά αρεστός⁷⁵. Η θεώρηση, σε ένα κράτος δικαίου, ως πράξεων whistleblowing των αναφορών περί ανηθικότητας θα νόθευε ανεπίτρεπτα τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά,

⁷⁰ Jubb P., *Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation*, ο. π. σ. 84.

⁷¹ Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, 2007, σ. 3.

⁷² Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, ο. π. σ. 4.

⁷³ Roxin C., *Έχει το Ποινικό δίκαιο μέλλον;*, ΠοινΧρ 1998, σ. 707.

⁷⁴ Roxin C., *Έχει το Ποινικό δίκαιο μέλλον;*, ο. π. σ. 707.

⁷⁵ Rauhofer J., *Blowing the whistle on Sarbanes-Oxley*, ο. π. σ. 5.

μεταστρέφοντάς το σε κράτος ηθικής. Τέτοιου είδους επιλογή δεν είναι απλά αμφισβητήσιμη⁷⁶, αλλά αποκρουστέα.

Εξίσου προβληματική είναι η αθρόα σώρευση κατά την κατάστροψη των ορισμών παντελώς υποκειμενικών μεγεθών. Σε τι συνίσταται άραγε η «μη ασήμαντη (non trivial) παρατυπία» ή η «ανάρμοστη (improper) πρακτική» ή η «σοβαρή παράβαση» νόμου⁷⁷; Οι συγγραφείς στην προσπάθειά τους να εκφέρουν έναν προσαρμοστικό και εύκαμπτο ορισμό, παραγνωρίζουν ότι ο ορισμός προϋποθέτει ακριβή και σαφή περιγραφή της σημασίας της οριζόμενης λέξης. Επίσης, μία τέτοιου είδους αοριστία και ευρύτητα θα καθιστούσε εξαιρετικά δυσμενή τη θέση του καταγγελλόμενου προσώπου, προκαλώντας αφόρητη ανασφάλεια δικαίου. Η αρχή της ασφάλειας δικαίου επιτάσσει τη σαφήνεια και προβλέψιμη εφαρμογή των κανόνων που επηρεάζουν την έννομη κατάσταση του ατόμου. Μη διευκρινίζοντας ρητώς και επαρκώς ποιο είναι το αντικείμενο της πράξης που αναφέρει ο whistleblower, ο καθένας θα μπορούσε να βρεθεί σε μία θέση οιονεί «μηνυόμενου». Δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται εξάλλου ότι ο whistleblower αντλεί την αξία του από τη σημασία της πληροφορίας που μεταφέρει και της αποκάλυψης στην οποία προβαίνει. Η πράξη αποκάλυψης θα πρέπει λοιπόν να καθοριστεί με σαφή και αντικειμενικά κριτήρια. Τέτοιο κριτήριο μπορεί να αποτελέσει η αυθεντική από τον νομοθέτη υποστασιοποίηση συγκεκριμένων συμπεριφορών ως εγκλημάτων. Ως έγκλημα τυποποιείται από τον νομοθέτη μία πράξη, η οποία φέρει έντονη κοινωνικοηθική απαξία και θίγει αξίες της κοινωνίας απαραίτητες για την ομαλή κοινωνική συνύπαρξη και ανάπτυξη, τα έννομα αγαθά⁷⁸. Το έγκλημα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως το σταθερό εκείνο σημείο αναφοράς της πράξης αποκάλυψης του whistleblower, το οποίο θα τέμνει κάθε πιθανή αοριστία. Η κρατούσα στην ποινική δογματική αρχή της νομιμότητας των εγκλημάτων και των ποινών, επιτάσσει τη σαφήνεια του ποινικού κανόνα και προϋποθέτει την ύπαρξη αυτού προ της τελέσεως της πράξης. Η οριοθέτηση λοιπόν του αντικειμένου της καταγγελίας του whistleblower αποκλειστικά σε «ποινικές αδικοπραγίες»⁷⁹ αφενός διασφαλίζει ότι αυτή θα αφορά συμπεριφορές βλαπτικές των εννόμων αγαθών, όχι αορίστως νοούμενες αλλά αυθεντικώς καθορισθείσες από τον νομοθέτη, αφετέρου εξασφαλίζει τη θέση του καθού η καταγγελία προσώπου.

⁷⁶ Belsito V. A., *Il whistleblowing: tutele e rischi per il soffiatore*, 2013, σ. 26.

⁷⁷ Έτσι και Bernard G., *Whistleblowing in a Wikileaks World: a model for responsible disclosure in Homeland Security*, 2012, σ. 19.

⁷⁸ Μυλωνόπουλος, *Ποινικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 6.

⁷⁹ Χωραφάς Ν., *Ποινικόν Δίκαιον*, τ. Α', 1978, σ. 147.

B. Περί του αποδέκτη της καταγγελίας

Διχογνωμία παρατηρήθηκε σχετικά με τον αποδέκτη της καταγγελίας, το πρόσωπο δηλαδή ή αρχή στους οποίους γνωστοποιούνται οι καταγγελίες – πληροφορίες από τον whistleblower. Το ερώτημα συμπυκνώνεται στο κατά πόσον για να θεωρηθεί κάποιος whistleblower θα πρέπει να προβαίνει σε εσωτερικές αναφορές (π.χ. στα όργανα του εργοδότη - internal whistleblowing), είτε σε εξωτερικές ενώπιον των αρχών ή ακόμα και στο ευρύ κοινό (external whistleblowing). Κατά γενική παραδοχή, από τους προαναφερθέντες ορισμούς προκύπτει ότι, ως προτιμητέα εκδοχή προκρίνεται αυτή του εξωτερικού whistleblowing, πλην εκείνης της μερίδας των συγγραφέων⁸⁰, οι οποίοι υπό τη ρήτρα της «γενικής δυνατότητας επέμβασης από οποιονδήποτε» αποδέχονται ένα μεικτό κριτήριο.

Υπέρ ενός συστήματος εσωτερικών αναφορών προτείνονται ποικίλα επιχειρήματα. Καταρχάς, υποστηρίζεται ότι ο καταγγελλόμενος οργανισμός – εργοδότης θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να άρει τις βλαπτικές συνέπειες των αναφερόμενων συμπεριφορών, ειδικά μάλιστα όταν η επίμαχη συμπεριφορά εκδηλώνεται από μεμονωμένη μερίδα ατόμων, θα πρέπει να αναγνωρίζεται η ευκαιρία εσωτερικής επίλυσης των προβλημάτων. Κάτι τέτοιο θα διαφύλαττε την εταιρική ιεραρχία, θα ενίσχυε τους δεσμούς εμπιστοσύνης εργοδότη – εργαζόμενου και θα αποφεύγονταν η περιττή δημοσιότητα⁸¹. Επιπρόσθετα, οι ελεγκτικές αρχές πολλές φορές διεξάγουν το έργο τους καθυστερημένα και με βραδύτητα, ενώ η ενθάρρυνση των εσωτερικών αναφορών θα επιτύγχανε την ταχεία εκκαθάριση των ζητημάτων. Υπέρ των συστημάτων εξωτερικών αναφορών υποστηρίζεται ότι έτσι εξασφαλίζεται η διαφάνεια, επιτελώντας παράλληλα ένα είδος γενικοπροληπτικής λειτουργίας. Μάλιστα, η ενημέρωση ευθέως της κοινής γνώμης διά του τύπου επιτυγχάνει τον διαρκή έλεγχο των αρχών από τους πολίτες, σχετικά με το κατά πόσον αυτές ασκούν χρηστά τις αρμοδιότητές τους. Άλλωστε, πολλές φορές τυχαίνει οι αρχές να ολιγορούν και να διαπλέκονται με τους εποπτευόμενους από αυτές. Η ευρύτερη λοιπόν δυνατή δημοσιότητα θα απέτρεπε τέτοιου είδους συνέπειες⁸².

⁸⁰ Near/Miceli καθώς και De Maria, βλ. σ. 24 επ.

⁸¹ Sinz dak G., *An analysis of current whistleblower laws*, ο. π. σ. 1655 επ.

⁸² Sinz dak G., *An analysis of current whistleblower laws*, ο. π. σ. 1657.

Ερμηνεύοντας την πράξη αποκάλυψης ως αφορώσα μόνο αξιόποινες πράξεις, στην παρούσα μελέτη ως whistleblowing προκρίνεται μόνο αυτό που ασκείται ενώπιον των δικωτικών αρχών⁸³. Η συντεταγμένη σε κράτος Πολιτεία αποτελεί τον μοναδικό φορέα της αξίωσης δίωξης και κολασμού των εγκλημάτων, η αξίωση δε αυτή ασκείται από τα αρμόδια όργανά της, υπό συγκεκριμένους τύπους και διαδικασίες. Συνεπώς, οποιαδήποτε αναφορά περί τελέσεως αξιόποινης πράξης πρέπει να γνωστοποιείται στα αρμόδια για τη δίωξη όργανα, τα οποία πράττουν στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας και λειτουργικής τους αρμοδιότητας. Τα δε επιχειρήματα περί «άρσης των βλαπτικών συνεπειών» ή «ταχείας εσωτερικής επίλυσης» ενέχουν τον εγγενή κίνδυνο να μετατραπούν σε ταχείες προσπάθειες απόκρυψης του αποδεικτικού υλικού εκ μέρους του καταγγελλόμενου, που θα δυσχεραίνουν, αν όχι ματαιώνουν τη μελλοντική ανακριτική διαδικασία.

Γ. Περί της ιδιότητας του καταγγέλλοντος και της έννοιας του οργανισμού

Σε όλους του προαναφερθέντες ορισμούς, σχετικά με την ιδιότητα που πρέπει να φέρει ο whistleblower, έγινε αναφορά σε μέλη ενός οργανισμού. Κατά την κρατούσα γνώμη, το whistleblowing, ως φαινόμενο, πρέπει να ασκείται από ένα πρόσωπο εντός συγκεκριμένου οργανωτικού πλαισίου (organizational context)⁸⁴. Για τον λόγο αυτό είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τον εργασιακό χώρο⁸⁵. Τα πιο ευρέως διαδεδομένα άλλωστε παραδείγματα whistleblowing αφορούσαν περιπτώσεις εργαζομένων σε δημόσιες ή ιδιωτικές επιχειρήσεις και υπηρεσίες⁸⁶. Αρκεί να αναλογιστούμε ότι η θεμελιωδέστερη στόχευση κάθε εννόμου τάξεως που αναγνωρίζει τον θεσμό του whistleblower είναι η διασφάλιση της εργασιακής του θέσης⁸⁷ από τα μέτρα αντεκδίκησης. Αυτό βέβαια δεν αποκλείει το γεγονός κάποιος μη τελών σε σχέση εργασιακής

⁸³ Για τη διευρυμένη αντίληψη του τρόπου με τον οποίο οι αρχές περιέρχονται σε γνώση, βλ. κατωτέρω σ. 51.

⁸⁴ O Alford Fr. Ch., *What Makes Whistleblowers So Threatening?*, International Journal of Health Policy and Management, τ. 5, σ. 71., υποστηρίζει ότι «whistleblowing cannot be understood outside its organizational context. Whistleblowing is an ecosystem, not just the act of an individual»

⁸⁵ Belsito V. A., *Il whistleblowing*, ο. π. σ. 26.

⁸⁶ Shawer T./ Shawer T., *Will corporate governance and whistleblowing provisions improve financial responsibility?*, Research on professional responsibility and Ethics in Accounting, τ. 12, σ. 125.

⁸⁷ O Kohn St., *Concepts and procedures in whistleblower law* ο. π. σ. 240 – 241, τονίζει ότι «the purpose of the whistleblower laws is to "encourage" employees to report violations».

εξάρτησης ή κάποιος εκτός οργανωτικού πλαισίου, να τελεί εν γνώσει αξιοποιώνων πράξεων εντός αυτού⁸⁸. Το κρίσιμο σημείο λοιπόν για την ιδιότητα του μέλους θα πρέπει να εντοπισθεί στην πραγματική και νομική εγγύτητα με τον οργανισμό, εξ αφορμής της οποίας το πρόσωπο περιέρχεται σε γνώση εκείνων των πληροφοριών και στοιχείων που ενδεικνύουν την τέλεση αξιοποιώνων πράξεων. Έτσι, πλην των παρεχόντων εξαρτημένη εργασία εδώ εντάσσονται λ.χ. άμισθοι σύμβουλοι, εθελοντές, μαθητευόμενοι, πάροχοι ανεξαρτήτων υπηρεσιών, προμηθευτές κ.ο.κ⁸⁹. Με τον όρο δε οργανισμός νοείται οποιαδήποτε ένωση προσώπων που έχει συσταθεί για την επιδίωξη ενός σκοπού. Με την ευρεία αυτή έννοια επιδιώκεται να καλυφθεί οποιοδήποτε νομικό πρόσωπο, δημόσιου ή ιδιωτικού δικαίου, κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα. Αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι τόσο το νομοθετικό καθεστώς, αλλά ο δομημένος τρόπος εσωτερικής διάρθρωσης και διαστρωμάτωσης. Είναι ακριβώς αυτός ο τρόπος οργάνωσης που καθιστά την τέλεση εγκλημάτων εντός οργανωτικού πλαισίου δυσχερώς παρατηρήσιμη χωρίς εσωτερική γνώση, την οποία εισφέρει ο whistleblower επιλύοντας την αποδεικτική δυστοκία των αρχών. Εφόσον μάλιστα παρατηρήθηκε ότι η διαφθορά ευνοείται σε γραφειοκρατικούς μηχανισμούς, η διευρυμένη αυτή αντίληψη θα πρέπει να γίνει δεκτή, ώστε να καλύπτει το σύνολο των πιθανών περιπτώσεων.

IV. Whistleblowers και μάρτυρες του «στέμματος»

Παρεμφερή θεσμό με αυτόν του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος αποτελεί ο αγγλοσαξονικής προέλευσης λεγόμενος μάρτυρας του «στέμματος» (Kronzeuge, Pentito, Witness of the Crown)⁹⁰. Ως μάρτυρας του «στέμματος» χαρακτηρίζεται το πρόσωπο εκείνο το οποίο, κατηγορούμενο από τη διωκτική αρχή ως ύποπτο τέλεσης εγκλήματος (Kronzeugentat), συνεργάζεται μαζί της

⁸⁸ Τα πρόσωπα αυτά χαρακτηρίζονται από τους Miceli/ Dreyfus/ Near ως «bell – ringers», βλ. Miceli M./ Dreyfus S./ Near J., *Outsider whistleblowers: conceptualizing and distinguishing bell ringing behavior*, σε Brown A. J. (επιστ. επιμ.), *International Handbook on Whistleblowing Research*, ο. π. σ. 71 επ., Κατά τον Jubb: «The workplace organization is the typical case and is the context in which most whistleblowing occurs. However, other contexts are possible», Jubb B. P., *Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation*, ο. π. σ. 87.

⁸⁹ Courakis N., *The Protection of Whistleblowers in Greece following the Introduction of Law-Nr. 4254/2014. Some Critical Remarks*, European Crime Prevention Network, σ. 2.

⁹⁰ Κοτσαλής Λ./ Μαργαρίτης Μ./ Φαρσεδάκης Ι., *Ναρκωτικά, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 4139/2013*, 2013, σ. 205.

παρέχοντάς της αποδεικτικά στοιχεία (Aufklärungstat), ενοχοποιητικά για τους συνενόχους του⁹¹. Επειδή δε στη βρετανική μοναρχική παράδοση η ποινική δίωξη ασκούνταν στο όνομα του βασιλιά, καθιερώθηκε ο όρος crown witness, αφού έτσι μέσω του μάρτυρα υποστηριζόταν η κατηγορία⁹². Ο μάρτυρας του στέμματος επιβραβεύεται για τη συνεργασία του με τις αρχές, εξασφαλίζοντας ευνοϊκή αντιμετώπιση εν σχέσει με το υπό διερεύνηση εναντίον του έγκλημα. Τα οφέλη που αποκομίζει χαρακτηρίζονται ως το προνόμιο του μάρτυρα του «στέμματος» (Kronzeugenprivileg)⁹³. Τα οφέλη αυτά συνήθως λαμβάνουν τις εξής μορφές: ασυλία από την τιμώρηση, απόσυρση των απαγγελθεισών σε βάρος του κατηγοριών, μειωμένη ποινή, ευνοϊκή αντιμετώπιση κατά το στάδιο εκτέλεσης και έκτισης της ποινής (λ.χ. κράτηση σε αγροτικές φυλακές, πρώιμη υφ' όρον απόλυση κ.ο.κ.). Η εξασφάλιση των εν λόγω προνομίων αποτελεί κατ' ουσίαν το ενεργό αίτιο παραίτησης του μάρτυρα του «στέμματος» από σειρά εξασφαλιστικών της έννομης κατάστασής του δικαιωμάτων (π.χ. δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης). Έτσι, ο μάρτυρας μπορεί ακώλυτα και άφοβα να προβεί σε δηλώσεις, ακόμα και ενοχοποιητικές για τον ίδιο, αφού πρώτα θα έχει κατοχυρώσει μία ευμενή συμφωνία. Μεταξύ δηλαδή της κατηγορούσας αρχής και του μάρτυρα εμφιλοχωρεί μία ιδιότυπη διαπραγμάτευση, κατά την οποία κυριαρχεί η ανταλλακτική αμοιβαιότητα.

Η αγγλοαμερικανική προέλευση του θεσμού καταδεικνύεται και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διέπουν το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης στις χώρες αυτές. Η κατ' αντιδικία διεξαγωγή της δίκης και η επικράτηση της τυπικής αλήθειας, η αρχή της σκοπιμότητας κατά την κίνηση της ποινικής δίωξης, καθώς και το «παζάρεμα» ενοχής (plea bargaining)⁹⁴ αποτελούν μερικές μόνο από τις ουσιώδεις εκφάνσεις της αγγλοαμερικανικής ποινικής δίκης, με τις οποίες ο θεσμός του μάρτυρα του «στέμματος» ευθυγραμμίζεται πλήρως⁹⁵.

⁹¹ Koumbarakis Z., *Crown Witnesses in Switzerland? The Crown Witness in the Dialectical Tension between Security and Rule of Law*, σε Klaus Mathis, *Law and Economics in Europe*, 2014, σ. 254.

⁹² Αναγνωστόπουλος Η., *Εξάρθρωση συμμορίας και αναστολή εκτελέσεως της ποινής (Παρατηρήσεις στο άρθρο 8 του Ν.Δ. 743/70 περί ναρκωτικών)*, Τιμ. Τ. εις Μνήμη Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκας, τ. Ι, 1986, σελ. 251. Στην Αμερική χρησιμοποιείται ο όρος state's evidence, λόγω της έλλειψης μονάρχη και της ρεπουμπλικανικής παράδοσης της χώρας.

⁹³ Koumbarakis, *Crown Witnesses in Switzerland?*, ο. π. σ. 254.

⁹⁴ Για τις κατευθυντήριες αυτές αρχές των συστημάτων των χωρών του common law, βλ. ενδ. Τζαννετής Α., *To Plea bargaining και η αρχή της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας – Συνηγορία υπέρ του νέου θεσμού*, ΠoinXp 2016, σ. 14 επ., Ανδρουλάκης Ν., *Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης*, 2012, σ. 62.

⁹⁵ Αναγνωστόπουλος, *Εξάρθρωση συμμορίας και αναστολή εκτελέσεως της ποινής*, ο. π. σ. 254.

Παρά τις έντονες, αλλά μάλλον ξεπερασμένες σήμερα αντιδράσεις κατά του θεσμού⁹⁶, στην ελληνική έννομη τάξη υφίστανται ποικίλες ρυθμίσεις που καθιερώνουν τους μάρτυρες του «στέμματος». Χαρακτηριστικότερες εξ αυτών είναι το άρθρο 27 (με τίτλο «Ευνοϊκά Μέτρα») ν. 4139/2013, το άρθρο 187B (με τίτλο «Μέτρα Επιείκειας») ΠΚ, καθώς και το άρθρο 263B ΠΚ (με τίτλο «Μέτρα επιείκειας για όσους συμβάλλουν στην αποκάλυψη πράξεων διαφθοράς»).

Μάρτυρας του «στέμματος» και μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος (whistleblower) εμφανίζουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: αμφότεροι συνεργάζονται με τις αρχές, οι δε καταθέσεις τους επιφέρουν αποδεικτικές διευκολύνσεις στο διωκτικό έργο αυτών. Χαρακτηριστικό δε είναι το γεγονός ότι τάσσονται από τον νομοθέτη πανομοιότυπες, εν μέρει μόνο, απαιτήσεις για τον χαρακτηρισμό ορισμένου προσώπου ως μάρτυρα του «στέμματος» ή δημοσίου συμφέροντος. Για παράδειγμα, τόσο στο άρθρο 263B παρ. 2 ΠΚ όσο και στο 45B παρ. 1 ΚΠΔ αξιώνεται η «ουσιώδης συμβολή» στην αποκάλυψη των επίμαχων πράξεων διαφθοράς, ώστε να καταστεί εφικτή η ένταξη προσώπου στο ευνοϊκό ρυθμιστικό πεδίο αμφότερων των άρθρων. Εν τούτοις, παρά τη διαφανιζόμενη συγγένεια, μεταξύ των δύο περιπτώσεων υφίστανται κεφαλαιώδους σημασίας

⁹⁶ Βλ. Βενέτης Δ., *Μεταμέλεια ή εκμαυλισμός συνειδήσεως*, Υπερ 1994, σ. 713 επ., Αναγνωστόπουλος, *Εξάρθρωση συμμορίας και αναστολή εκτελέσεως της ποινής*, ο. π. σ. 261 επ. Τα κυριότερα επιχειρήματα κατά του θεσμού συνίστανται στη νόθευση των αρχών της νομιμότητας και της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας στην ποινική δίκη, στην ανεπίτρεπτη για τα ευρωπαϊκά ηπειρωτικά δίκαια συνδιαλλαγή πολιτείας – εγκληματία («πιστοποιεί το παζάρι με τον καταδότη κάποια ηθική ανωτερότητα της πολιτείας;» αναρωτιέται ρητορικά ο Αναγνωστόπουλος) καθώς και στις ασυμβίβαστες ιδιότητες μάρτυρα – κατηγορούμενου και στον συναφή κίνδυνο αβάσιμων αλληλοκατηγοριών. Όμως, η ίδια η εξέλιξη των εννόμων συστημάτων ακόμα και παραδοσιακών ηπειρωτικών ευρωπαϊκών χωρών (π.χ. Γερμανία) διαψεύδει τις εν λόγω αντιδράσεις. Το πεδίο εφαρμογής της αρχής της σκοπιμότητας, στο πλαίσιο περιορισμού της δικαστικής ύλης, προωθείται εντόνως (βλ. Δαλακούρας Θ., *Η αποχή από την ποινική δίωξη ως εναλλακτική μορφή περάτωσης της ποινικής διαδικασίας*, ΠοινΧρ 2014, σ. 321.), οι συναινετικές περιπτώσεις περάτωσης της ποινικής δίκης και οι οικονομικές διαπραγματεύσεις αποτελούν υπαρκτό πλέον θεσμό στην πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών (βλ. Δαγκλής Ν., *Οι σύγχρονοι δρόμοι του ποινικού συμβιβασμού*, ΠοινΧρ 2017, σ. 412 επ., Weigend Th., *Η κατάρρευση του εξεταστικού ιδεώδους. Οι οικονομικές διαπραγματεύσεις εισβάλλουν στη γερμανική ποινική δίκη*, ΠοινΧρ 2011, σ. 167 επ.) η δε νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων κατηγορίας [τόσο με την αυτόνομη ερμηνεία του μάρτυρα, ως οποιουδήποτε προσώπου του οποίου οι δηλώσεις αξιοποιούνται από το δικαστήριο, και συνεπώς και του κατηγορουμένου, όσο και του κανόνα του sole or decisive (βλ. Σισιλιάνος Λ.-Αλ. (επιστ. επιμ.), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρο*, 2013, σ. 286 επ., Τζαννετής Α., *Το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων κατηγορίας κατά το άρθρο 6 παρ. 3 εδ. δ' ΕΣΔΑ*, ΠοινΧρ 2008, σ. 394 επ.)], αλλά και το άρθρο 211Α ΚΠΔ («μόνη η μαρτυρική κατάθεση ή η απολογία προσώπου συγκατηγορουμένου για την ίδια πράξη δεν είναι αρκετή για την καταδίκη του κατηγορουμένου») αποδυναμώνουν εν συνόλω την ισχύ των υπό συζήτηση ενστάσεων, οι οποίες μάλλον απηχούν «δογματικές προκαταλήψεις», βλ. Καρράς Α., *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, 2011, σ. 445, υποσ. 59.

διαφορές που καθιστούν ευκρινή, τόσο την ουσία όσο και τη λειτουργία τους. Πρόκειται δηλαδή για απολύτως διακριτές κατηγορίες προσώπων⁹⁷.

Πρώτα απ' όλα, ο μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος δεν διώκεται για κάποιο υπό διερεύνηση έγκλημα, συνεπώς ουδένα «συναίτιο» δύναται να ενοχοποιήσει. Εν αντιθέσει με τον μάρτυρα του «στέμματος», ο οποίος συνήθως προβαίνει σε αποκαλύψεις στις αρχές αφού έχουν ήδη εκκινήσει ή πρόκειται να εκκινήσουν ποινικές διαδικασίες εναντίον του, ο μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος δεν φέρει ούτε την ιδιότητα του κατηγορουμένου ούτε του εν γένει συμμετόχου στο έγκλημα που αναγγέλλει. Την ουσιώδη αυτή διαφορά επιρρωνύει *ex lege* επιχείρημα, προκύπτον ευθέως από τη γραμματική διατύπωση των άρθρων 263B ΠΚ και 45B ΚΠΔ. Στο μεν πρώτο γίνεται αναφορά σε «υπαίτιο» των εκεί αναφερόμενων εγκλημάτων διαφθοράς, στο δε δεύτερο τάσσεται ως βασική προϋπόθεση για τον χαρακτηρισμό προσώπου ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος, η μη εμπλοκή «καθ' οιονδήποτε» τρόπο στα αναγγελλόμενα εγκλήματα. Η προγενέστερη εμπλοκή στο έγκλημα καθίσταται ουσιαστικά το κρίσιμο διαχωριστικό στοιχείο που αντιδιαστέλλει τον μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος από τον μάρτυρα του «στέμματος», η δε κατάφασή της στερεί οριστικά τη δυνατότητα χαρακτηρισμού προσώπου ως whistleblower. Συμμέτοχος στο έγκλημα και whistleblower είναι ιδιότητες, τόσο εννοιολογικά, αλλά ήδη και εκ του νόμου, ασύμβατες. Υπάρχει όμως και μία επιπρόσθετη ποιοτική διαφορά που χρήζει επισημάνσης. Όπως προελέχθη, ο μάρτυρας του «στέμματος», προβαίνοντας σε δηλώσεις ενώπιον των αρχών, τυγχάνει διαφόρων ωφελειών για τη συνδρομή του. Από την πράξη του δηλαδή αυτή εξαρτά άμεσο και επικείμενο συμφέρον, το οποίο συνίσταται στην επιεική ποινική του αντιμετώπιση (εξ ου και η τιτλοφόρηση των σχετικών άρθρων ως ευνοϊκών μέτρων ή μέτρων επιείκειας). Η δε σχέση του με τη διοικητική αρχή εδράζεται επί μίας ρητής ή σιωπηρής διαπραγματεύσεως: τη δυσμένεια που ο μάρτυρας του «στέμματος» αποκομίζει από τις τυχόν ενοχοποιητικές (ακόμα και για τον ίδιο) δηλώσεις, αντισταθμίζει η προνομιακή μετέπειτα μεταχείρισή του. Τα χαρακτηριστικά αυτά όμως ουδόλως αντιστοιχούν στο θεσμό του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος. Ο whistleblower δεν διαπραγματεύεται με τις αρχές⁹⁸. Αντίστοιχα, δεν αποβλέπει σε κάποια «ελαφρότερη» ποινή, διότι ουδεμία επαπειλείται εναντίον του, το μόνο δε «συμφέρον» που εξαρτά από τη γνωστοποίηση των πληροφοριών προς τις αρχές είναι η προστασία του από μέτρα αντεκδίκησης, όπως η διακριτική εις

⁹⁷ Ανδρουλάκης Ι., *Μέτρα επιείκειας για τους υπαίτιους πράξεων διαφθοράς που συνεργάζονται με τις αρχές*, σε Τιμ. Τ. Κουράκη Ν., *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή κρίσης*, τ. Α', 2016, σ. 858.

⁹⁸ «The whistleblower does not reveal the information to save his own skin», βλ. Davis M., *Some paradoxes of whistleblowing*, ο. π. σ. 5.

βάρος του μεταχείριση στον χώρο εργασίας καθώς και οι αντανακλαστικές εγκλήσεις και μηνύσεις. Το στοιχείο αυτό διαφοροποίησης έλαβε υπόψη του και ο νομοθέτης, τάσσοντας στο άρθρο 45B ΚΠΔ τη μη επιδίωξη ίδιου οφέλους, ως αναγκαίο όρο για τον νομικό χαρακτηρισμό προσώπου ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος. Παράλληλα, περιορίζεται έτσι δραστικά η βασιμότητα μίας συνήθους αιτίασης κατά των μαρτύρων του στέμματος, η οποία θα μπορούσε να μεταφερθεί και στις περιπτώσεις των whistleblowers. Αυτή εντοπίζεται στην υψηλή πιθανότητα αλληλοκατηγοριών μεταξύ συγκατηγορούμενων και παρέλκυσης της διαδικασίας. Εφόσον όμως ο μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος δεν εξαρτά κάποιο συμφέρον από την έκβαση της υπόθεσης, ο εν λόγω κίνδυνος, χωρίς να δύναται να εκλείψει, αποδυναμώνεται σημαντικά.

4. Whistleblowing και δημόσιο συμφέρον

Ο whistleblower αποδίδεται στην ελληνική έννομη τάξη ως μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος. Η χρήση από τον νομοθέτη της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος για τον προσδιορισμό του whistleblower, θα μπορούσε, κατ' αρχήν, να εκληφθεί ως μία προσπάθεια εκ μέρους του να αποτρέψει τυχόν αντιπαραβολή του θεσμού με αρνητικά φορτισμένες και αποδοκιμαστέες κοινωνικές συμπεριφορές⁹⁹. Με τη χρησιμοποίηση του όρου δημόσιο συμφέρον, αντί μίας αξιολογικά ουδέτερης φράσης, επιδιώκεται η πρόσδοση θετικού προσήμου στον νεότευκτο θεσμό, ήδη στο επίπεδο της νομοθετικής του κατάστρωσης. Μολαταύτα, το δημόσιο συμφέρον, ως νομική έννοια, αποτελεί κινητήριο μοχλό της κρατικής δράσης, καθορίζοντας τόσο τη νομιμοποίησή της όσο και τον σκοπό και τα όριά της¹⁰⁰. Δέον λοιπόν όπως επισημάνουμε σε τι συνίσταται το δημόσιο συμφέρον, ως στοιχείο συγκαθοριστικό της έννοιας του whistleblower.

Καταρχάς, σύμφωνα με τον κλασσικό ορισμό του Σπηλιωτόπουλου, με τον όρο συμφέρον εννοούμε «τη χρησιμότητα ή ωφέλεια που έχουν για ένα πρόσωπο είτε οι υπηρεσίες άλλων ανθρώπων, είτε οι σχέσεις με αυτούς είτε συγκεκριμένες νομικές ρυθμίσεις ή πραγματικές καταστάσεις»¹⁰¹. Υποκείμενο συμφερόντων μπορεί να είναι κάθε άνθρωπος και ομάδα ανθρώπων.

⁹⁹ Για το ζήτημα αυτό βλ. ανωτέρω σ. 22 επ.

¹⁰⁰ Κονδύλης Β., *Δημόσια υπηρεσία και δημόσιο συμφέρον κατά τη γαλλική θεωρία και νομολογία*, ΤοΣ, 3/1994, σ. 552, Καλογερόπουλος Μ., *Σκέψεις και ανάλεκτα επί της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος*, ΘΠΔΔ, 2016, σ. 921..

¹⁰¹ Σπηλιωτόπουλος Ε., *Εγχειρίδιο Διοικητικού δικαίου*, 2002, σ. 95.

Όταν υποκείμενο είναι ο οργανωμένος σε κράτος λαός, τότε πρόκειται περί του δημοσίου συμφέροντος¹⁰². Το δημόσιο συμφέρον συνιστά αόριστη νομική έννοια, η εξειδίκευση της οποίας συναντά σημαντικές δυσκολίες¹⁰³. Η άρρηκτη αλληλεξάρτηση του δημοσίου συμφέροντος με πολιτικές και φιλοσοφικές αντιλήψεις, καθιστά την οριοθέτηση του πυρήνα του εγχείρημα αρκετά δυσχερές¹⁰⁴. Παρά ταύτα, κατά κοινή παραδοχή, το δημόσιο συμφέρον συνίσταται στην ωφέλεια ή χρησιμότητα που προκύπτει από την ικανοποίηση κοινών - βασικών αναγκών ολόκληρης της κοινωνίας, οι οποίες αφορούν όλα τα μέλη της, όπως π.χ. η υγεία, η ασφάλεια, η εθνική άμυνα, η δικαιοσύνη, η παιδεία, το περιβάλλον¹⁰⁵. Αφενός πρόκειται για έννοια αόριστη, λόγω του ακραιφνώς δυναμικού της περιεχομένου¹⁰⁶, το οποίο διαμορφώνεται παράλληλα με την εξελικτική πορεία των κοινωνικών δεδομένων, τόσο από το κράτος όσο και από τη σύμπραξή αυτού με την κοινωνία (πλουραλιστική διαμόρφωση του δημοσίου συμφέροντος)¹⁰⁷. Αφετέρου είναι έννοια νομική, διότι προσδιορίζεται από κανόνες δικαίου, είτε ως μέρος του περιεχομένου τους είτε ως σκοπός νομικών ή υλικών ενεργειών της διοίκησης¹⁰⁸.

¹⁰² Σπηλιωτόπουλος Επ., *Εγχειρίδιο Διοικητικού δικαίου*, ο. π. σ. 96.

¹⁰³ Κατά τον Δαγτόγλου, η συγκεκριμενοποίηση του δημοσίου συμφέροντος εκτός από δυσχερή, ενέχει και κινδύνους, αφού οποιοσδήποτε ασκεί ή επιδιώκει να ασκήσει δημόσια εξουσία, με την επίκληση του δημοσίου συμφέροντος επιδιώκει την πολιτική του νομιμοποίηση, βλ. Δαγτόγλου Π., *Δημόσιο Συμφέρον και Σύνταγμα*, ΤοΣ 1986, σ. 430.

¹⁰⁴ Flynn I., *Deliberating about the Public Interest*, Res Publica, τ. 16, σ. 300 επ.

¹⁰⁵ Βλ. Κονδύλης, *Δημόσια υπηρεσία και δημόσιο συμφέρον κατά τη γαλλική θεωρία και νομολογία*, ο. π. σ. 553. Εν τούτοις, η διαπίστωση ιδιαίτερα οξυμένων κοινωνικών αντιθέσεων και διαφοροποιήσεων εγείρει το ερώτημα, κατά πόσον είναι νοητή, η προπεριγραφείσα κοινότητα αναγκών και συμφερόντων. Κατά τον Barry (βλ. Barry B., *The Public Interest*, Proceedings of the Aristotelian Society, τ. 38, σ. 14.), η απάντηση δίνεται αν λάβουμε υπόψη τους διακριτούς κοινωνικούς ρόλους που φέρει κάθε πρόσωπο κατά την κοινωνική συμβίωση. Σημείο κλειδί για τη σύλληψη του δημοσίου συμφέροντος είναι μόνον η ιδιότητα του καθενός ως μέλους της κοινωνίας. Για παράδειγμα, μπορεί ένα πρόσωπο, υπό την ιδιότητά του ως ιδιοκτήτη βιομηχανίας, να θίγεται και να μη θεωρεί προς το συμφέρον του την περιβαλλοντική ρύθμιση περί μείωσης των ρύπων, υπό την ιδιότητά του όμως ως μέλος της κοινωνίας, διατηρεί το συμφέρον να διαβιεί σε καθαρή ατμόσφαιρα. Το δημόσιο λοιπόν συμφέρον, είναι το συμφέρον εκείνο που προσδένεται σε έναν αντικειμενικό ρόλο, τον οποίο ο καθένας μας συμμερίζεται και φέρει (βλ. Flynn, *Deliberating about the Public Interest*, ο. π. σ. 306 και Σπηλιωτόπουλο, *Εγχειρίδιο Διοικητικού δικαίου*, ο. π. σ. 96, ο οποίος κάνει λόγο για «αντικειμενικό κριτήριο» βάσει του οποίου καθορίζεται το δημόσιο συμφέρον, ακόμα και όταν είναι κατ' αρχήν αντίθετο με το άμεσο συμφέρον ορισμένων προσώπων).

¹⁰⁶ Συμεωνίδης Ι., *Πτυχές της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος*, ΔΔίκη 1990, σ. 764.

¹⁰⁷ Καλογερόπουλος, *Σκέψεις και ανάλεκτα επί της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος*, ο. π. σ. 922.

¹⁰⁸ Σπηλιωτόπουλος, *Εγχειρίδιο Διοικητικού δικαίου*, ο. π. σ. 97.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά την ερμηνευτική δυσχέρεια προσέγγισής του, το δημόσιο συμφέρον δεν καθορίζεται αυθαίρετα εντός της έννομης τάξης¹⁰⁹. Ήδη ο συντακτικός νομοθέτης καθορίζει τι είναι δημόσιο συμφέρον όταν επιφυλάσσει ειδική προστασία συγκεκριμένων σκοπών στο Σύνταγμα¹¹⁰. Το Σύνταγμα είτε εξειδικεύει το ίδιο το δημόσιο συμφέρον, είτε ορίζει τα αρμόδια γι' αυτό όργανα. Κατ' επέκταση, στον ειδικότερο προσδιορισμό και εξειδίκευση του δημοσίου συμφέροντος σε κάθε μερικότερη περίπτωση προβαίνει ο νομοθέτης. Κατά συνέπεια, δημόσιο συμφέρον είναι μόνο ότι «τα συνταγματικώς οριζόμενα όργανα, κατά τη συνταγματικώς καθοριζόμενη ιεραρχία και διαδικασία ορίζουν ως δημόσιο συμφέρον»¹¹¹. Η νομοθετική δραστηριότητα δεν μένει, ωστόσο, ανέλεγκτη. Τα δικαστήρια, μέσω του διάχυτου ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων (άρθρο 93 παρ. 4 Σ.), ελέγχουν κατά πόσο η εξειδίκευση του δημοσίου συμφέροντος από τον νομοθέτη συμφωνεί με το Σύνταγμα¹¹².

Πέρα από τον σημασιολογικό χαρακτήρα της ένταξης της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος στη διάταξη κατοχύρωσης του whistleblower, η νομοθετική αυτή επιλογή δεν ήταν τυχαία. Το δημόσιο συμφέρον αποτελεί βασικό δικαιολογητικό λόγο του whistleblowing, στενά συνδεδεμένο με την πράξη αποκάλυψης, το αντικείμενο δηλαδή της γνωστοποίησης του whistleblower στις αρχές¹¹³. Αυτό καταμαρτυρούν και όσοι ορισμοί για το whistleblowing ομιλούν για «αποκάλυψη δημοσίου ενδιαφέροντος». Εκτός από προσδιοριστικό στοιχείο, το δημόσιο συμφέρον λειτουργεί και περιοριστικά, θέτοντας τα απώτατα ανεκτά όρια του whistleblowing. Γι' αυτό άλλωστε ο έλληνας νομοθέτης το περιόρισε σε μέσο αποκάλυψης και πάταξης συγκεκριμένων μόνο εγκλημάτων, και δη εγκλημάτων διαφθοράς, τα οποία καταλήγουν να πλήττουν ευθέως την πολιτειακή εξουσία, διαβρώνοντας τη δομή και λειτουργία της¹¹⁴. Μέσω της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος εκδηλώνεται ο συνειδητός αυτοπεριορισμός της πολιτείας, ο οποίος συνίσταται στην απόρριψη της επιλογής εξιχνίασης οποιουδήποτε εγκλήματος με προσφυγή στον θεσμό του

¹⁰⁹ «Το ποιος και πως εξειδικεύει το δημόσιο συμφέρον αποβαίνει το κεντρικό ζήτημα υπάρξεως και επιβιώσεως της δημοκρατίας και της ελευθερίας», Δαγτόγλου, *Δημόσιο Συμφέρον και Σύνταγμα*, ο. π. σ. 430.

¹¹⁰ Δαγτόγλου Π., *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα*, 2012, παρ. 251, σ. 123 επ.

¹¹¹ Δαγτόγλου, *Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα*, ο. π. σ. 431.

¹¹² Κωνσταντόπουλος Π., *Η δικανική αξιολόγηση του Δημοσίου συμφέροντος μέσα στα πλαίσια του Συντάγματος*, ΕΔΚΑ 1992, σ. 475-476, Συμεωνίδης, *Πτυχές της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος*, ο. π. σ. 766.

¹¹³ Kumar M./ Santoro D., *A justification of whistleblowing*, Philosophy and Social Criticism, τ. 43, σ. 676.

¹¹⁴ Λίβος, *Η συμβολή των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος (whistleblowers) στην καταπολέμηση της διαφθοράς*, ο. π. σ. 470.

whistleblowing, όσο ευχερής και αν αυτή θα καθίστατο. Κάτι τέτοιο άλλωστε θα παραβίαζε ευθέως την αρχή της αναλογικότητας¹¹⁵. Και αυτό διότι η προσδοκώμενη κοινωνική ωφέλεια θα υπερακοντίζονταν πλήρως από την επερχόμενη κοινωνική βλάβη¹¹⁶. Η υπέρμετρη γενίκευση πρακτικών whistleblowing, αποξενωμένων (ή προσχηματικά μόνο συνδεδεμένων) από τη διαφύλαξη του δημόσιου συμφέροντος και χωρίς σαφή δικαιοκρατικά όρια, θα διέτρεχε τον κίνδυνο εμποτισμού αμοιβαίας καχυποψίας στις κοινωνικές σχέσεις¹¹⁷. Το πώς εξειδικεύεται κάθε φορά το δημόσιο συμφέρον, επηρεάζοντας συναφώς το πεδίο έκτασης του whistleblowing αποτελεί έργο του νομοθέτη, εντός των ορίων και υποχρεώσεων που το Σύνταγμα τού θέτει¹¹⁸. Εν τούτοις, η ακατάσχετη αναγωγή των πάντων στο δημόσιο συμφέρον δύναται να αποτελέσει σημαντικό κίνδυνο τόσο για τις ατομικές ελευθερίες όσο και για το ίδιο το Σύνταγμα¹¹⁹.

¹¹⁵ Για την αρχή της αναλογικότητας στο ποινικό δίκαιο, βλ. ενδ. Ανδρουλάκης Ν., *Η επιταγή της αναλογικότητας*, The Art of Crime Magazine, τευχ. 05/2017, διαθέσιμο σε <http://theartofcrime.gr/%CE%B7-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82/>

¹¹⁶ Jubb, *Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation*, ο. π. σ. 87.

¹¹⁷ Κατά τις Tinnefeld και Rauhofer τα κοινωνικά δίκτυα επιτήρησης καταστρέφουν την ιδιωτική σφαίρα και υπονομεύουν την κοινωνική εμπιστοσύνη και ανθρώπινη αλληλεγγύη, βλ. Tinnefeld M./ Rauhofer J, *Whistleblower: Verantwortungsbewusste Mitarbeiter oder Denunzianten?, Fragen an Grundrechte, Ethikrichtlinien und Arbeitsrecht*, DuD, 11/2008, σ. 722, Σύμφωνος και ο Lattanzi, ο οποίος διαφωνεί με την υιοθέτηση στις έννομες τάξεις της ηπειρωτικής ευρώπης, των μοντέλων whistleblowing χωρίς προϋποθέσεις και εν πολλοίς «με κλειστά μάτια» (a occhi chiusi). Κατά τον ίδιο, whistleblowing για συμπεριφορές που δεν άπτονται του δημόσιου ενδιαφέροντος θα μετέτρεπε κάθε πολίτη σε εν δυνάμει ελεγκτή των συμπολιτών του (controllore del proprio collega), βλ. Lattanzi R., *Riflessioni sul Whistleblowing, Un modello da replicare a occhi chiusi?*, σε Fraschini G./ Parisi N./ Rinoldi D., *Il whistleblowing*, ο. π. σ. 135 επ.

¹¹⁸ «Μία από τις κύριες αποστολές του Συντάγματος είναι η οριοθέτηση της εξουσίας του νομοθέτη να εξειδικεύει το δημόσιο συμφέρον», Δαγτόγλου, Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα, ο. π. σ. 432.

¹¹⁹ Βενιζέλος Ε., *Γενικό Συμφέρον και Περιορισμοί Συνταγματικών Δικαιωμάτων*, 1990, σ. 43.

5. Whistleblowing και καθήκον πίστης

I. Υπάρχει υποχρέωση πίστης έναντι αξιοποιώνων πράξεων;

Όπως προαναφέρθηκε, το συνηθέστερο πεδίο στο οποίο παρατηρούνται φαινόμενα whistleblowing είναι ο εργασιακός χώρος¹²⁰. Η σχέση εργασίας δημιουργεί στα μέρη συγκεκριμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Ιδιαίτερο στοιχείο του βιοτικού γεγονότος της εργασίας είναι η ανάπτυξη κλίματος αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των μερών, η οποία οφείλεται αφενός στην έκθεση αγαθών του κάθε μέρους στη σφαίρα επιρροής του αντισυμβαλλομένου του, αφετέρου στη διάθεση πληροφοριών εκάστου μέρους στον αντισυμβαλλομένο του για την αρμονική εκτέλεση της σύμβασης¹²¹. Από πλευράς εργαζομένου, πέρα από την κύρια υποχρέωσή του, που είναι η παροχή της εργασίας, ο ίδιος βαρύνεται από ένα σύνολο παρεπόμενων υποχρεώσεων, οι οποίες συμπυκνώνονται στην υποχρέωση τήρησης καλόπιστης συμπεριφοράς (Verhaltenspflichten)¹²². Η υποχρέωση τήρησης καλόπιστης συμπεριφοράς (ή υποχρέωση πίστης), ως απορρέουσα ειδικότερα από το άρθρο 288 ΑΚ, συνίσταται στην αποφυγή εκ μέρους του εργαζομένου πρακτικών που βλάπτουν τα εύλογα συμφέροντα του εργοδότη καθώς και στην εν γένει υιοθέτηση συμπεριφοράς που θα εξυπηρετεί με τον καλύτερο τρόπο την προσήκουσα εκπλήρωση της σύμβασης εργασίας¹²³. Μερικότερη έκφανση της υποχρέωσης πίστης είναι η υποχρέωση εχεμύθειας, η οποία επιτάσσει στον εργαζόμενο τη μη δημοσιοποίηση απορρήτων της επιχείρησης, των οποίων λαμβάνει γνώση λόγω της εργασιακής του θέσης¹²⁴. Είναι λοιπόν γεγονός ότι ο εργαζόμενος – whistleblower, προ του ενδεχόμενου μίας καταγγελίας, βρίσκεται ενώπιον μίας διλημματικής κατάστασης, η οποία

¹²⁰ βλ. ανωτέρω σ. 31 επ.

¹²¹ Γούλας Δ., *Η απόλυση εργαζομένου λόγω δημοσιοποίησης παρατυπιών της επιχείρησης (whistleblowing)*, ΕΕΡΓΔ, 2017, σ. 570.

¹²² Ληξουριώτης Ι., *Εργατικό Δίκαιο, Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις*, 2005, σ. 275.

¹²³ Λεβέντης Γ./ Παπαδημητρίου Κ., *Ατομικό Εργατικό Δίκαιο*, 2011, σ. 362, Κουκιάδης Ι., *Εργατικό Δίκαιο, Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις και το Δίκαιο της Ευελιξίας της Εργασίας*, 2014, σ. 688..

¹²⁴ Στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4254/2014, σ. 62, αναφέρεται: «η διοικητική προστασία των δημοσίων υπαλλήλων (σ.σ. μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος)...είναι απολύτως συναφής προς τη θεμελιώδη υποχρέωση εχεμύθειας (σ.σ. αυτών), γιατί ουσιαστικά προσδιορίζει το όριο της υποχρέωσης εχεμύθειας, η οποία πρέπει πάντοτε να ασκείται υπέρ του δημοσίου συμφέροντος».

εκπηγάξει από την έντονα συγκρουσιακή σχέση μεταξύ τόσο των καθηκόντων του απέναντι στον εργοδότη, όσο και των υποχρεώσεών του έναντι του νόμου (άρθρα 37, 40 ΚΠΔ, 232 ΠΚ)¹²⁵. Προβαίνοντας στην καταγγελία και γνωστοποιώντας στις αρχές στοιχεία εκ των έσω της επιχείρησης, θα μπορούσε να δημιουργηθεί η *prima facie* εντύπωση αφενός της παραβίασης εκ μέρους του whistleblower της υποχρέωσης πίστης και αφετέρου της διατάραξης της σχέσης εργασιακής εμπιστοσύνης¹²⁶. Κρίσιμο έτσι καθίσταται να διευκρινιστεί ποιο είναι το περιεχόμενο και ποια η έκταση της υποχρέωσης πίστης του εργαζομένου, διευκρίνιση που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την εν τέλει δικαιολόγηση (ή μη) του whistleblowing.

Κατά μία άποψη, η σχέση εργασίας νοείται ως μία κοινότητα συμφερόντων με έντονο το προσωπικό στοιχείο¹²⁷, κατά την οποία τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μερών συνδέονται αναπόσπαστα για την επίτευξη του κοινού επιχειρηματικού σκοπού¹²⁸. Κατά συνέπεια, η υποχρέωση πίστης αναφύεται ως αυτοτελής υποχρέωση, διαδραματίζουσα καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της εργασιακής σχέσης, και η οποία μάλιστα υποχρέωση επιτάσσει τη διαφύλαξη των συμφερόντων της επιχείρησης εκ μέρους του εργαζομένου. Η αντίληψη αυτή αποτυπώνεται ανάγλυφα στην απόφαση της 05.02.1959 του Ανώτατου Γερμανικού Εργατικού δικαστηρίου (BAG)¹²⁹. Κατά το Ανώτατο Γερμανικό δικαστήριο θεωρήθηκε νόμιμη η απόλυση εργαζομένου, ο οποίος είχε καταγγείλει τη διάπραξη αξιοποιίνων πράξεων υπό του εργοδότη του, διότι η υποχρέωση πίστης υπερτερούσε οποιονδήποτε άλλων αντιτιθέμενων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, και παρά το γεγονός ότι οι αιτιάσεις του εργαζομένου αποδείχθηκαν αληθινές. Υπό την αντίληψη αυτή, και η υποχρέωση εχεμύθειας, ως απαγόρευση δημοσιοποίησης απορρήτων της επιχείρησης, λαμβάνει ευρύτατο περιεχόμενο, αφορώσα όλες ανεξαιρέτως τις πληροφορίες τις

¹²⁵ Lewis/ Brown/ Moberly, *Whistleblowing, its importance and the state of the research*, ο. π. σ. 5.

¹²⁶ Το 1971 ο James Roche, πρόεδρος του Δ.Σ. της αμερικανικής εταιρείας General Motors, επ' αφορμή περιστατικών whistleblowing στην εταιρεία της οποίας προΐστατο, είχε δηλώσει: «κάποιοι εχθροί της επιχειρηματικότητας ενθαρρύνουν τους εργαζόμενους να απιστούν εις βάρος των επιχειρήσεων όπου απασχολούνται. Επιθυμούν να δημιουργήσουν καχυποψία, δυσαρμονία και να μάθουν τα πάντα για τα ιδιοκτησιακά συμφέροντα των επιχειρήσεων. Αυτή η συμπεριφορά συνιστά επιχειρηματική κατασκοπεία και δεν είναι παρά μία ακόμα τακτική που στόχο έχει τη μετάδοση διχασμού και τη δημιουργία αντιπαράθεσεων», βλ. Walters K., *Thinking Ahead*, Harvard Business Review 1975, σ. 27.

¹²⁷ Άποψη επηρεασμένη από την κρατούσα στη γερμανική θεωρία του εργατικού δικαίου μέχρι το 1950, βλ. ενδ. Αγαλλόπουλος Χρ., *Εργατικόν Δίκαιον: σχέσεις εργασίας*, 1958, ο. π. σ. 110,

¹²⁸ Γούλας, *Η απόλυση εργαζομένου λόγω δημοσιοποίησης παρατυπιών της επιχείρησης (whistleblowing)*, ο. π. σ. 568.

¹²⁹ BAG 05.02.1959, NJW 1961, σ. 44 επ.

οποίες ο εργαζόμενος λαμβάνει γνώση εξ αφορμής της εργασίας του και ανεξάρτητα από το αν αυτές αφορούν την οργάνωση της επιχείρησης και τις μεθόδους παραγωγής ή όχι¹³⁰.

Η υπό συζήτηση άποψη επιβάλλει μία ευρύτατη δέσμευση στον εργαζόμενο, συνιστάμενη εν ολίγοις στην αποφυγή οποιασδήποτε αμφισβήτησης των συμφερόντων του εργοδότη, ενώ προβαίνει στη στρεβλή απόλυτη ταύτιση των συμφερόντων του εργοδότη με εκείνα του εργαζομένου¹³¹. Παραγνωρίζεται όμως ότι ο εργαζόμενος δεν παύει, και εντός της εργασιακής σχέσης, να είναι φορέας συγκεκριμένων ατομικών δικαιωμάτων, κατοχυρωμένων σε συνταγματικές και υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις. Ο εργαζόμενος διατηρεί το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 Σ.), το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης και διάδοσης σκέψεων και γνωμών (άρθρο 14 Σ. και 10 ΕΣΔΑ), καθώς και το δικαίωμα του αναφέρεσθαι στις αρχές (άρθρο 10 Σ.). Οι συμβατικές υποχρεώσεις τις οποίες ο εργαζόμενος αναλαμβάνει, όπως η υποχρέωση πίστης, βρίσκουν τα όριά τους στην προσβολή του πυρήνα των ατομικών του δικαιωμάτων¹³². Η δε απόλυτη υποταγή της προσωπικότητας του εργαζομένου την εξουσία του εργοδότη θα συνιστούσε προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρθρο 2 Σ.)¹³³. Από την άλλη πλευρά, και ο εργοδότης, ως υποκείμενο δικαίου, είναι φορέας της οικονομικής ελευθερίας και του δικαιώματος ελεύθερης ανάπτυξης επιχειρηματικής δραστηριότητας (άρθρα 5 παρ.1 και 106 Σ.). Ο υπό συζήτηση λοιπόν προβληματισμός επικεντρώνεται στο κατά πόσο η τέλεση αξιοποιώνων πράξεων μπορεί να θεωρηθεί ως εύλογο και άξιο προστασίας υπό του νόμου συμφέρον του εργοδότη, επί του οποίου μάλιστα να δύναται να αξιώνει πίστη και εχεμύθεια εκ μέρους του εργαζομένου.

Κατά την απολύτως κρατούσα και ορθή γνώμη, η υποχρέωση πίστης δεν υποχρεώνει την προκαταβολική και άνευ άλλου τινός θυσία των δικαιωμάτων του εργαζομένου προς αποτροπή βλάβης του εργοδότη¹³⁴. Σε κάθε περίπτωση, υποχρέωση πίστης μπορεί να νοηθεί μόνο εν σχέσει με νόμιμα συμφέροντα του εργοδότη, επ' ουδενί δε η τήρηση αυτής της υποχρέωσης επάγεται τη συγκάλυψη παρανομιών¹³⁵. Τη θέση αυτή επικύρωσε το ελληνικό Ακυρωτικό, στην πρώτη

¹³⁰ Ferrante V., *Rapporti di lavoro e Whistleblowing, Diritto a "Spifferare" e tutela del posto di lavoro nell' ordinamento Italiano*, σε Fraschini G./ Parisi N./ Rinoldi D., *Il whistleblowing*, ο. π. σ. 127.

¹³¹ Κουκιάδης, *Εργατικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 688.

¹³² Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 2006, σ. 95, Ferrante, ο. π. σ. 129.

¹³³ Κουκιάδης, *Εργατικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 949.

¹³⁴ Λεβέντης/ Παπαδημητρίου, *Ατομικό Εργατικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 364.

¹³⁵ Ληξουριώτης, *Εργατικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 277, Κουκιάδης, *Εργατικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 688 – 689.

περίπτωση με χαρακτηριστικά whistleblowing που απασχόλησε τα ελληνικά δικαστήρια, ήδη από το 1977. Με την απόφαση ΑΠ 470/1977¹³⁶ κρίθηκε ότι οι ανακοινώσεις εκ μέρους μέλους του Δ.Σ. νομικού προσώπου στον τύπο σχετικά με οικονομικές ατασθαλίες από τα υπόλοιπα μέλη του Δ.Σ. εις βάρος του νομικού προσώπου, βάσει των οποίων διεξήχθη έλεγχος και διαπιστώθηκε η τέλεση οικονομικών εγκλημάτων, δεν συνιστούν παραβίαση της υποχρέωσης πίστης ούτε κλονίζουν το κλίμα εμπιστοσύνης εντός του εργασιακού χώρου¹³⁷. Επιπρόσθετα, κατά το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο (BVerfG), θα συνιστούσε προσβολή της αρχής του κράτους δικαίου η νομική αναγνώριση της δυνατότητας επιβολής κυρώσεων σε εργαζόμενο, που θα επηρέαζαν επί τα χείρω την εργασιακή του κατάσταση, εκ μόνου του λόγου της συμμετοχής του ως μάρτυρα σε ποινικές διαδικασίες κατά του εργοδότη και της εκπλήρωσής του καθήκοντος μαρτυρίας το οποίο έφερε¹³⁸.

Πράγματι, καθήκον πίστης και εχεμύθειας έναντι αξιοποιώνων πράξεων δεν νοείται εντός ενός κράτους δικαίου¹³⁹. Διαφορετική στάση θα οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι ο εργασιακός χώρος και κατ' επέκταση η ίδια η κοινωνία βασίζονται επί του νόμου της σιωπής. Η υπερτροφική σύλληψη της ιδιότητας του εργαζομένου ως προσηλωμένου τυφλά στον εργοδότη του και στους σκοπούς του (νόμιμους ή μη) θα λειτουργούσε ως το νοητικό ένδυμα μίας συγκαλυμμένης omertà. Ωστόσο, με κανόνες σιωπής δεν δομούνται οι εργασιακές - υπηρεσιακές σχέσεις αλλά οι συνωμοτικές εγκληματικές οργανώσεις¹⁴⁰. Αυτό κατέστησε σαφές και το ιταλικό Ακυρωτικό δικαστήριο (SCC)

¹³⁶ NoB 1978, σ. 50 επ.

¹³⁷ Κατά τη μειοψηφία της εν λόγω απόφασης, ο εργαζόμενος οφείλει να παραλείπει κάθε πράξη που δύναται να βλάψει τα υλικά ή ηθικά συμφέροντα του εργοδότη. Τέτοιου είδους ανακοινώσεις, σαν αυτές στις οποίες προέβη ο εργαζόμενος, στον τύπο δύναται να βλάψουν τα υλικά και ηθικά συμφέροντα και την εταιρική πίστη του νομικού προσώπου. Αλλά και αν ακόμα, συνεχίζει η μειοψηφούσα γνώμη, ο εργαζόμενος πίστευε την ύπαρξη των ανωμαλιών στη διαχείριση, όφειλε αντί να προβεί σε ανακοινώσεις στον τύπο, να αναφερθεί εγγράφως στην αρμόδια αρχή. Η άποψη της μειοψηφίας είναι ενδιαφέρουσα κατά το σκέλος που ορίζει ποιος πρέπει να είναι ο ενδεδειγμένος τρόπος άσκησης του whistleblowing και ο αποδέκτης της αναφοράς, προκρίνοντας ένα είδος περιορισμένου εξωτερικού whistleblowing, το οποίο για να τύχει προστασίας θα πρέπει να γίνεται ενώπιον των αρχών, αλλά όχι στον τύπο. Κατά το σκέλος που εκλαμβάνει την αναφορά παρανομιών ως θίγουσα την υποχρέωση πίστης, η μειοψηφούσα γνώμη βασίζεται στην ξεπερασθείσα υπερτροφική σύλληψη της υποχρέωσης πίστης, επηρεασμένη από τον αμιγώς προσωπικό χαρακτήρα της εργασιακής σχέσης.

¹³⁸ BVerfG 2.7.2001, 1 BvR 2049/00, NZA 2001, σ. 888 επ.

¹³⁹ Cassazione Civile, sezione Lavoro, 16/01/2001, αριθμ. 519, διαθέσιμη σε <http://www.cortedicassazione.it/corte-di-cassazione/>

¹⁴⁰ Λίβος Ν., *Οργανωμένο Έγκλημα και Ειδικές Ανακριτικές Πράξεις, Δογματική του Οργανωμένου Εγκλήματος*, 2007, σ. 9 επ.

στην υπ' αριθμό 1749/2000 απόφασή του¹⁴¹. Με εμφατική διατύπωση το ανώτατο δικαστήριο τόνισε ότι οποιαδήποτε δυσμενής μεταχείριση εργαζομένου λόγω της καταγγελίας εκ μέρους του αξιοποιώνων πράξεων, που έλαβαν χώρα εντός της επιχείρησης, θα συνιστούσε έμμεση αναγνώριση ενός καθήκοντος σιωπής (*dovere di omertà*), το οποίο ουδεμία θέση μπορεί να λάβει σε μία φιλελεύθερη έννομη τάξη. Υπάρχει όμως μία πρόσθετη παράμετρος που πρέπει να ληφθεί υπόψη. Η νομοθετική πρωτοβουλία με τη θέσπιση διατάξεων για το whistleblowing, ως αυθεντική εκδήλωση πολιτειακής βούλησης, τέμνει κάθε φαινομενική «σύγκρουση καθηκόντων» του whistleblower, διασαφηνίζοντας όχι μόνο ότι δεν αναγνωρίζεται πίστη σε εγκληματικές πράξεις, αλλά και ότι η παροχή προστασίας και κινήτρων για την αποκάλυψη και δίωξή τους αποτελεί ρητή πολιτειακή επιδίωξη.

Προσέγγιση του ζητήματος υπό διαφορετική οπτική γωνία θα επέτρεπε να θεωρήσουμε το whistleblowing ως εξ' ολοκλήρου πράξη εκδήλωσης πίστης. Ο Vandekerckhove ειδικότερα, εισήγαγε την έννοια της «έλλογης πίστης» (*rational loyalty*)¹⁴². Κατά τον ίδιο, ένα νομικό πρόσωπο συστήνεται για την επιδίωξη συγκεκριμένων σκοπών. Όταν τα πρόσωπα που έχουν κληθεί να το υπηρετούν και να το διοικούν προβαίνουν σε αξιόποινες πράξεις (είτε εις βάρος του νομικού προσώπου είτε όχι), είναι εκείνα τα οποία εν τοις πράγμασι «απιστούν» εναντίον του, διακυβεύοντας με τη συμπεριφορά τους ακόμα και την ίδια την υπόσταση του νομικού προσώπου (π.χ. με την επιβολή κυρώσεων από τις αρχές). Ο εργαζόμενος – whistleblower, καταγγέλλοντας τις έκνομες συμπεριφορές, μένει προσηλωμένος στις καταστατικές αρχές που διέπουν το νομικό πρόσωπο. Μάλιστα, κατά τον Malin ο whistleblower επιδεικνύει πίστη στο νομικό πρόσωπο ως σύνολο¹⁴³. Η «έλλογη πίστη» λοιπόν συνίσταται στην αναφορά όλων εκείνων των συμπεριφορών που καταλήγουν να καταστρατηγούν τους σκοπούς στους οποίους αποβλέπει το νομικό πρόσωπο. Η αντιμετώπιση του whistleblowing ως πράξης διαφύλαξης των αρχών και σκοπών μίας επιχείρησης, κερδίζει διαρκώς έδαφος τόσο στη θεωρία¹⁴⁴ όσο και στην πράξη. Αυτό πιστοποιείται

¹⁴¹ Cassazione Civile sezione Lavoro, 16/02/2000, αριθμ. 1749, διαθέσιμη σε <http://www.cortedicassazione.it/corte-di-cassazione/>

¹⁴² Vandekerckhove W., *Whistleblowing and organizational social responsibility: A global assessment*, 2006, σ. 124 επ.

¹⁴³ Malin M., *Protecting the Whistleblower from Retaliatory Discharge*, University of Michigan Journal Law Reform, τ. 16, σ. 309.

¹⁴⁴ Lewis D., *Whistleblowing in a changing legal climate: is it time to revisit our approach to trust and loyalty at the workplace?*, Business Ethics: A European Review, τ. 20, σ. 71 επ., Romanet L., *The example of Article 40, paragraph 2 of the French Code of criminal procedure in the fight against corruption and bribery: a whistleblowing mechanism for civil servants that is a legal obligation and not a mere right*, La Revue des droits de l'homme, τ. 10, σ. 1 επ., Mannion

από το γεγονός ότι πλείονες πλέον επιχειρήσεις, θέτουν στο προσωπικό τους, εντός των εσωτερικών κωδίκων δεοντολογίας, την υποχρέωση να αναφέρουν παράνομες συμπεριφορές που υπέπεσαν στην αντίληψή τους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους¹⁴⁵. Η ενδιαφέρουσα αυτή άποψη, αντιμετωπίζει τους ρόλους εντός μίας ένωσης προσώπων, εκκινούμενη από ορθή αφετηρία, αποκρούοντας μία στρεβλώς διαλαμβανόμενη πίστη, η οποία, εν τέλει, μόνο ως συγκάλυψη δύναται να μεταφραστεί.

6. Η προστασία του whistleblowing με τα μέσα του ποινικού δικονομικού δικαίου. Ανάλυση του άρθρου 45B ΚΠΔ

Με το άρθρο 45B ΚΠΔ πραγματοποιήθηκε η θεσμική κατοχύρωση του whistleblowing, για πρώτη φορά, στην ελληνική έννομη τάξη. Προεισαγωγικά, αξίζει να σημειωθεί ότι η απόδοση του αγγλικού όρου whistleblower ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος δεν ακριβολογεί, ούτε δε έχει χρησιμοποιηθεί ο όρος του μάρτυρα σε όσες ευρωπαϊκές χώρες έχουν θεσπίσει διατάξεις whistleblowing¹⁴⁶. Σύμφωνα τον κλασσικό ορισμό του Ηλία Γάφου, «ως μάρτυρες θεωρούνται φυσικά πρόσωπα αίτινα καλούνται να καταθέσουν εν τη ποινική δίκη ότι γνωρίζουν περί του αντικειμένου της χάριν αποδεικτικών σκοπών»¹⁴⁷. Κατά τον παρεμφερή ορισμό του Καρρά, «ως μάρτυρες νοούνται τα πρόσωπα εκείνα, τα οποία καλούνται για να καταθέσουν ορισμένα γεγονότα, που αφορούν στην ανακρινόμενη ή δικαζόμενη υπόθεση και υπέπεσαν στην αντίληψή τους»¹⁴⁸. Μάλιστα, οι μάρτυρες φέρουν νομικό καθήκον μαρτυρίας, αφού δεν μπορούν, πλην εξαιρέσεων, να αρνηθούν τη μαρτυρία τους, υπέχοντας ποινική ευθύνη σε περίπτωση σχετικής άρνησής τους (209 ΚΠΔ, 224 παρ. 2 ΠΚ). Εν τούτοις, ο whistleblower, ως βασική πηγή πληροφόρησης των αρμόδιων οργάνων, προβαίνει κατά κανόνα οικειοθελώς, χωρίς ειδική προς τούτο νομική υποχρέωση ή

R./ Davies H., *Cultures of silence and cultures of voice: the role of whistleblowing in healthcare organizations*, International Journal of Health Policy and Management, τ. 4, σ. 503 επ.

¹⁴⁵ Lewis/ Brown/ Moberly, *Whistleblowing, its importance and the state of the research*, ο. π. σ. 6.

¹⁴⁶ Για τον όρο που προκρίνεται σε άλλες έννομες τάξεις βλ. ανωτέρω σ. 23 – 24, όπου συνηθέστερη είναι η χρήση του όρου «καταγγέλλων».

¹⁴⁷ Γάφος Η., *Ποινική Δικονομία κατά τον νέον Κώδικα*, τευχ. Α', 1956, σ. 97.

¹⁴⁸ Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 439.

κλήση, στην αναφορά του στις αρχές, οι οποίες περιέρχονται το πρώτον τότε, σε γνώση τέλεσης εγκλήματος. Οι δε ανακριτικές διαδικασίες, έπονται της αναφοράς του whistleblower και διενεργούνται εξ αφορμής αυτής. Την ιδιότητα του μάρτυρα την αποκτά ο whistleblower μετά την πληροφόρηση των αρχών, όταν πλέον καλείται να καταθέσει, είτε σε μεταγενέστερο ανακριτικό στάδιο, είτε στην επ' ακροατηρίω διαδικασία. Από την άλλη πλευρά, ο whistleblower δεν ζητά, απαραίτητως, την κίνηση της ποινικής δίωξης κατά συγκεκριμένων προσώπων¹⁴⁹, ούτε είναι συνήθως ο αμέσως παθών (δηλαδή εγκαλών) της εγκληματικής πράξης, αφού ένα από τα γνωρίσματα των εγκλημάτων διαφθοράς είναι ότι πλήττουν την κοινωνική ολότητα, χωρίς άμεσο θύμα με τη στενή του όρου έννοια (victimless crimes). Ο whistleblower αναφέρει στις ανακριτικές αρχές συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά, εισφέροντας αποδεικτικό υλικό σχετικά με κάποια αξιόποινη πράξη. Ο νομικός χαρακτηρισμός, η διερεύνηση και ποινική αξιολόγησή τους απόκειται στις αρχές, γι' αυτό και η πράξη whistleblowing προσιδιάζει περισσότερο στην έννοια της μηνυτήριας αναφοράς και της αναγγελίας¹⁵⁰.

Η λήψη της ιδιότητας του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος είναι το απαραίτητο νομικό βήμα για την εφαρμογή της προβλεπόμενης ειδικής προστασίας του. Για την πρόσδοση της ιδιότητας του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος απαιτείται εισαγγελική πράξη είτε του κατά τόπο αρμόδιου εισαγγελέα πλημμελειοδικών είτε του εισαγγελέα εγκλημάτων διαφθοράς, η οποία πρέπει να εγκρίνεται από τον Αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου που εποπτεύει και συντονίζει το έργο των εισαγγελέων εγκλημάτων διαφθοράς. Η προστασία του whistleblower, μέσω του ποινικού δικονομικού δικαίου, επέρχεται με την πρόβλεψη δυνατότητας οριστικής αποχής από την ποινική δίωξη εις βάρος του, σε περίπτωση που έχει υποβληθεί καταγγελία περί τελέσεως εκ μέρους του των εξής εγκλημάτων: ψευδορκία (224 ΠΚ), ψευδής καταμήνυση (229 ΠΚ), συκοφαντική δυσφήμιση (263 ΠΚ), παραβίαση υπηρεσιακού απορρήτου (252 ΠΚ) και παραβιάσεις που εμπίπτουν στις παραγράφους 4 και 8 (χωρίς δικαίωμα επεξεργασία προσωπικών δεδομένων με πρόθεση ή εξ αμελείας) του άρθρου 22 ν. 2472/1997. Για την οριστική αποχή από την ποινική δίωξη απαιτείται, όπως στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4254/2014 αναφέρεται, ομόφωνη κρίση

¹⁴⁹ Μολονότι μπορεί να συμβεί, δεν είναι απαραίτητο δηλαδή να «καταγγέλλει». Με την καταγγελία ζητείται από τον εισαγγελέα η άσκηση της ποινικής δίωξης, καταλήγει έτσι σε αίτηση τιμωρίας του καταγγελλόμενου προσώπου εκφράζοντας κάποιο προσωπικό «πάθος», βλ. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης*, ο. π. σ. 265 υποσ. 37.

¹⁵⁰ Με την αναφορά, εκτίθενται γεγονότα χωρίς να στρέφεται ο αναφέρων κατά ορισμένου προσώπου, βλ. Μαργαρίτης Μ., *Ερμηνεία ΚΠΔ, Θεωρία – Νομολογία*, 2008, σ. 71. Παρόμοια και η αναγγελία του άρθρου 40 ΚΠΔ, με την οποία γνωστοποιούνται απλώς στον εισαγγελέα ορισμένα πραγματικά περιστατικά και αφήνεται σε αυτόν η περαιτέρω εκτίμησή τους, βλ. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 253 υποσ. 32.

μεταξύ του αρμόδιου για τη δίωξη των εν λόγω εγκλημάτων εισαγγελέα πλημμελειοδικών και του εισαγγελέα εγκλημάτων διαφθοράς, και κατόπιν παραγγελία, εκ μέρους του Αντιεισαγγελέα του Αρείου Πάγου¹⁵¹ που εποπτεύει και συντονίζει το έργο των εισαγγελέων εγκλημάτων διαφθοράς, στον αρμόδιο για την άσκηση της ποινικής δίωξης εισαγγελέα, για την οριστική αποχή, εφόσον κρίνει ότι η ποινική δίωξη δεν είναι απαραίτητη για την προστασία του δημοσίου συμφέροντος. Ο ρόλος του Αντιεισαγγελέα του Αρείου Πάγου συνίσταται στη διαφύλαξη της ορθολογικής εφαρμογής του θεσμού και στην αποφυγή πιθανής κατάχρησής του. Στη συνέχεια της παρούσας θα προβούμε σε ανάλυση της τιθέμενης διαδικασίας και των επιμέρους προϋποθέσεων για τον νομικό χαρακτηρισμό προσώπου ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος.

I. Τα αναφερόμενα εγκλήματα και οι συναφείς με αυτά πράξεις

A. Η έννοια της συνάφειας

Κατά το γράμμα του άρθρου 45B ΚΠΔ, για την κτήση της ιδιότητας του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος πρέπει να αναφέρονται στις αρχές συγκεκριμένα και μόνο εγκλήματα. Πρόκειται για τις εξής αξιόποινες πράξεις: α) δωροληψία πολιτικών αξιωματούχων (159 ΠΚ), β) δωροδοκία πολιτικών αξιωματούχων (159^A ΠΚ), γ) δωροληψία υπαλλήλου (235 ΠΚ), δωροδοκία υπαλλήλου (236 ΠΚ), δ) δωροληψία και δωροδοκία δικαστικών λειτουργών (237 ΠΚ), ε) εμπορία επιρροής – μεσάζοντες (237^A ΠΚ). Ωστόσο, στο εδάφιο α' του άρθρου 45B ΚΠΔ γίνεται επιπρόσθετα λόγος και για «συναφείς» με τα προαναφερθέντα εγκλήματα πράξεις. Πρέπει λοιπόν να αποσαφηνιστεί ποια η έννοια της συνάφειας, καθότι από αυτήν εξαρτάται, καταρχήν, το ερώτημα αν η ιδιότητα του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος μπορεί εν τέλει να προσδοθεί σε πρόσωπο και μέσω της αναγγελίας εγκλημάτων μη ρητά στο άρθρο 45B ΚΠΔ καθοριζόμενων.

Με την πράξη του εισαγγελέα εφετών Αθηνών υπ' αριθμό 7/2015¹⁵², η οποία έλαβε την υπ' αριθμό 1519/2015 έγκριση του Αντιεισαγγελέα του Αρείου Πάγου, χαρακτηρίστηκε, για πρώτη και μοναδική φορά από τη θέση σε ισχύ του άρθρου 45B ΚΠΔ, πρόσωπο ως μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος. Το ενδιαφέρον κομμάτι της εν λόγω εισαγγελικής πράξης, το οποίο θα μας

¹⁵¹ Ο οποίος ενημερώνεται υπηρεσιακά από τον αρμόδιο για τη δίωξη των εν λόγω εγκλημάτων εισαγγελέα πλημμελειοδικών (άρθρο 45B παρ. 2 ΚΠΔ).

¹⁵² ΠοινΔικ 5/2015, σ. 417 επ.

απασχολήσει στο παρόν κεφάλαιο, είναι ότι το πρόσωπο που έλαβε την ιδιότητα του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος κατήγγειλε στις αρχές μη ρητά στο άρθρο 45B αναφερόμενα εγκλήματα και συγκεκριμένα: απιστία περί την υπηρεσία (256 ΠΚ), ηθική αυτουργία στο αδίκημα της απιστίας στην υπηρεσία (46 ΠΚ παρ. 1 α'), παράβαση καθήκοντος (259 ΠΚ), ηθική αυτουργία στην παράβαση καθήκοντος (46 ΠΚ παρ. 1 α'). Κατά τον εισαγγελέα εφετών, τα εν λόγω αδικήματα χαρακτηρίστηκαν σοβαρά εγκλήματα διαφθοράς και κρίθηκαν ως «υπαγόμενα σε κάθε περίπτωση στα συναφή εγκλήματα του ως άνω άρθρου 45B ΚΠΔ¹⁵³».

Η υπό συζήτηση εισαγγελική άποψη κρίνεται ως εσφαλμένη, παραγνωρίζει δε την παγιωμένη αντίληψη υπό την οποία η συνάφεια νοείται στο ποινικό δικονομικό δίκαιο. Η συνάφεια (άρθρα 128, 129, 131 ΚΠΔ) συνιστά έναν θεσμό με τον οποίο εισάγεται παρέκκλιση από τους γενικούς κανόνες της καθ' ύλην και κατά τόπο αρμοδιότητας, οι οποίοι παρεκτείνονται μέσω της συνανάκρισης και συνεκδίκησης των συναφών εγκλημάτων από το ίδιο δικαστήριο (και ειδικότερα από εκείνο που είναι αρμόδιο για την ανάκριση και εκδίκηση του βαρύτερου εγκλήματος)¹⁵⁴. Βασικοί λόγοι που δικαιολογούν τον θεσμό της συνάφειας είναι η ευχερέστερη εκτίμηση του αποδεικτικού υλικού, η αρχή της οικονομίας της δίκης και η αποτροπή έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων¹⁵⁵. Ποια εγκλήματα θεωρούνται συναφή καθορίζεται ευθέως από το άρθρο 129 ΚΠΔ¹⁵⁶ κατά τρόπο μάλιστα αποκλειστικό (*numerus clausus*)¹⁵⁷. Συνεπώς, αποκλείεται η προσθήκη άλλων περιπτώσεων συνάφειας στη βάση «οποιασδήποτε ερμηνευτικής κατασκευής»¹⁵⁸.

Με την εισαγγελική διάταξη η συνάφεια αντιμετωπίζεται ως σχέση ουσιαστικής ομοιότητας μεταξύ αντικειμενικών υποστάσεων, κατά τρόπο αντίθετο προς τα ισχύοντα δικονομικά κριτήρια,

¹⁵³ ΠραξΕισΕφΑθ 7/2015, ΠοινΔικ 5/2015, σ. 421.

¹⁵⁴ Μαργαρίτης Λ., *Συναφή Εγκλήματα & Ποινικό Δίκαιο*, 2005, σ. 1.

¹⁵⁵ Εξυπηρετούνται επίσης ο ακριβής έλεγχος της προσωπικότητας του κατηγορουμένου και η ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Μολονότι η συνάφεια αποτελεί τον κανόνα, εν τούτοις αν από τη συνεκδίκηση προκαλείται βλάβη τότε η ενότητα της διαδικασίας υποχωρεί έναντι του χωρισμού των υποθέσεων, βλ. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 156.

¹⁵⁶ Συναφή θεωρούνται μόνο τα εγκλήματα: α) όσα γίνονται από το ίδιο πρόσωπο είτε συγχρόνως είτε σε διαφορετικούς τόπους και χρόνους ή από πολλούς όχι συναιτίους στον ίδιο τόπο και χρόνο, β) όσα γίνονται από πολλούς εναντίον αλλήλων, είτε συγχρόνως είτε σε διαφορετικούς τόπους και χρόνους και γ) όσα γίνονται με σκοπό να διευκολύνουν ή να κάνουν πιο εύστοχη την εκτέλεση ή να αποκρύψουν ένα από αυτά.

¹⁵⁷ Αυτό συνάγεται τόσο από τη χρήση της λέξης μόνο στο άρθρο 129 ΚΠΔ, όσο και από την αιτιολογική έκθεση ΚΠΔ, βλ. *Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας του 1934*, Εθν. Τυπογραφείο, 1935, κεφ. Δ', σ. 89.

¹⁵⁸ Μαργαρίτης, Λ, *Συναφή Εγκλήματα & Ποινικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 7.

αφού δεν εξετάζεται κατά πόσο πληρούται το άρθρο 129 ΚΠΔ. Τέτοιου είδους εκδοχή θα προκαλούσε αθεράπευτη αντίφαση εντός του συστήματος του ΚΠΔ. Η υπό κρίση αντίληψη δεν προάγει την εσωτερική ενότητα του νομοθετικού κειμένου στο οποίο το άρθρο 45B ΚΠΔ εντάσσεται, αλλά αποτελεί προϊόν μεμονωμένης ερμηνευτικής προσέγγισης. Αντιθέτως, η συστηματική ερμηνεία του άρθρου 45B ΚΠΔ επιτάσσει τον συσχετισμό του με τους νομικούς κανόνες που το περιβάλλουν, ώστε η ένταξή του στο οικοδόμημα του ΚΠΔ να επιτευχθεί με τρόπο αρμονικό¹⁵⁹. Διαφορετικά, θα οδηγούμασταν στο αποτέλεσμα η ίδια λέξη εντός του ίδιου νομικού πλαισίου να έχει εντελώς διαφορετική σημασία. Για να κριθεί λοιπόν ως συναφής μία πράξη εν σχέσει με αυτές που ρητά αναφέρονται στο άρθρο 45B ΚΠΔ, θα πρέπει να πληρούνται τα κριτήρια που θέτει το άρθρο 129 ΚΠΔ. Για παράδειγμα, ο υπάλληλος Α λαμβάνει χρήματα ως δώρο από τον Β και στη συνέχεια δωρίζει τα χρήματα στον φίλο του Γ για να αποκρύψει την πηγή προέλευσής τους και να τους προσδώσει νομιμοφάνεια μέσω της κατάθεσής τους στο τραπεζικό σύστημα (πράξη ξεπλύματος, άρθρο 2 ν. 3691/2008 σε συνδ. με άρθρο 129 περ. γ' ΚΠΔ). Ο αμέτοχος Δ που αναφέρει την πράξη του Γ στις αρχές μπορεί συνεπώς να χαρακτηριστεί ως μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος. Στην πραγματικότητα, υπό το πρόσχημα της συνάφειας, με την πράξη του εισαγγελέα εφετών πραγματοποιήθηκε, χωρίς ρητή παραδοχή, αναλογική εφαρμογή του άρθρου 45B ΚΠΔ σε περιπτώσεις που δεν ρυθμίζονται ευθέως από αυτό. Πρέπει λοιπόν να εξεταστεί εάν συντρέχουν εν προκειμένω οι προϋποθέσεις για την κατάφαση και αποδοχή της αναλογικής εφαρμογής.

B. Αναλογική εφαρμογή του άρθρου 45B ΚΠΔ;

Κατά τη διανοητική εργασία προσέγγισης ενός νομικού κανόνα, βάση και αφετηρία της ερμηνευτικής προσπάθειας αποτελεί το κείμενο του νόμου, ώστε μέσω των σημασιών των γλωσσικών εκφράσεων που το συναπαρτίζουν να ανευρεθεί το νόημα που περικλείεται εντός αυτού (ερμηνεία σύμφωνα με τη γλωσσική έννοια - γραμματική ερμηνεία)¹⁶⁰. Εντός του πλαισίου που το νομοθετικό κείμενο θέτει, κάθε ερμηνευτική κατεργασία για την απόδοση του ακριβούς νοήματος

¹⁵⁹ Για τη συστηματική ερμηνεία ως μέθοδο ερμηνείας του δικαίου, βλ. ενδ. Σούρλας Π., *Justi atque injusti scientia*, Μία εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου, 1995, σ. 173 επ.

¹⁶⁰ Τσάτσος Κ., *Το πρόβλημα της ερμηνείας του Δικαίου*, 1978, σ. 122, Σούρλας Π. *Justi atque injusti scientia*, ο. π. σ. 156 – 157.

του κανόνα δικαίου, είτε διασταλτική είτε συσταλτική¹⁶¹, είναι καταρχήν επιτρεπτή, εφόσον δεν εξέρχεται του γράμματος του τεθειμένου κανόνα. Όριο των ερμηνευτικών εκδοχών είναι το δυνατό γράμμα του νόμου¹⁶². Έξοδος από το δυνατό γλωσσικό νόημα του κανόνα, παύει να αποτελεί ερμηνεία, αλλά πρόκειται περί αναλογίας (αναλογικός διαλογισμός)¹⁶³. Η αναλογία (ή αναλογική ερμηνεία ή αναλογική εφαρμογή) συνίσταται είτε στη συναγωγή από μία συγκεκριμένη νομική διάταξη μίας βασικής σκέψης, που μπορεί να επεκταθεί σε παρόμοιες¹⁶⁴, αρρύθμιστες, περιπτώσεις (αναλογία νόμου), είτε στη σύλληψη, από ένα πλέγμα περισσότερων διατάξεων, γενικών αρχών με τις οποίες διαπλάθεται ένας κανόνας που μπορεί να εφαρμοστεί σε σύνολο αρρύθμιστων περιπτώσεων (αναλογία δικαίου)¹⁶⁵. Απαραίτητη προϋπόθεση για την παραδεκτή αναλογική εφαρμογή μίας νομικής διάταξης είναι η διαπίστωση «κενού του δικαίου». Ως κενό θεωρείται η έλλειψη νομικής διάταξης στο θετικό δίκαιο που να ρυθμίζει ορισμένες βιοτικές σχέσεις ή περιστατικά¹⁶⁶. Παρ' όλα αυτά, η απουσία νομικής ρύθμισης (που ενδεχομένως φανταζόμαστε ότι θα έπρεπε να υφίσταται) δεν οδηγεί αναπόδραστα στην κατάφαση κενού. Πρέπει πρώτα να ερευνηθεί εάν η σιωπή του νομοθέτη είναι «εύλωτη», εάν δηλαδή συνιστά εκδήλωση συνειδητού και ηθελημένου περιορισμού, διά του οποίου εκφράζεται η βούληση να αποκλειστεί η πολιτειακή ρύθμιση στη συγκεκριμένη περίπτωση¹⁶⁷. Για την κατάφαση αληθινού κενού πρέπει να ληφθεί υπόψη τόσο η βούληση του ιστορικού νομοθέτη όσο και το αντικειμενικό νόημα του κανόνα δικαίου, το οποίο εξάγεται κατά την ερμηνεία και εφαρμογή του κανόνα σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση (συγκερασμός υποκειμενικής με την αντικειμενική θεωρία)¹⁶⁸.

Στο άρθρο 45B ΚΠΔ γίνεται ρητή απαρίθμηση συγκεκριμένων αξιόποινων πράξεων, τις οποίες πρέπει να αφορά η καταγγελία ορισμένου προσώπου, για την απόκτηση της ιδιότητας του

¹⁶¹ Τόσο η διασταλτική όσο και η συσταλτική ερμηνεία, επιχειρούν να αποδώσουν την ορθή έννοια του κανόνα δικαίου, Τσάτσος, *Το πρόβλημα της ερμηνείας του Δικαίου*, ο. π. σ. 202.

¹⁶² Engisch K., *Εισαγωγή στη νομική σκέψη*, 1981, σ. 180.

¹⁶³ Ανδρουλάκης Ν., *Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος*, 2000, σ. 114, Κοτσαλής Λ., *Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος*, τ. Ι, 2005, σ. 51, Μυλωνόπουλος, *Ποινικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 66,

¹⁶⁴ Απαιτείται δηλαδή αξιολογική ομοιότητα (κριτήριο της συγγένειας) των αρρύθμιστων περιπτώσεων προς τις ρητά ρυθμιζόμενες περιπτώσεις.

¹⁶⁵ Σούρλας Π. *Justi atque injusti scientia*, ο. π. σ. 191.

¹⁶⁶ Engisch K., *Εισαγωγή στη νομική σκέψη*, ο. π. σ. 170.

¹⁶⁷ Τσάτσος, *Το πρόβλημα της ερμηνείας του Δικαίου*, ο. π. σ. 155.

¹⁶⁸ Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 51 – 54.

μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος. Με δεδομένη την ορθή ερμηνεία των συναφών πράξεων που αναδείχθηκε ανωτέρω, τυχόν επέκταση του άρθρου 45B ΚΠΔ σε υποθέσεις άλλων (μη συναφών) εγκλημάτων, κείμενων εκτός του πλαισίου του άρθρου, συνιστά αναλογική εφαρμογή αυτού, αφού το γράμμα του νόμου είναι συγκεκριμένο. Δέον λοιπόν όπως εξεταστεί η πιθανότητα κενού. Καταρχάς, στο κείμενο της αιτιολογικής έκθεσης του ν. 4254/2014 με τον οποίο θεσπίστηκε το άρθρο 45B ΚΠΔ, καθορίζεται, έστω ακροθιγώς, ο σκοπός για τον οποίο κρίθηκε αναγκαία η θέση σε ισχύ του υπό συζήτηση άρθρου. Ειδικότερα, αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «με την προτεινόμενη διάταξη του άρθρου 45B ΚΠΔ παρέχονται σημαντικά κίνητρα στα πρόσωπα που γνωρίζουν ή συμπεραίνουν επί τη βάσει συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών ότι τελούνται εγκλήματα διαφθοράς, να συμβάλουν στην αποκάλυψή τους και στην δίωξη των υπαιτίων». Παρότι λοιπόν γίνεται λόγος γενικά για εγκλήματα διαφθοράς, το τελικό κείμενο του άρθρου περιλαμβάνει συγκεκριμένες μόνο ποινικές υποστάσεις. Θα μπορούσε λοιπόν, καταρχήν, να ειπωθεί ότι ο νομοθέτης υπέπεσε σε μία προφανή παραδρομή κατά την άσκηση της νομοθετικής του λειτουργίας, αφού ρητή στόχευση ήταν η αποκάλυψη και δίωξη αδιαστίκτως «εγκλημάτων διαφθοράς», τα οποία δεν συναποτελούνται αποκλειστικά από τα αναφερόμενα στο άρθρο 45B ΚΠΔ. Άρα, θα ήταν δυνατό να γίνει δεκτή η αναλογική του εφαρμογή και σε πλείονες άλλες περιπτώσεις εγκλημάτων διαφθοράς, λόγω προφανούς αξιολογικής ομοιότητάς τους με τις αξιόποινες πράξεις του άρθρου 45B ΚΠΔ. Ωστόσο, το επιχείρημα αυτό κλονίζεται, εάν λάβουμε υπόψη τη φύση του φαινομένου της διαφθοράς. Όπως και εισαγωγικά τονίστηκε, η διαφθορά συνιστά μία ιδιαίτερα ρευστή και αόριστη έννοια, η πλήρης εξειδίκευση της οποίας συναντά ανυπέρβλητες εννοιολογικές δυσκολίες. Για τον λόγο αυτό, αποφεύγεται ένας συγκεκριμένος νομοθετικός ορισμός, αλλά προκρίνεται πάντα η σκιαγράφηση του πυρήνα της διαφθοράς, ο οποίος συναπαρτίζεται κατά κοινή παραδοχή από τα εγκλήματα της δωροδοκίας¹⁶⁹. Για πράξεις διαφθοράς γενικά, έγινε για πρώτη φορά λόγος στην ελληνική έννομη τάξη μέσω της εισαγωγής στον ΠΚ του άρθρου 263B, με τον ν. 3849/2010. Η νομοθετική αυτή επιλογή έχει επικριθεί και κρίνεται ως άστοχη¹⁷⁰ καθότι εντός του άρθρου 263B ΠΚ εμπεριέχονται εγκλήματα τα οποία είναι αμφίβολο κατά πόσο συγκεντρώνουν τα απαραίτητα στοιχεία για τον χαρακτηρισμό τους ως πράξεις διαφθοράς¹⁷¹. Συνεπώς, και με δεδομένη την

¹⁶⁹ Βλ. ανωτέρω σ. 10 επ.

¹⁷⁰ Στοίλα Α., *Ερμηνεία άρθρου 263B ΠΚ*, σε Χαραλαμπίδης Α., *Ποινικός κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο*, σ. 638.

¹⁷¹ Εκτός των εγκλημάτων δωροδοκίας γίνεται συλλήβδην αναφορά στα εγκλήματα από το άρθρο 239 έως 261 ΠΚ, δημιουργώντας έτσι την εντύπωση ότι σχεδόν όλα τα υπηρεσιακά εγκλήματα αντιμετωπίζονται από τον νομοθέτη ως πράξεις διαφθοράς. Έτσι, π.χ. θα μπορούσαν να θεωρηθούν εγκλήματα διαφθοράς τόσο το έγκλημα του άρθρου 247 ΠΚ περί απεργίας δημοσίων υπαλλήλων όσο και το έγκλημα της αθέμιτης συμμετοχής (255 ΠΚ).

αδυναμία σαφούς περιπτωσιολογικής απαρίθμησης των εγκλημάτων διαφθοράς, είναι εξίσου υποστηρίξιμη η εκδοχή, ο νομοθέτης συνειδητά να επεδίωξε τον περιορισμό του άρθρου 45B ΚΠΔ στις πράξεις εκείνες που αποτελούν αναμφισβήτητα πράξεις διαφθοράς, έτσι ώστε να αποτρέψει το ενδεχόμενο να εφαρμόζεται το άρθρο σε εντελώς άσχετες περιπτώσεις από εκείνες που η ratio legis ήθελε να ρυθμίσει. Διότι διαφορετικά, δεν θα χαρακτηρίζονταν ως μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος τα πρόσωπα εκείνα που συμβάλλουν στην πάταξη των εγκλημάτων διαφθοράς, αλλά εκείνα που συμβάλλουν στην αποκάλυψη κάθε υπηρεσιακού εγκλήματος αδιακρίτως. Το γεγονός άλλωστε ότι μέσω του άρθρου 45B ΚΠΔ σκοπείται η αποκάλυψη εγκλημάτων διαφθοράς, δεν στερεί από τον νομοθέτη τη δυνατότητα να καθορίσει ο ίδιος ποιες συγκεκριμένες ποινικές υποστάσεις αυτό θα αφορά. Δημιουργούνται έτσι αμφιβολίες κατά πόσο υπάρχει πραγματικό κενό¹⁷².

Μολαταύτα, ακόμα και αν γίνει δεκτή η εκδοχή κατάφασης κενού, η παραδοχή της αναλογικής εφαρμογής του άρθρου 45B ΚΠΔ συναντά πρόσθετα εμπόδια. Καταρχάς, και παρά τις εύλογες αντιρρήσεις που έχουν εκφρασθεί στη θεωρία, κατά την κρατούσα γνώμη, η απαγόρευση της αναλογίας (*nullum crimen nulla poena sine lege stricta*) που κρατεί στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο¹⁷³, δεν ισχύει στο ποινικό δικονομικό δίκαιο¹⁷⁴. Συνεπώς, το άρθρο 45B ΚΠΔ ως δικονομική διάταξη, ελεύθερα θα εφαρμοζόταν αναλογικά. Θα μπορούσε βέβαια να υποστηριχθεί ότι τυχόν αναλογική εφαρμογή του άρθρου 45B ΚΠΔ και σε άλλα εγκλήματα, γίνεται *in bonam partem*, αφού έτσι επεκτείνεται το μέτρο της οριστικής αποχής από την ποινική δίωξη των αξιόποινων πράξεων που φέρεται να έχει τελέσει ο whistleblower, οπότε ακόμα και γεγομένης δεκτής της μη κρατούσας άποψης περί απαγόρευσης αναλογίας και στο δικονομικό δίκαιο, το μέτρο θα έβαινε υπέρ του και όχι εναντίον του. Εν τούτοις, η φαινομενικά εύλογη αυτή άποψη θα παραγνώριζε μία σημαντική παράμετρο της πράξης οριστικής αποχής: τον περιορισμό του δικαιώματος δικαστικής προστασίας των προσώπων εκείνων που θίγονται από τις καταγγελίες του whistleblower και ζητούν την ποινική του δίωξη (λ.χ. για το αδίκημα της δυσφήμισης). Αναλογική εφαρμογή του άρθρου

¹⁷² Μάλιστα κατά τον Engisch, «σε τελευταία ανάλυση, πόσο επεκτείνει κανείς την έννοια του κενού είναι ζήτημα ορολογίας», βλ. Engisch, *Εισαγωγή στη νομική σκέψη*, ο. π. σ. 171.

¹⁷³ Απαγορεύεται μόνο η *in malam partem* (προς θεμελίωση ή επαύξηση του αξιοποίνου) αναλογία. Αντίθετα, η αναλογία *in bonam partem* είναι καθ' όλα επιτρεπτή, βλ. Μυλωνόπουλος, *Ποινικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 66 – 67.

¹⁷⁴ Υποστηρίζεται ότι λόγω του «βαρύνοντος ποινικού τόνου» του ποινικού δικονομικού δικαίου, οι απαγορεύσεις που εκπηγάζουν από την αρχή της νομιμότητας (n.c.n.p.s.l.) πρέπει να ισχύουν και στο ποινικό δικονομικό δίκαιο όταν η αναδρομική ή ανάλογη εφαρμογή ενός ποινικού δικονομικού νόμου καθιστά κάποιον κατηγορούμενο ή επιβαρύνει τη θέση του ήδη κατηγορουμένου, προσβάλλοντας έννομα αγαθά του, βλ. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ο. π. σ. 17, σύμφωνος και Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 56.

45B ΚΠΔ θα συνιστούσε επέμβαση σε ατομικό δικαίωμα χωρίς ρητή νομοθετική πρόβλεψη (αρχή της επιφύλαξης νόμου). Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά. Επιπρόσθετα, τον κίνδυνο υπέρμετρου περιορισμού και τη συναφή ανάγκη διαφύλαξης του δικαιώματος δικαστικής προστασίας του προσώπου που θίγεται από τις αναφορές του whistleblower, προείδε ο νομοθέτης ήδη κατά τη νομοθετική τυποποίηση του άρθρου 45B ΚΠΔ, σε σχέση μάλιστα με τα ρητά προβλεπόμενα εγκλήματα. Οι τιθέμενες δηλαδή προϋποθέσεις για τον χαρακτηρισμό προσώπου ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος (όπως π.χ. η έγκριση εκ μέρους ανώτατου δικαστικού λειτουργού και η δυνατότητα ανάκλησης της πράξης με την οποία παρέχεται η ιδιότητα του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος) προβλέφθηκαν για αυτόν τον σκοπό: την επίτευξη μίας δίκαιης εξισορρόπησης μεταξύ του περιορισμού του δικαιώματος δικαστικής προστασίας και της εξυπηρέτησης του δημοσίου συμφέροντος¹⁷⁵. Η αναλογική όμως επέκταση του άρθρου 45B ΚΠΔ θα συνιστούσε πραγμάτωση εκείνου ακριβώς του κινδύνου που ο νομοθέτης προέβλεψε και ήθελε να αποτρέψει και γι' αυτό τον λόγο πρέπει να αποκρουσθεί. Οποιοδήποτε επιχείρημα υπέρ της διεύρυνσης του καταλόγου των εγκλημάτων του άρθρου 45B συνιστά *de lege ferenda* πρόταση, η υλοποίηση της οποίας μόνο με μελλοντική νομοθετική πρωτοβουλία μπορεί να συντελεστεί.

II. Η προγενέστερη εμπλοκή και τα κίνητρα του whistleblower: η ρήτρα καλοπιστίας.

«Βεβαίως είναι απεχθής η μήνυσις, όταν ο ποιών αυτήν ωθείται από προσωπικόν συμφέρον, από πλεονεξία, από μίσος ή από εκδίκηση»¹⁷⁶. Με αυτά τα λόγια περιέγραφε ο Κωνσταντόπουλος, το 1925, το σύνηθες φαινόμενο της υποβολής εκ μέρους ιδιωτών, κακόπιστων καταγγελιών στις αρχές εις βάρος των συμπολιτών τους. Βασική προϋπόθεση για τον χαρακτηρισμό προσώπου ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος είναι η μη εξάρτηση από την πράξη αποκάλυψης των εγκλημάτων διαφθοράς, κανενός οφέλους εκ μέρους του. Με την προϋπόθεση αυτή τίθεται η ρήτρα καλοπιστίας (*good faith clause*) του whistleblower ως αναγκαίος όρος οποιασδήποτε προστασίας του. Κρίσιμη δηλαδή καθίσταται η διάγνωση της ποιότητας των κινήτρων του, σε τι δηλαδή ο ίδιος αποσκοπούσε. Καταρχάς, στο νομοθετικό κείμενο γίνεται λόγος για όφελος, χωρίς να

¹⁷⁵ Βλ. Αιτιολογική έκθεση ν. 4254/2014 σ. 61.

¹⁷⁶ Κωνσταντόπουλος Κ.Π., *Ερμηνεία της ελληνικής Ποινικής Δικονομίας*, τ. Α', 1925, σ. 26.

διευκρινίζεται περαιτέρω ποια η φύση αυτού. Ως όφελος ορίζεται γενικώς οτιδήποτε έχει τον χαρακτήρα ηθικής ή υλικής απολαβής¹⁷⁷. Του νόμου λοιπόν μη διακρίνοντας, εδώ θα πρέπει να ενταχθούν όχι μόνο τα περιουσιακού – χρηματικού χαρακτήρα οφέλη, αλλά και τα ηθικής, μη αποτιμητής σε χρήμα φύσεως. Έτσι, δεν πληροί το κριτήριο π.χ. εκείνος που αποκαλύπτει αξιόποινη πράξη του διευθύνοντος συμβούλου ΑΕ, έχοντας εξασφαλίσει για την πράξη του αυτή, χρηματική αμοιβή από τους ανταγωνιστές του καταγγελλόμενου. Αντίστοιχα όμως δεν πληροί το κριτήριο π.χ. εκείνος που προβαίνει στην αποκάλυψη για να εκδικηθεί αντιπαθητικό για αυτόν πρόσωπο, λόγω διαφορών τους, ούτως ώστε να λάβει απλώς και μόνο ηθική «ικανοποίηση», ή εκείνος που λ.χ. καταγγέλλει το ανερχόμενο διοικητικό στέλεχος εταιρείας, ώστε έτσι να προωθηθεί άλλο φιλικό στον πρώτο πρόσωπο, αποβλέποντας σε ευνοϊκότερη ενδοεταιρική για τον ίδιο μεταχείριση όταν θα απομακρυνθεί ο καταγγελλόμενος. Αν λάβουμε υπόψη ότι μέσω του άρθρου 45B ΚΠΔ σκοπείται η αποκάλυψη και αποτελεσματική καταστολή εγκλημάτων διαφθοράς, η ευρεία της έννοιας του οφέλους άποψη ευθυγραμμίζεται με τη διευρυμένη σημασία που προσδίδεται στο «ωφέλημα» ως στοιχείου των αντικειμενικών υποστάσεων των εγκλημάτων διαφθοράς, όπως της δωροληψίας και δωροδοκίας (235 και 236 ΠΚ). Σε αυτές γίνεται λόγος για ωφέλημα οποιασδήποτε φύσεως, ως τέτοιας νοούμενης κάθε υλικής ή μη, παροχής. Έτσι, ως ωφέλημα θεωρείται και η μη περιουσιακού χαρακτήρα παροχή με την οποία αποσκοπείται η ικανοποίηση ανθρώπινου πάθους, π.χ. η δωρεάν παροχή χρηματικών απολαύσεων¹⁷⁸.

Η επιλογή του νομοθέτη να εντάξει το υποκειμενικό κριτήριο της καλόπιστης (*bona fide*) συμπεριφοράς του whistleblower ως απαραίτητου στοιχείου για την κατάφαση της προστασίας του, είναι δεκτική κριτικής. Αρχικά, χρήσιμο ερμηνευτικό εργαλείο θα ήταν η εξέταση της σημασίας που προσδίδεται στη ρήτρα καλοπιστίας στην έννομη τάξη που ουσιαστικά κατοχύρωσε για πρώτη φορά το whistleblowing, δηλαδή στις ΗΠΑ. Για την εφαρμογή των προστατευτικών διατάξεων σχεδόν κάθε αμερικανικής πολιτείας, είναι απαραίτητο ο whistleblower να ενεργεί υπό την καλόπιστη (*based on good faith*) πεποίθηση ότι ένας νόμος παραβιάστηκε¹⁷⁹. Η καλόπιστη συμπεριφορά γίνεται αντιληπτή αντικειμενικά, χωρίς να σχετίζεται με τις βαθύτερες επιδιώξεις και κίνητρα του whistleblower, αλλά αφορά την αντικειμενική θεμελίωση και βασιμότητα των

¹⁷⁷ Μπαμπινιώτης Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, 2012, σ. 1433.

¹⁷⁸ Χατζηκώστας, *Διατάξεις για την καταπολέμηση της διαφθοράς στον ελληνικό δημόσιο τομέα με μέσα του ποινικού δικαίου*, ο. π. σ. 602, έτσι και ΑΠ 1556/2009, ελεύθερα προσπελάσιμη σε www.areiospagos.gr

¹⁷⁹ Kohn, *Concepts and procedures in whistleblower law*, ο. π. σ. 264.

ισχυρισμών¹⁸⁰. Μάλιστα, το βάσιμο των ισχυρισμών κρίνεται μέσω μιας *ex ante* κρίσης ενός αντικειμενικού παρατηρητή, με βάση τα στοιχεία τα οποία ο whistleblower είχε ενώπιον του κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα στο οποίο προέβη στην αποκάλυψη. Έτσι, η προστασία υπέρ του καταφάσκει ακόμα και αν στην πορεία της διερεύνησης της υπόθεσης, οι επίμαχοι ισχυρισμοί δεν επιβεβαιωθούν¹⁸¹. Αρκεί κατά το χρονικό σημείο της αναφοράς, από το σύνολο των τότε υφιστάμενων στοιχείων, να θεμελιωνόταν εύλογες προς τούτο υπόνοιες. Κατά το Ανώτατο Δικαστήριο του New Jersey, ο whistleblower θα πρέπει, κατά τον χρόνο της αναφοράς, να έχει την αντικειμενικά εύλογη πεποίθηση ότι τα περιστατικά τα οποία αναφέρει πράγματι έλαβαν χώρα¹⁸². Καλόπιστη καταγγελία θεωρείται η αντικειμενικά θεμελιωμένη, κατά τον χρόνο υποβολής της, ανεξαρτήτως των απώτερων κινήτρων του whistleblower (π.χ. πιθανά χρηματικά οφέλη κ.ο.κ.). Η αντίληψη αυτή είναι εναρμονισμένη με την πάγια τακτική των αμερικανικών νομοθεσιών να επιβραβεύουν χρηματικά (financial incentives) τους whistleblower με μεγάλα ποσά, η καταβολή των οποίων εξαρτάται από το ύψος των ποσών που τυχόν θα λάβει το κράτος από τους καταγγελλόμενους, μετά την κατάφαση της ενοχής τους¹⁸³. Η εξάρτηση δηλαδή οφέλους από την πράξη καταγγελίας όχι μόνο δεν απαγορεύεται αλλά αντίθετα, κρίνεται εν ολίγοις και ως νομικώς επιθυμητή¹⁸⁴.

Η αμιγώς υποκειμενική προϋπόθεση της καλοπιστίας, όπως τίθεται από τον έλληνα νομοθέτη, συνιστά ένα ρευστό και δυσχερώς διαπιστώσιμο κριτήριο. Εύλογα λοιπόν ερωτάται, τι θα συμβεί αν η βλέψη οφέλους δεν υπήρξε το μοναδικό κίνητρο αλλά απλά μία από τις περισσότερες ενεργές αιτίες. Για παράδειγμα, ο Α, υπάλληλος στην πολεοδομία, μισεί τον συνάδελφό του Β επειδή υποστηρίζει αντίπαλη πολιτική παράταξη. Μία μέρα διαπιστώνει ότι ο Β λαμβάνει χρηματικά ποσά σε φακελάκια από πολίτες, ως «εξυπηρέτηση» για τη γρήγορη έκδοση οικοδομικών αδειών. Ο Α θεωρεί ανεπίτρεπτη μία τέτοιου είδους συμπεριφορά, κρίνοντάς την ως θίγουσα το κύρος της δημόσιας υπηρεσίας. Αποφασίζει λοιπόν να αναφέρει το περιστατικό στον εισαγγελέα, θεωρώντας

¹⁸⁰ «An employee's motivation for filing a complaint is...irrelevant», Kohn, *Concepts and procedures in whistleblower law*, ο. π σ. 264.

¹⁸¹ Kohn, *Concepts and procedures in whistleblower law*, ο. π σ. 265.

¹⁸² Supreme Court of New Jersey. Dr. Myron A. Mehlman v. Mobil Oil Corporation, <http://caselaw.findlaw.com/nj-supreme-court/1193036.html>

¹⁸³ Vaughn R., *The Successes and Failures of Whistleblower Laws*, ο. π. σ. 125 επ.

¹⁸⁴ Για το ζήτημα της παροχής οικονομικών ωφελημάτων στους whistleblowers, βλ. τη μελέτη Stikeleather B., *When do employers benefit from offering workers a financial reward for reporting internal misconduct?*, *Accounting, Organizations and Society*, τ. 52, σ. 1 επ.

το όμως παράλληλα και ως μία ευκαιρία για να δώσει ένα «μάθημα» στον Β για τις «κακές» πολιτικές του επιλογές, καθώς και επειδή με την ποινική δίωξη κατά του Β και την πιθανή του αποπομπή από την υπηρεσία, θα εξελιχθεί ο ίδιος ταχύτερα υπηρεσιακά, μέσω μίας ενδεχόμενης προαγωγής. Άραγε εδώ ο Α δεν χρήζει προστασίας, επειδή τα ταπεινά οφέλη στα οποία απέβλεψε συνδιαμόρφωσαν την τελική του απόφαση να αναφέρει την επίμαχη συμπεριφορά του Β; Αρκεί έστω και το παραμικρό επιλήψιμο κίνητρο για να «μολύνει» την καλοπιστία του whistleblower; Σε κάθε δε περίπτωση, πώς θα κριθεί ποια αιτία υπήρξε η αποφασιστικότερη για τη λήψη της απόφασης; Όλα αυτά τα ερωτήματα σκιαγραφούν τη θέση ότι το whistleblowing αποτελεί ένα σύνθετο φαινόμενο, εκδηλώνεται δε ως αποτέλεσμα ποικίλων παραγόντων και γι' αυτό δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται μονοσήμαντα¹⁸⁵. Με την πρόταξη του στοιχείου της μη εξάρτησης οφέλους ο νομοθέτης απέβλεψε ουσιαστικά σε μία ιδιόμορφη «ηθική ανωτερότητα» (moral superiority¹⁸⁶) του whistleblower, παραγνωρίζοντας ωστόσο ότι το whistleblowing δεν αφορά σε ηθικούς υπερήρωες¹⁸⁷. Επιπρόσθετα, το άρθρο 45B ΚΠΔ, όπως και ο ίδιος του ο τίτλος μαρτυρεί, θεσπίστηκε για τη διαφύλαξη του δηmosίου συμφέροντος, το οποίο πλήττεται καίρια με την τέλεση και παρασιώπηση των εγκλημάτων διαφθοράς, παρέχοντας κίνητρα σε όσους γνωρίζουν την τέλεσή τους να τα γνωστοποιήσουν στις αρχές. Βασικό λοιπόν σημείο διαπίστωσης είναι κατά πόσο, με την αναφορά του whistleblower, ικανοποιείται το δημόσιο συμφέρον μέσω της αποκάλυψης των πράξεων διαφθοράς. Υπ' αυτό το πρίσμα, υποστηρίζεται ότι η ηθική ποιότητα των κινήτρων του αναφέροντος κρίνεται ως καταρχήν αδιάφορη¹⁸⁸, εφόσον το δημόσιο συμφέρον δεν παύει να διακυβεύεται σε κάθε περίπτωση στον ίδιο βαθμό.

Από την άλλη πλευρά, δεν πρέπει να παροράται η έννομη συνέπεια της εφαρμογής του άρθρου 45B ΚΠΔ, που είναι η οριστική αποχή από την ποινική δίωξη εγκλημάτων που φέρεται να τέλεσε ο whistleblower. Η ποινική αξίωση της πολιτείας για τα συγκεκριμένα εγκλήματα υποχωρεί, κατόπιν στάθμισης με το υπέρτερο δημόσιο συμφέρον της αποκάλυψης και πάταξης των εγκλημάτων

¹⁸⁵ Miceli/ Near, *Whistleblowing in organizations*, ο. π. σ. 7.

¹⁸⁶ Η οποία δεν συνιστά τίποτα περισσότερο παρά μία αυταπάτη, βλ. Tappin B./ McKay R., *The Illusion of Moral Superiority*, *Social Psychological and Personality Science*, τ. 8, σ. 623 επ.

¹⁸⁷ Βλ. Togias, *Blowing the whistle: ethical and legal issues*, ο. π. κεφ. 2, με τον χαρακτηριστικό τίτλο «what happens inside the mind of a whistleblower?», όπου αναδεικνύονται οι σύνθετες σκέψεις και αιτίες που οδηγούν κάποιο πρόσωπο στο να αναφέρει μία παραβατική συμπεριφορά, σ. 647 επ.

¹⁸⁸ Βλ. Lewis D., *Whistleblowing at work: On what Principles should Legislation be based*, *Industrial Law Journal*, τ. 30, σ. 173, ο οποίος θεωρεί την προστασία ακόμα και κακόπιστων καταγγελιών ως το αποδεκτό κόστος (acceptable price) που πρέπει να καταβληθεί για την ενθάρρυνση των καταγγελιών παρανομιών.

διαφθοράς. Η αρχή της νομιμότητας και της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας παραχωρούν το προβάδισμα υπέρ της αρχής της σκοπιμότητας. Στο πλαίσιο αυτό, ένα κριτήριο όπως αυτό της καλοπιστίας, έτσι όπως το αντιλαμβάνεται ο έλληνας νομοθέτης, μολονότι ιδιαίτερα αυστηρό, εντούτοις μπορεί να γίνει κατανοητό¹⁸⁹. Διά αυτού, ο νομοθέτης θέλησε να εξαλείψει προκαταβολικά κάθε τυχόν σκιά που θα αναφύοταν εν σχέσει με τον δικαιοκρατικό χαρακτήρα του άρθρου 45B ΚΠΔ και έτσι θα κλόνιζε συθέμελα τους δικαιολογητικούς λόγους της ρύθμισης¹⁹⁰. Η κάμψη βασικών αρχών της ποινικής δίκης θα φαινόταν έωλη, εάν τα στηρίγματά της ήταν κατ' ουσίαν ανύπαρκτα. Το ερώτημα είναι εάν ένα τέτοιο κριτήριο εξυπηρετεί και προωθεί εν τέλει τις δικαιοπολιτικές στοχεύσεις για τις οποίες θεσπίστηκε ή καθιστά το προστατευτικό πεδίο του άρθρου 45B ΚΠΔ νομικά απλησίαστο, μετατρέποντάς το συνακόλουθα σε γράμμα κενό. Η εφαρμογή στην πράξη του θεσμού, στα ήδη 4 χρόνια ισχύος του, μόνο μία φορά¹⁹¹ (και αυτή τελικά χωρίς κανένα αποτέλεσμα¹⁹²), δημιουργεί σοβαρές επιφυλάξεις για το κατά πόσο προσήκει θετική απάντηση στο ερώτημα.

Όσον αφορά την προϋπόθεση της μη εμπλοκής του whistleblower στα αναφερόμενα εγκλήματα, αυτή αφορά καταρχάς, όλες τις πιθανές περιπτώσεις συμμετοχής. Ωστόσο, από τη χρήση του όρου «εμπλέκεται» (αντί «συμμετέχει») καθώς και της πρόσθετης επισήμανσης «καθ' οποιονδήποτε τρόπο», εδώ θα πρέπει να υπαχθούν και περιπτώσεις μη αξιόποινης συμμετοχής, οι οποίες δύναται να γίνουν αντιληπτές ως εμπλοκή στο έγκλημα. Πρόκειται για περιπτώσεις βοήθειας μετά το έγκλημα (*auxilium post delictum*), όπως λ.χ. η συνδρομή κατά το στάδιο της ουσιαστικής αποπεράτωσης (περίπτωση υπόθαλψης εγκληματία, 231 ΠΚ)¹⁹³. Το εν λόγω κριτήριο είναι ορθό, καθότι σε περίπτωση προγενέστερης εμπλοκής δεν θα πρόκειται πλέον για μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος αλλά για μάρτυρα του «στέμματος», και ουσιαστικά έτσι λειτουργεί ως

¹⁸⁹ Το γεγονός δηλαδή ότι τόσο ο καλόπιστος όσο και ο «κακόπιστος» whistleblower έχουν σημαντικές πληροφορίες για τις αρχές, αυτό δεν καθιστά αμφότερους αυτομάτως άξιους προστασίας.

¹⁹⁰ Για τον μεν διαφορετικό θεσμό των μαρτύρων του «στέμματος», ο Βενέτης αναφέρει: «Θα ήταν αθεράπευτη μυωψία και ασύγγνωστη ηθική και συνειδησιακή ευκαμψία το φαινόμενο να ευλογούνται και να θεσπίζονται διατάξεις που αναγορεύουν τον χαφιέ σε τιμητή», βλ. Βενέτης Δ., *Μεταμέλεια ή εκμαυλισμός συνειδήσεως*, ο. π. σ. 715.

¹⁹¹ ΠραξΕισΕφΑθ 7/2015, ΠοινΔικ 5/2015, σ. 417 επ.

¹⁹² Κουτνατζή - Παναγοπούλου Φ., *Ο θεσμός του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος (whistleblowing)*, ο. π. σ. 66.

¹⁹³ Περιπτώσεις βέβαια που θα αποτελούν, κατά κανόνα, συναφείς (άρθρο 129 περ. γ' ΚΠΔ) με τα αναφερόμενα εγκλήματα πράξεις.

βασική παράμετρος διαφοροποίησης των εν λόγω περιπτώσεων και των συνεπακόλουθων εννόμων συνεπειών.

III. Ουσιώδης συμβολή στην αποκάλυψη και δίωξη των εγκλημάτων

Με τις αναφορές τις οποίες υποβάλλει ο whistleblower στις αρχές, θα πρέπει να συμβάλλει ουσιωδώς στην αποκάλυψη και δίωξη των εγκλημάτων διαφθοράς. Καταρχάς, θα πρέπει να εισφέρονται στις αρχές άγνωστες πληροφορίες και μη ευχερώς προσβάσιμα σε αυτές αποδεικτικά στοιχεία. Η σωρευτική προϋπόθεση της συμβολής και στη δίωξη των εγκλημάτων σημαίνει ότι τα στοιχεία τα οποία ο μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος γνωστοποιεί στις αρχές, θα πρέπει να άγουν στη θεμελίωση του απαιτούμενου βαθμού υπονοιών, ικανού για τη διάνοιξη των προσηκουσών ποινικών διαδικασιών ή την περαιτέρω προώθηση ήδη εκκρεμουσών. Έτσι, την ιδιότητα του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος δύναται να λάβει και πρόσωπο το οποίο, στο πλαίσιο εν εξελίξει ποινικής διαδικασίας, με τις πληροφορίες του ενισχύει αποφασιστικά το συγκεντρωθέν αποδεικτικό υλικό, αποκαλύπτοντας νέες πτυχές της υπόθεσης και διευκολύνοντας ενεργά το έργο των ανακριτικών αρχών (π.χ. κατονομάζοντας τον τραπεζικό λογαριασμό στον οποίο εναποτέθηκε από τον δωρολήπτη το δώρο, καθιστώντας εφικτή τη δέσμευσή του). Η χρήση της λέξης δίωξης στο κείμενο του άρθρου 45B προξενεί την εντύπωση ότι η κτήση της ιδιότητας του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος προϋποθέτει απαραιτήτως την άσκηση ποινικής δίωξης¹⁹⁴. Ωστόσο, η θεώρηση αυτή περιορίζει υπέρμετρα το κανονιστικό πεδίο του άρθρου 45B, μεταθέτοντας την προστασία του whistleblower σε μελλοντικό διαδικαστικό στάδιο. Η έννοια λοιπόν της δίωξης θα πρέπει να γίνει αντιληπτή διευρυμένα. Ειδικότερα, από την ισχύουσα μορφή του άρθρου 43 ΚΠΔ προκύπτει ότι η διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης είναι, κατά κανόνα¹⁹⁵, απαραίτητη για την παραδεκτή κίνηση της ποινικής δίωξης στα κακουργήματα, στα δε πλημμελήματα η διεξαγωγή προκαταρκτικής εξέτασης τελεί υπό τη διακριτική ευχέρεια του εισαγγελέα (άρθρο 31 ΚΠΔ). Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι ακόμα και αν τα στοιχεία που παρέχονται στη διωκτική αρχή συνιστούν επαρκείς ενδείξεις για να κινηθεί η ποινική δίωξη, αυτή δεν μπορεί να λάβει χώρα νομίμως, χωρίς την

¹⁹⁴ Έτσι Στυλιανίδου, *Προστασία των εργαζομένων μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος στο δημόσιο τομέα*, ο. π. σ. 140

¹⁹⁵ Πλην των περιπτώσεων που έχουν ήδη διενεργηθεί προανακριτικές πράξεις κατά το άρθρο 243 παρ. 2 ΚΠΔ ή ένορκη διοικητική εξέταση ή υπάρχει πόρισμα ή έκθεση ελέγχου του Γενικού Επιθεωρητή Δημόσιας Διοίκησης κλπ.

προγενέστερη διεξαγωγή προκαταρκτικής εξέτασης. Άρνηση παροχής προστασίας κατά το στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης θα άφηνε τον whistleblower παντελώς ακάλυπτο εκκρεμούσης αυτής, καθιστώντας εμμέσως επιτρεπτή τη λήψη μέτρων αντεκδίκησης εναντίον του από τα θιγόμενα πρόσωπα. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη το αρκετά σύνηθες φαινόμενο (και παρά την πρόβλεψη της παραγράφου 3 άρθρου 31 ΚΠΔ) η προκαταρκτική εξέταση να εκκρεμεί για αρκετό χρονικό διάστημα, η στόχευση που επιδιώκεται μέσω του άρθρου 45B, για την παροχή προστασίας από αδικαιολόγητη μεταχείριση των προσώπων που αναφέρουν τις πράξεις διαφθοράς, θα ματαιωνόταν εν τη γενέσει της. Άλλωστε, η διεύρυνση των δικαιωμάτων του υπόπτου κατά το στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης και η όπλισή του με τα συναφή δικαιώματα που έχει ο μετέπειτα κατηγορούμενος, υποδηλώνει την αντιμετώπισή του ως διωκόμενου εν ευρεία εννοία¹⁹⁶. Σύμφωνα λοιπόν με μία διασταλτική ερμηνεία του όρου δίωξη, θα πρέπει να γίνει δεκτή η δυνατότητα χαρακτηρισμού προσώπου ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος και κατά το στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης.

Πρόσθετο ερμηνευτικό ζήτημα αναφύεται σχετικά με τον αποδέκτη των πληροφοριών του whistleblower. Μιλώντας ο νομοθέτης για παροχή των πληροφοριών στις διωκτικές αρχές, ουσιαστικά προκρίνει το εξωτερικό (external) whistleblowing ως τη μοναδική αξία προστασίας έκφασής του. Η επιλογή αυτή, μολονότι καταρχήν ορθή, δεν προστατεύει επαρκώς τις συνήθειες εκείνες περιπτώσεις whistleblowers που δεν ανατρέχουν αμέσως στις αρχές¹⁹⁷. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο της σχέσης εργασίας, ο εργαζόμενος – whistleblower συχνά αναφέρεται στον εργοδότη του είτε ευελπιστώντας σε μία εσωτερική διευθέτηση που θα ενισχύσει το εσωτερικό αρμονικό κλίμα εργασίας, είτε από τον φόβο δυσμενών αποτελεσμάτων για τον ίδιο από μία εξωτερική καταγγελία, ακόμα και από έλλειψη γνώσης για τον κατάλληλο εξωτερικό αποδέκτη¹⁹⁸. Για τους λόγους αυτούς, ένα πιο ευέλικτο κριτήριο θα εξυπηρετούσε καλύτερα τους σκοπούς του άρθρου 45B. Έτσι λοιπόν, η παροχή των πληροφοριών στις αρχές θα μπορούσε να γίνει νοητή όχι μόνο ως άμεση γνωστοποίησή τους από τον ίδιο whistleblower, αλλά και ως έμμεση, όταν δηλαδή ο ίδιος με τη συμπεριφορά του θέτει εκείνη την αιτιώδη διαδρομή που ως αποτέλεσμα έχει τη γνωστοποίηση των πληροφοριών στις αρχές. Σε περίπτωση για παράδειγμα που ένας εργαζόμενος αναφέρει περιστατικά διαφθοράς, τα οποία υπέπεσαν στην αντίληψή του κατά την άσκηση της

¹⁹⁶ Για τα δικαιώματα του υπόπτου κατά την προκαταρκτική εξέταση βλ. ενδ. Μαργαρίτης Λ., *Εμβάθυνση στην Ποινική Δικονομία*, 2006, σ. 62 – 64, πρβλ. και ΟΛΑπ 2/1999, ΠοινΧρ 1999, σ. 811.

¹⁹⁷ Courakis N., *The Protection of Whistleblowers in Greece following the Introduction of Law-Nr. 4254/2014*, ο. π. σ. 3.

¹⁹⁸ Sinzdak G., *An analysis of current whistleblower laws*, ο. π. σ. 1653.

δραστηριότητάς του, στον προϊστάμενό του και εκείνος εν συνεχεία διαβιβάζει τις πληροφορίες στον αρμόδιο εισαγγελέα, τότε θα πρέπει να αναγνωρίζεται η δυνατότητα χαρακτηρισμού του εργαζομένου ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος, διότι η συμπεριφορά του απετέλεσε αναγκαίο όρο ώστε οι αρχές να περιέλθουν σε γνώση των πληροφοριών.

Παράλληλα, η συμβολή του whistleblower στην ανακριτική διερεύνηση των εγκλημάτων διαφθοράς πρέπει να κρίνεται ως ουσιώδης. Πρόκειται για ένα κριτήριο το οποίο ανάγεται σε *in concreto* εκτιμήσεις, σε συσχέτιση πάντα με τη φύση της υπόθεσης και τον βαθμό αποδεικτικής δυσκολίας. Για την κατάφαση δηλαδή της ουσιώδους συμβολής λαμβάνεται υπόψη η διωκτική χρησιμότητα των πληροφοριών του whistleblower. Βέβαια, ένα τέτοιου είδους ρευστό και απροσδιόριστο κριτήριο, το οποίο εναποθέτει εξ' ολοκλήρου το ζήτημα στην εισαγγελική αρχή, χωρίς αντικειμενικά σημεία αναφοράς, αδυνατεί να λειτουργήσει ενθαρρυντικά έναντι των μελλοντικών εν δυνάμει whistleblowers, καθότι έτσι η παρεχόμενη προστασία εξαρτάται από περιπτώσιολογικές σταθμίσεις¹⁹⁹.

IV. Η οριστική αποχή από την ποινική δίωξη

Το βασικό μέτρο προστασίας, ποινικοδικονομικού χαρακτήρα, για τον whistleblower είναι η δυνατότητα οριστικής αποχής από την ποινική δίωξη των εγκλημάτων, που αυτός φέρεται να έχει τελέσει με τη γνωστοποίηση των πληροφοριών στις αρχές, συνήθως κατόπιν καταγγελίας των θιγόμενων προσώπων. Με την εν λόγω πρόβλεψη εισάγεται απόκλιση από τον κανόνα της αρχής της νομιμότητας, υπέρ της αρχής της σκοπιμότητας, αφού η άσκηση της ποινικής δίωξης υπόκειται πλέον στη διακριτική εξουσία της εισαγγελικής αρχής²⁰⁰. Το μέτρο είναι καταρχήν ορθό, διότι εξασφαλίζει το πρόσωπο από σκόπιμες και κακόβουλες καταγγελίες, παρέχοντάς του τη δυνατότητα να εισφέρει τις πληροφορίες στις αρχές, χωρίς τον φόβο αντιποίνων. Ωστόσο, η μη πρόβλεψη ενδιάμεσων σταδίων προστασίας, ανάλογα και της προόδου της διερεύνησης της υπόθεσης, μπορεί να καταστήσει το μέτρο της οριστικής αποχής, εν τοις πράγμασι, αλυσιτελές.

¹⁹⁹ Courakis N., *The Protection of Whistleblowers in Greece following the Introduction of Law - Nr. 4254/2014*, ο. π. σ. 3 -4.

²⁰⁰ Ανδρουλάκης Ν., Δαλακούρας Θ., Γιαννίδης Ι., Αναγνωστόπουλος Η., *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, Νομολογία κατ' άρθρο*, 2015, σ. 413.

Απαραίτητο είναι όπως αναφερθούν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μέτρου της οριστικής αποχής, από τα οποία θα αναδειχθούν εναργέστερα οι κίνδυνοι να οδηγήσει στην πράξη σε τελείως αντίθετα από τα σκοπούμενα αποτελέσματα για τα οποία προβλέφθηκε.

Ειδικότερα, εν αντιθέσει με τις περιπτώσεις αναστολής και αναβολής της ποινικής δίωξης (άρθρο 44 ΚΠΔ), όπου η συνέχιση αυτής είναι δυνατή, χωρίς μάλιστα να απαιτούνται νέα προς τούτο στοιχεία, ιδιαίτερο γνώρισμα του μέτρου της οριστικής αποχής είναι η αδυναμία κίνησης πια της ποινικής δίωξης στο μέλλον²⁰¹. Η εισαγγελική διάταξη περί αποχής από την ποινική δίωξη δεν υπόκειται σε ανάκληση, σε αυτό ακριβώς το σημείο μάλιστα αντιδιαστέλλεται από τις περιπτώσεις της αναστολής και αναβολής, γι' αυτό άλλωστε φέρει τον τίτλο «οριστική» αποχή²⁰². Η ποινική αξίωση της πολιτείας παύει να είναι ενεργή και εξαλείφεται η δυνατότητα άσκησης νέας ποινικής δίωξης για την ίδια πράξη, για την οποία αποφασίστηκε η οριστική αποχή. Κατά την κρατούσα γνώμη, η οριστική αποχή από την ποινική δίωξη συνιστά «ιδιόρρυθμη περίπτωση» ουσιαστικού ποινικού δεδικασμένου που παράγεται από εισαγγελική διάταξη²⁰³. Η άποψη αυτή είναι ορθή, εναρμονίζεται δε πλήρως με τη νομολογία του ΔΕΕ περί ευρωπαϊκού δεδικασμένου²⁰⁴.

²⁰¹ Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 269.

²⁰² Μαργαρίτης, *Ερμηνεία ΚΠΔ*, ο. π. σ. 84, βλ. επίσης το άρθρο 32 παρ.1 περ. α' ν. 4139/2013, όπου προβλέπεται η δυνατότητα οριστικής αποχής από την ποινική δίωξη, με βούλευμα του συμβουλίου πλημμελειοδικών, σε περίπτωση που ο εξαρτημένος δράστης εγκλημάτων του ν. 4139/2013 ολοκληρώνει με επιτυχία θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης. Η εν λόγω διάταξη του βουλεύματος δεν ανακαλείται, Κοτσαλής, Μαργαρίτης, Φαρσεδάκης, *Ναρκωτικά*, ο. π. σ. 269.

²⁰³ Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης*, ο. π. σ. 284, Δαλακούρας, *Η αποχή από την ποινική δίωξη ως εναλλακτική μορφή περάτωσης της ποινικής διαδικασίας*, ο. π. σ. 321.

²⁰⁴ Το γεγονός ότι η πράξη οριστικής αποχής παράγει ευρωπαϊκό δεδικασμένο προκύπτει ευκρινώς από την εξέταση της συναφούς νομολογίας του ΔΕΕ. Κατά το ΔΕΕ, περάτωση της ποινικής διαδικασίας με απόφαση του εισαγγελέα μπορεί να συνιστά αμετάκλητη εκδίκαση, ανεξάρτητα από τη σύμπραξη δικαστή (αποφ. C-187/01 Gözütok/Brügge). Το κρίσιμο στοιχείο που πρέπει να εξετάζεται είναι εάν με την απόφαση της δημόσιας αρχής εξαλείφεται, κατά την εθνική νομοθεσία, η δυνατότητα άσκησης ποινικής δίωξης για τα ίδια περιστατικά ή η απόφαση τελεί υπό επιφύλαξη εκ νέου κινήσεως ποινικής δίωξης (αποφ. C-491/07 Turanský και C-486/14 Kossowski). Μάλιστα, ακόμα και οι αποφάσεις non-lieu (παύση της ποινικής δίωξης ή αρχειοθέτηση της δικογραφίας και δυνατότητα επανέναρξης επί τη βάσει νέων στοιχείων, π.χ. άρθρο 309 παρ. 1 περ. γ' ΚΠΔ), θεωρούνται οριστικές και παράγουν ευρωπαϊκό δεδικασμένο, στο βαθμό που εμπεριέχουν μία τελική αξιολόγηση της επάρκειας του διαθέσιμου αποδεικτικού υλικού (αποφ. C-398/12 M), όλες οι αποφάσεις είναι ελεύθερα προσπελάσιμες στον ιστότοπο

https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/e/

Σε ότι αφορά το άρθρο 45B, τόσο από το κείμενο του άρθρου όσο και ρητά από την αιτιολογική έκθεση²⁰⁵ προκύπτει ότι, σε ανάκληση υπόκειται μόνο η πράξη χαρακτηρισμού προσώπου ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος (45B εδ. β' ΚΠΔ) και όχι η μετέπειτα πράξη οριστικής αποχής από την ποινική δίωξη. Πρόκειται για δύο ξεχωριστές πράξεις, η πρώτη από τις οποίες (δηλαδή ο χαρακτηρισμός) αποτελεί αναγκαίο όρο τόσο για την απώτερη απόφαση της οριστικής αποχής, όσο και για την εφαρμογή άλλων, μη ποινικών, μέτρων προστασίας (π.χ. εξασφάλιση θέσης εργασίας και προστασία της υπηρεσιακής ιδιότητας). Αυτό σημαίνει ότι μετά την απόφαση της οριστικής αποχής, δεν υφίσταται δυνατότητα ανάκλησής της. Έτσι όμως, η εισαγγελική αρχή μπορεί να βρεθεί, σε πρώιμο δικονομικό στάδιο, στο εξής δίλημμα: α) είτε να αποφασίσει υπέρ της οριστικής αποχής με τον κίνδυνο από την πρόοδο της έρευνας να μην επαληθευτούν οι ισχυρισμοί του whistleblower ή αυτοί να αποδειχθούν κακόβουλοι, με αποτέλεσμα να μη συντρέχει πια ο λόγος ειδικής του προστασίας, η οποία όμως δεν θα μπορεί να αρθεί αφού η αποχή από την ποινική δίωξη καθίσταται οριστική, β) να επιφυλαχθεί και να μην συνηγορήσει υπέρ της οριστικής αποχής, στο πλαίσιο περαιτέρω διερεύνησης, αφήνοντας τον whistleblower απροστάτευτο, ακόμα και αν από την πορεία της υπόθεσης αποδειχθεί το βάσιμο των πληροφοριών του. Η λύση στο πρόβλημα θα μπορούσε να δοθεί αποτελεσματικά εάν, μαζί με το τελικό μέτρο της οριστικής αποχής, προβλεπόταν η δυνατότητας αναστολής της ποινικής δίωξης εις βάρος του whistleblower, στα πρότυπα του άρθρου 44 ΚΠΔ, η οποία αναστολή είτε θα μετατρεπόταν σε οριστική αποχή είτε θα αιρόταν, αναλόγως των ανακριτικών πορισμάτων που θα προέκυπταν. Ο υπό συζήτηση προβληματισμός μπορεί να ιδωθεί μέσω ενός πρακτικού παραδείγματος: η Α είναι γραμματέας του Β, διοικητή δημόσιου νοσοκομείου, και κατά την άσκηση των γραμματειακών της καθηκόντων έρχεται σε γνώση ορισμένων ψηφιακών αρχείων, ευρισκόμενων στον υπολογιστή του Β, από τα οποία προκύπτει ότι ο Β λαμβάνει πολλά εκατομμύρια ευρώ ως δώρο από τους υποψηφίους ιδιώτες σχετικά με την παροχή παραϊατρικού εξοπλισμού στο νοσοκομείο. Αμέσως η Α υποβάλλει έγγραφη αναφορά στον αρμόδιο εισαγγελέα, η οποία αναφορά κοινοποιείται παράλληλα στον τύπο. Διεξάγεται προκαταρκτική εξέταση και εν συνεχεία ασκείται ποινική δίωξη κατά του Β για κακουργηματικού χαρακτήρα δωροληψία υπαλλήλου (235 παρ. 1 εδ. β' ΠΚ). Η Α λαμβάνει τον χαρακτηρισμό του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος, ενώ έπειτα ο Β υποβάλλει μήνυση κατά της Α για το αδίκημα του άρθρου 22 παρ. 4 του ν. 2472/1997. Οι εισαγγελικές αρχές θα πρέπει είτε να ασκήσουν ποινική δίωξη κατά της Α,

²⁰⁵ Στην αιτιολογική έκθεση ν. 4254/2014, σ. 60, αναφέρεται: «α) θεσμοθετείται δυνατότητα αποχής από την ποινική δίωξη (και δυνατότητα ανάκλησης της εισαγγελικής πράξης με την οποία προσδόθηκε η ιδιότητα του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος)».

ευελπιστώντας ότι πριν από την παραπομπή της στο ακροατήριο θα έχουν ενδυναμωθεί οι υπόνοιες κατά του Β, ώστε να συντρέχει βάσιμα λόγος οριστικής αποχής από την ποινική δίωξη, είτε να αποφασίσουν την οριστική αποχή από τη δίωξη για το εν λόγω αδίκημα άμεσα, με κίνδυνο η πορεία της υπόθεσης να διαψεύσει τις αρχικές, μέσω της whistleblower Α θεμελιωθείσες υπόνοιες. Διαφορετική επιλογή το άρθρο 45Β ΚΠΔ δεν τάσσει.

Εντούτοις, το ζήτημα αυτό απασχόλησε τον νομοθέτη του άρθρου 45Β ΚΠΔ. Στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4254/2014 προβλέπεται ότι σε περίπτωση που δεν αποφασιστεί η οριστική αποχή από την ποινική δίωξη, ασκείται ποινική δίωξη και εφαρμόζονται κατά περίπτωση τα άρθρα 59 του ΚΠΔ και 366 παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα. Η πρόβλεψη δεν επιλύει επαρκώς το πρόβλημα. Πρώτα από όλα, στο άρθρο 59 παρ. 1 ΚΠΔ ορίζεται ότι όταν η απόφαση σε ποινική δίκη εξαρτάται από άλλη υπόθεση για την οποία έχει ασκηθεί ποινική δίωξη, η πρώτη αναβάλλεται²⁰⁶ ωσότου εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση στη δεύτερη δίκη. Κατά την αρχικώς κρατούσα στη νομολογία γνώμη²⁰⁷ υποστηριζόταν ότι η αναστολή ή αναβολή αφορά το στάδιο της κύριας διαδικασίας και όχι την προδικασία. Πλέον, υπό την ισχύουσα μορφή του άρθρου 59 ΚΠΔ²⁰⁸ και την αναφορά σε αυτό για εξάρτηση από «άλλη υπόθεση» και όχι «ποινική δίκη, γίνεται δεκτό ότι η αναστολή μπορεί να διαταχθεί και όταν η κύρια δίκη βρίσκεται στην προδικασία²⁰⁹. Ωστόσο, απαραίτητη προϋπόθεση για την αναστολή της κύριας δίκης αποτελεί το να εκκρεμεί η προδικαστική δίκη ήδη στο στάδιο της διαδικασίας στο ακροατήριο, διαφορετικά το άρθρο 59 ΚΠΔ δεν εφαρμόζεται²¹⁰. Σε περίπτωση π.χ. που υποβληθεί έγκληση κατά του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος και δεν αποφασιστεί η οριστική αποχή από την ποινική του δίωξη, εάν η διερεύνηση του εγκλήματος διαφθοράς εκκρεμεί σε προδικαστικό στάδιο, η ποινική διαδικασία κατά του whistleblower προχωρεί κανονικά. Ρητά προβλεπόμενη περίπτωση αναβολής της ποινικής δίωξης σε στάδιο προδικασίας προβλέπει η παράγραφος 2 του άρθρου 59 ΚΠΔ²¹¹, αυτή όμως αφορά μόνο

²⁰⁶ Ο όρος αναβάλλεται ταυτίζεται με τον όρο αναστέλλεται, ΑΠ 2187/2003, ΠοινΧρ 2004, σ. 791.

²⁰⁷ ΑΠ 528/2001, ΠοινΧρ 2002/116, ΣυμβΑΠ 691/1997, ΠοινΧρ 1998, σ. 176, βλ. Μαργαρίτης, *Ερμηνεία ΚΠΔ*, ο. π. π. σ. 119, Για τις υποστηριχθείσες απόψεις γύρω από το ζήτημα, βλ. Δημητράτος Ν., *Αναστολή της ποινικής διαδικασίας κατ' άρθρα 59 ΚΠΔ και 366 § 2 ΠΚ και δεσμευτικότητα της προδικαστικής αποφάσεως*, ΠοινΔικ 4/2001, σ. 399.

²⁰⁸ Τροποποιήθηκε με το άρθρο 6 του ν. 3346/2005.

²⁰⁹ Ανδρουλάκης, Δαλακούρας, Γιαννίδης, Αναγνωστόπουλος, *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας*, ο. π. π. στη νομολογία σ. 74 επ.

²¹⁰ ΑΠ 311/2011, www.areiospagos.gr, ΔιατΕισΕφΔυτΣτΕλλ 426/2013, ΠοινΧρ 2015, σ. 479.

²¹¹ Στις περιπτώσεις των άρθρων 224 (ψευδορκία), 225 παράγραφοι 1 περίπτωση α' και 2 εδάφιο α' (ψευδής ανώμοτη κατάθεση), 229 (ψευδής καταμήνυση), 362 (δυσφήμιση), 363 (συκοφαντική δυσφήμιση) και 364

τα εγκλήματα της ψευδορκίας, της ψευδούς ανώμοτης κατάθεσης, της ψευδούς καταμήνυσης, της απλής δυσφήμισης, της συκοφαντικής δυσφήμισης και της δυσφήμισης ανώνυμης εταιρείας. Για τις περιπτώσεις των εγκλημάτων της παραβίασης υπηρεσιακού απορρήτου ή της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, τα οποία αναφέρονται στο άρθρο 45B ΚΠΔ, δεν υπάρχει πρόβλεψη, η δε απαρίθμηση των περιπτώσεων κύριας υπόθεσης, στις οποίες επιτρέπεται να αναβληθεί κάθε ενέργεια του εισαγγελέα είναι αποκλειστική²¹². Αντίστοιχα, στο άρθρο 366 παρ. 2 ΠΚ η αναστολή της ποινικής δίωξης αφορά μόνο τα εγκλήματα της απλής δυσφήμισης, της συκοφαντικής δυσφήμισης, της δυσφήμισης ανώνυμης εταιρείας και της προσβολής μνήμης νεκρού. Συνεπώς η προστασία κρίνεται ελλιπής, αφού αν ο μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος εγκληθεί είτε για το αδίκημα της παραβίασης απορρήτου είτε του άρθρου 22 του ν. 2472/1997, η ποινική δίωξη εις βάρος του δεν δύναται να αναβληθεί. Παράλληλα, η αναφορά του νομοθέτη στα άρθρα 59 ΚΠΔ και 366 ΠΚ δημιουργεί και έναν επιπρόσθετο προβληματισμό. Αν δηλαδή η προστασία των προσώπων που καταγγέλλουν πράξεις διαφθοράς είναι αποτελεσματική από ήδη υπάρχουσες, και μάλιστα επί μακρόν, διατάξεις, γιατί άραγε να θεσπιστεί ειδικό και αυτοτελές άρθρο; είτε η υπάρχουσα προστασία δεν είναι επαρκής, που πράγματι όπως αναφέρθηκε δεν είναι, είτε διαφορετικά ο λόγος πρόβλεψης ενός άρθρου που επιφέρει έννομα αποτελέσματα ήδη εφικτά είναι ανύπαρκτος. Εν τοις πράγμασι, η αναφορά στην αιτιολογική έκθεση στα άρθρα 59 ΚΠΔ και 366 ΠΚ δεν συνιστά παρά μία νομοθετική υπόμνηση ότι σε περιπτώσεις whistleblowing θετικό θα ήταν αυτές οι διατάξεις να εφαρμόζονται.

Σκόπιμη λοιπόν αλλά και αναγκαία κρίνεται η πρόβλεψη, εντός του άρθρου 45B ΚΠΔ, της δυνατότητας της εισαγγελικής αρχής να αναστέλλει προσωρινά τις ποινικές διαδικασίες σε βάρος του whistleblower. Η προσωρινή αυτή προστασία θα πρέπει να οριστικοποιείται (ή να αίρεται) όταν η πιθανολόγηση της βασιμότητας των πληροφοριών και του ουσιώδους της συμβολής του whistleblower θα κρίνεται ως εύλογη. Χρήσιμη θα ήταν η ανεύρεση και ο ορισμός προς τούτο, ενός αντικειμενικού κριτηρίου. Το κριτήριο αυτό μπορεί να ιδωθεί σε άμεση συνάρτηση με συγκεκριμένα δικονομικά στάδια, μέσω των οποίων θα λαμβάνεται υπόψη αντικειμενικά η πρόοδος (ή μη) της ποινικής διαδικασίας. Το κρίσιμο δικονομικό σημείο της παραπομπής του κατηγορουμένου στο ακροατήριο, θα μπορούσε να επιτελέσει αυτόν τον ρόλο. Καταρχάς, για την

(δυσφήμιση ανώνυμης εταιρείας) ΠΚ, αν για το γεγονός για το οποίο δόθηκε όρκος ή η χωρίς όρκο κατάθεση ή έγινε η αναφορά στην αρχή ή η καταμήνυση ή ισχυρίστηκε ή διέδωσε ο υπαίτιος ασκήθηκε ποινική δίωξη, ο εισαγγελέας πλημμελειοδικών, μετά την προκαταρκτική εξέταση (άρθρα 31, 43 παρ. 1 εδάφιο β'), αναβάλλει με πράξη του κάθε περαιτέρω ενέργεια έως το τέλος της ποινικής δίωξης, κατόπιν σύμφωνης γνώμης του εισαγγελέα εφετών.

²¹² ΑναφΕισΠλημμΑθ της 01/05/2016, ΠοινΧρ 2016, σ. 554.

παραπομπή του κατηγορουμένου στο ακροατήριο απαιτούνται επαρκείς ενδείξεις που στηρίζουν την κατηγορία εναντίον του για ορισμένη πράξη. Αυτό ισχύει τόσο για τις περιπτώσεις παραπομπής του κατηγορουμένου με απευθείας κλήση στο ακροατήριο (άρθρο 245 παρ. 2 σε συνδ. με 313 ΚΠΔ), όσο και για τις περιπτώσεις παραπομπής με βούλευμα του δικαστικού συμβουλίου²¹³. Ο όρος επαρκείς ενδείξεις²¹⁴ νοείται ως το αποδεικτικό θεμέλιο για την παραπομπή ή όχι του κατηγορουμένου στο ακροατήριο²¹⁵. Οι ενδείξεις είναι επαρκείς (ή σοβαρές), όπως η Ολομέλεια του Ακυρωτικού έχει αποφανθεί, όταν πιθανολογούν την ενοχή του κατηγορουμένου ή όταν από το αποδεικτικό υλικό που συγκομίσθηκε προκύπτει με βεβαιότητα ότι το δικαστήριο θα πρέπει να επιληφθεί και να υποβάλει στη δοκιμασία της επ' ακροατηρίω διαδικασίας τα πραγματικά περιστατικά στα οποία στηρίζονται οι ενδείξεις, ενώ αντίθετα δεν θεωρούνται σοβαρές όταν, καθαυτές κρινόμενες, δεν πιθανολογούν σοβαρά την ενοχή του κατηγορουμένου και κλονίζονται από άλλα αποδεικτικά στοιχεία που είναι επαρκή για να οδηγήσουν το δικαστήριο στην απαλλαγή του²¹⁶. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι όταν αποφασίζεται η παραπομπή, υφίσταται υψηλή πιθανολόγηση τέλεσης του εγκλήματος από τον κατηγορούμενο. Συνεπώς, στις περιπτώσεις εκείνες όπου η ποινική διαδικασία διανοίγεται βάσει των πληροφοριών του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος, και με το μετέπειτα συγκεντρωθέν αποδεικτικό υλικό η υπόθεση άγεται πλέον στο ακροατήριο, η συμβολή, αν μη τι άλλο, βάσιμα θα μπορούσε να κριθεί ως ουσιώδης και η οριστική αποχή από την ποινική δίωξη εις βάρος του ως εύλογη. Σε περίπτωση όμως που οι υπόνοιες δεν ενδυναμώνονται και η υπόθεση δεν κρίνεται άξια να υποστεί τη βάσανο της κύριας διαδικασίας, η προσωρινή προστασία θα πρέπει να αίρεται ώστε να μην περιορίζεται υπέρμετρα το δικαίωμα δικαστικής προστασίας των θιγόμενων προσώπων και έτσι να επιτυγχάνεται μία δίκαιη εξισορρόπηση των αντιτιθέμενων συμφερόντων²¹⁷. Άλλωστε, σε τέτοιες περιπτώσεις δεν θα

²¹³ Έτσι κατά την απολύτως κρατούσα γνώμη, παρά την εσφαλμένη συνήθη παραπομπή απευθείας στο ακροατήριο όλων των πλημμελημάτων αρμοδιότητας Μονομελούς Πλημμελειοδικείου, χωρίς πρόσθετη εξειδίκευση του βαθμού των υπονοιών, βλ. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ο. π. σ. 279 – 280, Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της Ποινικής Δίκης*, ο. π. σ. 286.

²¹⁴ Όρος ταυτόσημος με τις σοβαρές ενδείξεις στο άρθρο 310 ΚΠΔ, αμφοτέρω δε οι όροι αποδίδουν τις αποχρώσεις ενδείξεις του κειμένου στην καθαρεύουσα, βλ. ΣυμβΑΠ 184/2000, ΠοινΧρ 2000, σ. 586.

²¹⁵ Μαργαρίτης, *Ερμηνεία ΚΠΔ*, ο. π. σ. 627.

²¹⁶ ΣυμβΟΛΑΠ 9/2001, www.areiospagos.gr, Αντιδιαστέλλονται λοιπόν ποιοτικά από τις (ασθενέστερες) επαρκείς ενδείξεις για την κίνηση της ποινικής δίωξης, η άσκηση της οποίας, στο πλαίσιο της αρχής της νομιμότητας, αποτελεί τον κανόνα («εν αμφιβολία υπέρ της δίωξης») εφόσον υφίσταται «κάποια τουλάχιστον δυνητικά βάσιμη υπόνοια τέλεσης εγκλήματος», Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της Ποινικής Δίκης*, ο. π. σ. 63.

²¹⁷ Κατά την ΠραξΕισΕΦΑθ, ο. π. σ. 417, στην περίπτωση που η καταγγελία του whistleblower είναι άδολη και καλόπιστη, η προστασία θα πρέπει, κατά τον εισαγγελέα εφετών, να καταφάσκει ακόμα και σε περίπτωση

συντρέχουν και οι απαιτούμενοι λόγοι δημοσίου συμφέροντος. Από την άλλη πλευρά, ως υπερβολική κρίνεται η άποψη, σύμφωνα με την οποία η οριστική αποχή θα πρέπει να κηρύσσεται μόνο μετά την αμετάκλητη καταδίκη των καταγγελλόμενων²¹⁸. Κάτι τέτοιο θα επέβαλε ουσιαστικά ένα ιδιότυπο βάρος απόδειξης και σιωπηρής υποστήριξης της κατηγορίας στους ώμους του whistleblower, αφού η προστασία του θα εξαρτιόταν από την πάση θυσία επίτευξη καταδίκης. Όμως, ο μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος δεν συνιστά σκιάδη κατηγορούσα αρχή. Ο ρόλος του συνίσταται στη διευκόλυνση του ανακριτικού έργου των αρμόδιων αρχών, και σε αυτό ακριβώς το στοιχείο εντοπίζεται ο λόγος της προστασίας του. Το αν εν τέλει θα καταδικαστούν οι υπαίτιοι είναι ζήτημα που απασχολεί τις αρμόδιες αρχές και εξαρτάται από τον προσήκοντα δικονομικό χειρισμό στον οποίο αυτές προβαίνουν.

7. To whistleblowing κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ

I. Τα κριτήρια αναλογικότητας

Υποθέσεις με χαρακτηριστικά whistleblowing έχουν αχθεί και ενώπιον του ΕΔΔΑ, το οποίο μέσα από την εξέταση πλειάδας περιπτώσεων έχει διαμορφώσει ένα συγκεκριμένο νομολογικό πλέγμα. Η νομική βάση υπό την οποία το ΕΔΔΑ προσεγγίζει τις σχετικές υποθέσεις είναι το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ περί ελευθερίας της έκφρασης²¹⁹. Η δημόσια ανακοίνωση παρανομιών που

απαλλακτικού βουλεύματος, διότι η παραπομπή στο ακροατήριο μπορεί να μη λάβει χώρα για νομικούς, και όχι για ουσιαστικούς λόγους. Ωστόσο, η καταρχήν ορθή αυτή διαπίστωση δεν δικαιολογεί απαραίτητα την κατάφαση της σχετικής προστασίας. Άλλωστε, σε περίπτωση καλόπιστης και άδολης καταγγελίας, δεν θα πληρούνται, ούτως ή άλλως, τα αξιούμενα στοιχεία της υποκειμενικής υπόστασης των εγκλημάτων για τα οποία θα καταγγέλλεται από τους θιγόμενους ο whistleblower. Την έλλειψη όμως αυτή του δόλου, θα πρέπει να τη διαπιστώνει το αρμόδιο δικαστήριο και όχι η εισαγγελική αρχή, διότι έτσι το δικαίωμα δικαστικής προστασίας των θιγόμενων αποδυναμώνεται υπερβολικά.

²¹⁸ Γκμπάντι, *Οικονομικό Έγκλημα και Διαφθορά στον Δημόσιο Τομέα*, τ. III, ο. π. σ. 408.

²¹⁹ Άρθρον 10 ΕΣΔΑ: 1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν γνώμης ως και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων. Το παρόν άρθρον δεν κωλύει τα Κράτη από του να υποβάλωσι τας επιχειρήσεις ραδιοφωνίας κινηματογράφου ή τηλεοράσεως εις κανονισμούς εκδόσεως αδειών λειτουργίας. 2. Η άσκησης των ελευθεριών τούτων, συνεπαγομένων καθήκοντα και ευθύνas δύναται να υπαχθή εις ωρισμένας

λαμβάνουν χώρα σε μία επιχείρηση καθώς και η υποβολή αναφοράς στις αρχές θεωρείται ότι αποτελούν εκφάνσεις της ελευθερίας της έκφρασης, και έτσι εμπίπτουν στο προστατευτικό πλαίσιο του άρθρου 10²²⁰. Κατά την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η ελευθερία της έκφρασης αποτελεί ένα από τα βασικότερα θεμέλια μίας δημοκρατικής κοινωνίας και βασική προϋπόθεση για τη συλλογική και ατομική ολοκλήρωση²²¹. Στο άρθρο 10 ΕΣΔΑ δεν υπάγονται μόνο πληροφορίες και ιδέες που εκλαμβάνονται θετικά ή θεωρούνται μη προσβλητικές, αλλά ακόμα και εκείνες που προσβάλλουν, σοκάρουν ή ενοχλούν. Αυτές είναι οι απαιτήσεις που θέτει ο πλουραλισμός και η ανεκτικότητα, στοιχεία χωρίς τα οποία δεν υφίσταται δημοκρατική κοινωνία²²². Πρέπει να σημειωθεί ότι το κράτος – μέλος καθίσταται υπόλογο όταν δεν παρεμβαίνει ώστε να διασφαλιστεί η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης και από ιδιωτικές προσβολές, διότι το άρθρο 10 ΕΣΔΑ δεν εξασφαλίζει την ελευθερία της έκφρασης μόνο από κρατικές παρεμβάσεις, αλλά η κανονιστική του εμβέλεια καλύπτει και τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών²²³. Η θετική αυτή υποχρέωση παρέμβασης δεν πρέπει όμως να επιβάλει ένα αδύνατο ή δυσανάλογο βάρος στις αρχές²²⁴. Οποιοσδήποτε περιορισμός του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης θα πρέπει να προβλέπεται στον νόμο, να επιδιώκεται μέσω αυτού ένας νόμιμος σκοπός, και να είναι αναγκαίος σε μία δημοκρατική κοινωνία. Για την κρίση της αναγκαιότητας του περιορισμού, το Δικαστήριο προβαίνει σε έλεγχο αναλογικότητας της επέμβασης, σταθμίζοντας τα αντιτιθέμενα συμφέροντα μέσω συγκεκριμένων κριτηρίων, τα οποία, στις υποθέσεις whistleblowing καθορίστηκαν με την απόφαση *Guja* κατά Μολδαβίας της 12/02/2008 και παγιώθηκαν (και έκτοτε επαναλαμβάνονται μόνιμα) με την

διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή κυρώσεις, προβλεπομένους υπό του νόμου και αποτελούντας αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία δια την εθνικήν ασφάλειαν, την εδαφικήν ακεραιότητα ή την δημοσίαν ασφάλειαν την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδισιν της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας.

²²⁰ Αποφ. Heinisch κατά Γερμανίας της 21/10/2011, σκ. 43.

²²¹ Βλ. ενδ. αποφ. *Mouvement Raëlien Suisse* κατά Ελβετίας της 13/07/2012, σκ. 48, αποφ. *Stoll* κατά Ελβετίας της 10/12/2007, σκ. 101,

²²² Αποφ. *Vogt* κατά Γερμανίας της 26/09/1995, σκ. 52, αποφ. *Hertel* κατά Ελβετίας της 25/08/1998, σκ. 46, αποφ. *Γρηγοριάδης* κατά Ελλάδας της 25/11/1997, σκ. 44.

²²³ Αποφ. *Fuentes Bobo* κατά Ισπανίας της 29/05/2000, σκ. 38, αποφ. *Palomo Sánchez* και άλλοι κατά Ισπανίας της 12/11/2011, σκ. 59 - 60, αποφ. *Rubins* κατά Λετονίας της 01/06/2015, σκ. 44, αποφ. *Özgür Gündem* κατά Τουρκίας της 16/03/2000, σκ. 42 – 46.

²²⁴ Αποφ. *Osman* κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 28/10/1998, σκ. 116.

απόφαση Heinisch κατά Γερμανίας της 21/10/2011²²⁵. Τα κριτήρια που λαμβάνει υπόψη το Δικαστήριο είναι: α) το δημόσιο ενδιαφέρον για τις πληροφορίες που αποκαλύπτονται, β) κατά πόσον η δημοσιοποίηση υπήρξε το έσχατο μέσο, γ) η βασιμότητα των πληροφοριών, δ) η καλοπιστία του προσώπου που προβαίνει στις αποκαλύψεις, ε) η βλάβη που υφίσταται ο καταγγελλόμενος, στ) η βαρύτητα της κύρωσης κατά του whistleblower.

A. Το δημόσιο ενδιαφέρον

Καταρχάς, το Δικαστήριο αναγνωρίζει το γεγονός ότι τα πρόσωπα που θητεύουν σε μία δημόσια υπηρεσία, πολύ συχνά, είναι τα μόνα που γνωρίζουν και διαπιστώνουν τις αξιόποινες συμπεριφορές που συμβαίνουν εντός αυτής, γι' αυτό και βρίσκονται στην κατάλληλη θέση να δράσουν υπέρ του δημοσίου συμφέροντος ενημερώνοντας το κοινό ή τις αρχές²²⁶. Η δημοσιοποίηση από τον υπάλληλο πληροφοριών, ακόμα και απόρρητων, δύναται να ανταποκρίνεται σε ένα ισχυρό δημόσιο συμφέρον (strong public interest) για την εξυπηρέτηση του οποίου ο υπάλληλος θα πρέπει, υπό προϋποθέσεις, να προστατεύεται αποτελεσματικά²²⁷. Το πρώτο λοιπόν στοιχείο που εξετάζεται είναι κατά πόσο οι πληροφορίες που ο whistleblower αποκαλύπτει, άπτονται της δημόσιας ζωής και του εύλογου ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης. Η φύση της καταγγελλόμενης πράξης λαμβάνεται ιδιαιτέρως υπόψη από το Δικαστήριο. Έτσι, στην περίπτωση υπαλλήλου, πρώην στελέχους της κρατικής υπηρεσίας πληροφοριών, ο οποίος αποκάλυψε ένα παράνομο σύστημα παρακολούθησης των τηλεφωνικών επικοινωνιών δημοσιογράφων και πολιτικών, κρίθηκε ότι επρόκειτο, αδιαμφισβήτητα, για πληροφορίες δημοσίου ενδιαφέροντος διότι οι καταγγελλόμενοι ανώτατοι κρατικοί αξιωματούχοι κλόνισαν με τη συμπεριφορά τους τα δημοκρατικά θεμέλια της χώρας²²⁸. Ομοίως, στην περίπτωση υπαλλήλου της εισαγγελίας, ο οποίος

²²⁵ βλ. Momsen C./ Grützner T./ Onk A., *Whistleblowing als außerordentlicher Kündigungsgrund?*, ZIS 8-9/2011, σ. 754 επ.

²²⁶ Απόφ. Langner κατά Γερμανίας 01/02/2016, σκ. 44, αποφ. Heinisch κατά Γερμανίας, σκ. 63.

²²⁷ Αποφ. Guja κατά Μολδαβίας της 12/02/2008, σκ. 72.

²²⁸ Αποφ. Bucur και Toma κατά Ρουμανίας της 08/04/2013, σκ. 101 – 104. Αυτό το είδος whistleblowing αναδεικνύει έντονα το φαινόμενο της πολιτικής εργαλειοποίησης κρατικών μηχανισμών, οι οποίοι ενώ συνίστανται και προορίζονται για τη διαφύλαξη της δημόσιας ασφάλειας, συχνά χρησιμοποιούνται με τρόπο που διασαλεύει, εν τέλει, την ίδια τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Για το ζήτημα της ποινικοποίησης αυτών των μορφών whistleblowing, βλ. την εγκληματολογική προσέγγιση της Bessant J., *Criminalizing the Political in a Digital Age*, Crit. Crim. 2015, τ. 23, σ. 329 επ.

δημοσίευσε στον τύπο επιστολές που είχε στείλει μέλος της κυβέρνησης στον γενικό εισαγγελέα για να τον πείσει να επανεξετάσει την κρίση του σχετικά με εκκρεμή ποινική υπόθεση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι επρόκειτο, χωρίς καμία αμφιβολία, για πολύ σημαντικά ζητήματα για τα οποία η κοινωνία πρέπει να τελεί σε γνώση²²⁹. Αντίστοιχα, σε περίπτωση νοσοκόμας δημόσιου νοσοκομείου που κατήγγειλε την κακομεταχείριση ηλικιωμένων ασθενών και τις ελλείψεις στην περίθαλψη, θεωρήθηκε από το Δικαστήριο ως ζωτικής σημασίας (vital importance) ζήτημα η διάδοση πληροφοριών που άπτονται της φροντίδας μίας ιδιαίτερα ευάλωτης μερίδας του πληθυσμού, όπως οι ηλικιωμένοι²³⁰. Αντίθετα, για περιπτώσεις που υποκρύπτουν απλά και μόνο προσωπικούς διαξιφισμούς και φιλονικίες, το ενδιαφέρον του κοινού προς γνώση της πληροφορίας παρίσταται εξασθενημένο και η προστασία του δικαιώματος ελεύθερης έκφρασης μειωμένη²³¹. Έτσι, στην περίπτωση υπαλλήλου - προϊσταμένου δημοτικής υπηρεσίας, ο οποίος απλώς και μόνον εξέφρασε αντιρρήσεις στην απόφαση του δημάρχου να παύσει η λειτουργία του τμήματος στο οποίο προΐστατο, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν αποτελούσε περίπτωση whistleblowing²³². Το κριτήριο με το οποίο το ΕΔΔΑ αξιολογεί τον χαρακτήρα των πληροφοριών που αποκαλύπτονται και το συναφές ζήτημα του δημοσίου ενδιαφέροντος είναι αμιγώς περιπτωσιολογικό. Από τη φύση της κάθε φορά αγόμενης ενώπιον του υπόθεσης, το Δικαστήριο προβαίνει σε *in concreto* εκτιμήσεις, χωρίς να δύναται έτσι ευχερώς να εξαχθεί μία ασφαλής νομολογιακή κατευθυντήριος γραμμή σχετικά με τι πράγματι άπτεται του δημόσιου συμφέροντος και τι τελικά όχι²³³.

²²⁹ Αποφ. Guja κατά Μολδαβίας, ο. π. σκ. 88.

²³⁰ Αποφ. Heinisch κατά Γερμανίας, ο. π. σκ. 71.

²³¹ Κατά τη μειοψηφούσα γνώμη στην αποφ. Rubins κατά Λετονίας, ο. π. σκ. 11, όσο χαμηλότερο είναι το δημόσιο ενδιαφέρον επί της μεταδιδόμενης πληροφορίας, τόσο μικρότερο το επίπεδο προστασίας μέσω του άρθρου 10 ΕΣΔΑ. Διαφορετικά το ΕΔΔΑ θα διέτρεχε τον κίνδυνο να μετατραπεί σε ένα ιδιότυπο ανώτατο εργατικό δικαστήριο (higher-instance labour court) που θα αποφαινόταν επί αμιγώς εργατικών αντιδικιών.

²³² Αποφ. Langner κατά Γερμανίας, ο. π. σκ. 47.

²³³ Χαρακτηριστικό είναι ότι στην αποφ. Palomo Sánchez και άλλοι κατά Ισπανίας, ο. π. σκ. 72, το Δικαστήριο αρκέστηκε στο γεγονός ότι η υπόθεση δεν ήταν «αμιγώς ιδιωτική» (a purely private one). Έτι περαιτέρω, στην αποφ. Bergens Tidende κ. α. κατά Νορβηγίας της 02/08/2000, σκ. 51, η αποτυχημένη πλαστική επέμβαση στην οποία

Β. Η ύπαρξη και εξάντληση εναλλακτικών, αντί της δημοσιοποίησης, δυνατοτήτων

Στις περιπτώσεις εκείνες όπου ο προσφεύγων συνδέεται με το καταγγελλόμενο πρόσωπο με σχέση εργασίας, το ΕΔΔΑ, αναγνωρίζοντας τη βαρύνουσα σημασία της υποχρέωσης πίστης και εχεμύθειας, θεωρεί ότι κατά κανόνα, ο κατάλληλος αποδέκτης των αναφερόμενων παρατυπιών είναι ο εργοδότης ή το αρμόδιο εσωτερικό όργανο που αυτός έχει ορίσει²³⁴. Η αναφορά στις αρχές ή το ευρύ κοινό αντιμετωπίζεται ως *ultimum refugium* (last resort)²³⁵. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο λαμβάνει ιδιαιτέρως υπόψη εάν, πριν την εξωτερική καταγγελία, είχε προηγουμένως λάβει χώρα ενημέρωση του εργοδότη²³⁶. Η δυνατότητα όμως εσωτερικής αναφοράς θα πρέπει να είναι πραγματική, ώστε μέσω αυτής βάσιμα να προσδοκάται η διερεύνηση σε βάθος της καταγγελίας. Διαφορετικά, η προγενέστερη εσωτερική γνωστοποίηση δεν είναι απαραίτητη για την προστασία του whistleblower²³⁷. Και για την εφαρμογή του υπό συζήτηση κριτηρίου, η φύση της αποκαλυφθείσας παρατυπίας διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο. Έτσι, όταν διακυβεύονται έννομα αγαθά αόριστου αριθμού προσώπων, όπως π.χ. η δημόσια υγεία, η απευθείας προσφυγή στις αρμόδιες αρχές καθίσταται δικαιολογημένη και αποδεκτή²³⁸.

Γ. Η βασιμότητα των πληροφοριών

Η ενάσκηση του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης δεν συντελείται ελευθέρα βαρών για το ενεργητικό της υποκείμενο. Κάθε πρόσωπο, πριν από τη διάδοση μίας πληροφορίας, φέρει, ανάλογα και με τις ειδικότερες περιστάσεις, το καθήκον ευσυνειδήτης διερεύνησης της ακρίβειας και αξιοπιστίας των όσων διαδίδει, ειδικά όταν βαρύνεται με υποχρέωση πίστης και εχεμύθειας όπως οι εργαζόμενοι²³⁹. Ωστόσο, ο έλεγχος ακρίβειας και βασιμότητας της πληροφορίας δεν

υπεβλήθησαν γυναίκες σε ιδιωτικό ιατρείο θεωρήθηκε ζήτημα δημοσίου ενδιαφέροντος που άπτονταν σημαντικών πτυχών της ανθρώπινης υγείας.

²³⁴ Αποφ. Guja κατά Μολδαβίας, ο. π. σκ. 70 – 73,

²³⁵ Αποφ. Matúz κατά Ουγγαρίας της 21/01/2015, σκ. 34.

²³⁶ Αποφ. Heinisch κατά Γερμανίας, ο. π. σκ. 72.

²³⁷ Αποφ. Bucur και Toma κατά Ρουμανίας, ο. π. σκ. 97, αποφ. Matúz κατά Ουγγαρίας, ο. π. σκ. 47.

²³⁸ Γούλας, *Η απόλυση εργαζομένου λόγω δημοσιοποίησης παρατυπιών της επιχείρησης*, ο. π. σ. 576.

²³⁹ Αποφ. Bladet Tromsø και Stensaas κατά Νορβηγίας της 20/05/1999, σκ. 65, αποφ. Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 07/12/1976, σκ. 49, αποφ. Haseldine κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 13/05/1992, σ. 231.

εξικνείται στην πλήρη επαλήθευση και επιβεβαίωσή της. Οι οποιοιδήποτε ισχυρισμοί δεν θα πρέπει να στερούνται πραγματικού υποβάθρου (factual background) και να διαδίδονται εν γνώσει της αναλήθειάς τους²⁴⁰. Μάλιστα, όταν οι πληροφορίες που εκφέρονται αφορούν υψηλής απαξίας συμπεριφορές, τιμωρούμενες από τον νόμο με αυξημένο πλαίσιο ποινής, η απαίτηση της βασιμότητας και ουσιαστικής αιτιολόγησής τους καθίσταται ιδιαίτερα κρίσιμη²⁴¹. Όσο δηλαδή σοβαρότερες πράξεις αφορά η υποβαλλόμενη καταγγελία, τόσο πιο θεμελιωμένη πρέπει να είναι η πραγματική της βάση²⁴². Αρχικά λοιπόν το Δικαστήριο ελέγχει εάν η βασιμότητα των πληροφοριών αμφισβητείται από τα μέρη. Σε αρνητική περίπτωση, τότε εκλαμβάνει τις πληροφορίες ως αληθείς²⁴³. Διαφορετικά, κρίσιμο στοιχείο που λαμβάνεται υπόψη είναι οι αξιολογήσεις των εγχώριων δικαστηρίων και των αρμόδιων αρχών. Έτσι, η διάνοιξη προκαταρκτικών εισαγγελικών ερευνών επί τη βάσει των υποβληθέντων καταγγελιών κρίθηκε από το Δικαστήριο ως απόδειξη του αρκούντως βάσιμου αυτών, ανεξάρτητα μάλιστα από το γεγονός ότι οι εισαγγελικές έρευνες δεν εξακολούθησαν²⁴⁴. Και αυτό διότι, κατά το Δικαστήριο, οι ανακριτικές αρχές είναι οι πρωτίστως υπεύθυνες για την εξακρίβωση της αλήθειας των ισχυρισμών που υποβάλλονται στο πλαίσιο μίας ποινικής διερεύνησης και δεν θα ήταν εύλογο να αξιώνεται από ένα πρόσωπο, που προβαίνει σε μία καταγγελία, να προσδοκά εάν οι ανακριτικές έρευνες θα οδηγήσουν στην απόδοση κατηγοριών ή θα τερματιστούν²⁴⁵.

Δ. Τα κίνητρα

Βασική παράμετρος που εκτιμά το Δικαστήριο είναι τα κίνητρα με τα οποία εμφορείτο το πρόσωπο που προέβη στην καταγγελία. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, η καλοπιστία του προσώπου συνιστά καθοριστικό παράγοντα για την κρίση της αναλογικότητας της επέμβασης στο δικαίωμα

²⁴⁰ Αποφ. Heinisch κατά Γερμανίας, ο. π. σκ. 79.

²⁴¹ Αποφ. Balenović κατά Κροατίας της 30/09/2010, κεφ. Β' αιτιολογικού (σχετικά με την παραβίαση του άρθρου 10), παρ. 2 περ. β'.

²⁴² Αποφ. Pedersen και Baadsgaard κατά Δανίας της 17/12/2004, σκ. 78.

²⁴³ Αποφ. Rubins κατά Λετονίας, ο. π. σκ. 85, αποφ. Guja κατά Μολδαβίας, ο. π. σκ. 26 σε συνδ. με 89.

²⁴⁴ Αποφ. Lacroix κατά Γαλλίας της 07/09/2017, σκ. 47 – 49.

²⁴⁵ Αποφ. Heinisch κατά Γερμανίας, ο. π. σκ. 80.

της ελεύθερης έκφρασης²⁴⁶, από την κατάφαση (ή μη) της οποίας εξαρτάται η αναγνώριση της προστασίας του whistleblower²⁴⁷. Έχει λοιπόν κριθεί ότι μία καταγγελία, η οποία υποβάλλεται ως αποτέλεσμα εκδικητικότητας, αισθήματος ανταγωνισμού, ή άλλων ιδιοτελών κινήτρων (π.χ. επιδίωξη προσωπικού οφέλους), δεν δικαιολογεί ένα υψηλό επίπεδο παρεχόμενης προστασίας²⁴⁸. Έτσι, η κακοπιστία του καταγγέλλοντος δύναται να αποτελέσει επαρκή δικαιολογητική βάση περιορισμού της ελευθερίας της έκφρασης, ακόμα και αν οι πληροφορίες ευσταθούν και το δημόσιο ενδιαφέρον της κοινής γνώμης καταφάσκει πλήρως. Η απόδοση βαρύνουσας σημασίας στο κριτήριο των κινήτρων αυτοτελώς, επιχειρείται από το Δικαστήριο στο πλαίσιο στάθμισης μεταξύ των αντιτιθέμενων δικαιωμάτων των μερών (ελευθερία της έκφρασης – υπόληψη του τρίτου), όμως, χωρίς την παράλληλη εξέταση της συνδρομής και των υπόλοιπων τιθέμενων προϋποθέσεων αλλά και άνευ συνυπολογισμού του διακυβευόμενου δημοσίου συμφέροντος, μπορεί εν τέλει να καταλήξει ένα πλήρως ανελαστικό κριτήριο²⁴⁹.

Ε. Η βλάβη του θιγόμενου προσώπου

Εξίσου σημαντικό κριτήριο που λαμβάνεται υπόψη από το Δικαστήριο είναι η επίδραση και η ενδεχόμενη βλάβη που συνεφέλκεται η άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης έκφρασης στα έννομα αγαθά των θιγόμενων προσώπων²⁵⁰. Έτσι, στην περίπτωση whistleblower, του οποίου οι καταγγελίες αφορούσαν δυσλειτουργίες εντός της εισαγγελικής αρχής, το Δικαστήριο αναγνώρισε το δημόσιο συμφέρον διατήρησης της εμπιστοσύνης του κοινού στην ανεξαρτησία και ουδετερότητα του εισαγγελικού θεσμού, η οποία εμπιστοσύνη ενδεχομένως να κλονιζόταν βαθύτατα από τις επίμαχες αποκαλύψεις²⁵¹. Σε ορισμένες λοιπόν περιπτώσεις, δύναται να κριθεί αναγκαία η διαφύλαξη θεσμών, από καταστρεπτικές εις βάρος τους επιθέσεις (destructive attacks) που είναι πρόδηλα αθεμελίωτες²⁵². Το Δικαστήριο αναγνωρίζει ως καταρχήν εύλογη την προστασία

²⁴⁶ Αποφ. Rubins κατά Λετονίας, ο. π. σκ. 87.

²⁴⁷ Αποφ. Heinisch κατά Γερμανίας, ο. π. σκ. 69, αποφ. Langner κατά Γερμανίας, ο. π. σκ. 45.

²⁴⁸ Αποφ. Kudeshkina κατά Ρωσίας της 26/02/2011, σκ. 95, αποφ. Matúz κατά Ουγγαρίας, ο. π. σκ. 45.

²⁴⁹ Γούλας, *Η απόλυση εργαζομένου λόγω δημοσιοποίησης παρατυπιών της επιχείρησης*, ο. π. σ. 578.

²⁵⁰ Αποφ. Langner κατά Γερμανίας, ο. π. σκ. 45.

²⁵¹ Αποφ. Guja κατά Μολδαβίας, ο. π. σκ. 90 – 91.

²⁵² Αποφ. Prager και Oberschlick κατά Αυστρίας της 26/04/1995, σκ. 34.

της εταιρικής φήμης και βιωσιμότητας μίας επιχείρησης, τόσο προς όφελος των μετόχων και εργαζομένων της, όσο και για την ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη²⁵³. Η άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης έκφρασης δεν μεταφράζεται σε ελευθερία συκοφάντησης, ούτε αποστερεί από το θιγόμενο πρόσωπο τη δυνατότητα να υπερασπισθεί την τιμή του και να επιδιώξει την απόδειξη της αναλήθειας των εις βάρος του ισχυρισμών²⁵⁴. Συνακόλουθα, όσο βαρύτερη καθίσταται η βλάβη που υφίσταται ο καθού η καταγγελία, τόσο περισσότερο δικαιολογημένη θα πρέπει να είναι η άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης έκφρασης που την επιφέρει²⁵⁵. Σε ιδιαίτερες ωστόσο κατηγορίες δημοσίων προσώπων, όπως οι πολιτικοί, τα επιτρεπτά όρια κριτικής και ενδεχόμενης βλάβης είναι ευρύτερα από εκείνα έναντι των ιδιωτών, διότι οι πρώτοι εκτίθενται σε έλεγχο από τους πολίτες και έτσι πρέπει να δέχονται την κοινωνική κριτική που τους ασκείται²⁵⁶.

ΣΤ. Η βαρύτητα της κύρωσης κατά του whistleblower

Το τελικό κριτήριο που εξετάζεται σχετίζεται με το είδος και τη βαρύτητα της κύρωσης που ελήφθη κατά του προσώπου, εξ αφορμής της άσκησης του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης εκ μέρους του. Η απόλυση ή η υπηρεσιακή υποβάθμιση συνεπεία της άσκησης του δικαιώματος 10 ΕΣΔΑ θεωρούνται ως κατεξοχήν παραδείγματα επέμβασης στο δικαίωμα²⁵⁷. Το Δικαστήριο, εκτός από τις προσωπικές επιπτώσεις, λ.χ. σχετικά με τον βιοπορισμό και την επαγγελματική ανέλιξη του whistleblower, λαμβάνει σοβαρά υπόψη την πιθανότητα, μέσω της επιβολής κυρώσεων να προκληθεί γενικότερη αποθάρρυνση των πολιτών (chilling effect) από το να εκφράζονται ελεύθερα, γεγονός που θα λειτουργούσε βλαπτικά για όλη την κοινωνία ως σύνολο²⁵⁸. Στην περίπτωση δε whistleblower που απολύθηκε από την εργασία του επειδή κατήγγειλε την τέλεση οικονομικών εγκλημάτων εκ μέρους μελών της συγκλήτου του πανεπιστημίου στο οποίο εργαζόταν, παρά το γεγονός ότι κατάφερε να ξαναβρεί άμεσα εργασία, το Δικαστήριο προσέδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα

²⁵³ Αποφ. Heinisch κατά Γερμανίας, ο. π. σκ. 64.

²⁵⁴ Αποφ. Steel και Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 15/05/2005, σκ. 87.

²⁵⁵ Γούλας, *Η απόλυση εργαζομένου λόγω δημοσιοποίησης παρατυπιών της επιχείρησης*, ο. π. σ. 579.

²⁵⁶ Αποφ. Lacroix κατά Γαλλίας, ο. π. σκ. 41. Βλ. και αποφ. De Haes και Gijssels κατά Βελγίου της 24/02/1997, όπου κρίθηκε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ, παρά το γεγονός της μη απόδειξης της αληθείας των ισχυρισμών των προσφευγόντων που στρέφονταν κατά δικαστικών λειτουργιών.

²⁵⁷ Αποφ. Guja κατά Μολδαβίας, ο. π. σκ. 55.

²⁵⁸ Αποφ. Heinisch κατά Γερμανίας, ο. π. σκ. 91, Αποφ. Guja κατά Μολδαβίας, ο. π. σκ. 95,

στον κίνδυνο συλλογικής αποθάρρυνσης και εκφοβισμού των υπόλοιπων συναδέλφων του, με αποτέλεσμα να κρίνει τελικά ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ²⁵⁹. Η επιβολή ποινής, ακόμα και σχετικά χαμηλής, παρότι δεν θεωρείται καταρχήν ασύμβατη με την ΕΣΔΑ σε υποθέσεις δυσφήμισης²⁶⁰, ενέχει ιδιαίτερα συμβολικό χαρακτήρα και γι' αυτό συγκαταλέγεται μεταξύ των επαχθέστερων δυνατών κυρώσεων, λόγω και της αποτρεπτικής της επίδρασης στον δημόσιο διάλογο²⁶¹. Επιβάλλεται λοιπόν η αυστηρή τήρηση της αρχής της αναλογικότητας κατά το στάδιο επιμέτρησης της ποινής²⁶².

8. Επίλογος

Από την προηγηθείσα ανάλυση αναδείχθηκαν ορισμένες σημαντικές πτυχές του whistleblowing, ως ενός δυναμικού ζώντος φαινομένου που έχει αποτελέσει αντικείμενο συνεχούς και ραγδαίας νομοθετικής επεξεργασίας, τόσο διεθνώς όσο και εσωτερικώς, παρά τα αμφιλεγόμενα εγγενή χαρακτηριστικά του. Καταδείχθηκε ότι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του whistleblowing και η επακόλουθη ψαύση πολλαπλών κλάδων του δικαίου που προκαλείται δι' αυτού, απαιτούν τη νοητική σύλληψη των βασικών του εκφάνσεων με διαλεκτικό τρόπο, αντί μονοδιάστατων (και συχνά στερεοτυπικών a priori) εκτιμήσεων. Κατά τη θέση της μελέτης, το ποινικά προστατευόμενο whistleblowing μπορεί να νοηθεί μόνο ως καταγγελία αξιοποιώνων πράξεων, αποκρουόμενης της ευρύτατα υποστηριζόμενης διεθνώς αντίληψης, που αντιμετωπίζει την αναφορά ανήθικων συμπεριφορών ή παραβιάσεων οποιουδήποτε νόμου ως εξίσου άξια προστασίας. Η πράξη αποκάλυψης αφορά αξιόποινες συμπεριφορές ιδιαίτερης απαξίας, τελούμενες εντός συγκεκριμένου οργανωτικού πλαισίου, που καθιστά την εξιχνίαση και καταστολή τους δυσχερή έως ανέφικτη. Ο whistleblower, ευρισκόμενος εντός του πλαισίου στο οποίο επισυμβαίνουν οι αξιόποινες συμπεριφορές, αλλά χωρίς να εμπλέκεται σε αυτές, παρέχει την εκ των έσω πληροφόρηση,

²⁵⁹ Αποφ. Rubins κατά Λετονίας, ο. π. σκ. 92.

²⁶⁰ Αποφ. Reinboth κ. α. κατά Φιλανδίας της 25/04/2011, σκ. 90, αποφ. Radio France κ. α. κατά Γαλλίας της 30/04/2004, σκ. 40.

²⁶¹ Αποφ. Cumpănă και Mazăre κατά Ρουμανίας της 17/12/2004, σκ. 118.

²⁶² Σταυρινάκη, *Σχολιασμός άρθρου 10 ΕΣΔΑ*, σε Σισιλιάνος, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ο. π. σ. 484.

τέμνοντας το αποδεικτικό έλλειμα. Η ιδιότυπη αυτή ανακριτική κατάσταση ανάγκης (ermittlungsnotstand) σε συνδυασμό με το διακυβευόμενο δημόσιο συμφέρον, το οποίο εξειδικεύεται υπό του νομοθέτη, συγκαθορίζουν τον κατάλογο των εγκλημάτων, για την διερεύνηση των οποίων η προσφυγή στον θεσμό του whistleblowing κρίνεται από την Πολιτεία ως θεμιτή. Αυτό άλλωστε κατέστη σαφές και από την προπαρατεθείσα νομολογία του ΕΔΔΑ, το οποίο, υπό το πρίσμα του άρθρου 10 ΕΣΔΑ περί ελευθερίας της έκφρασης, έχει θέσει συγκεκριμένα κριτήρια αναλογικότητας τα οποία κάθε φορά σταθμίζει, ώστε να διαγνώσει τις άξιες προστασίας περιπτώσεις whistleblowing. Η αρχή της αναλογικότητας, η οποία δεσμεύει τον νομοθέτη κατά την άσκηση της νομοθετικής του εξουσίας, συνιστά το κατάλληλο ερμηνευτικό εργαλείο για τη θέσπιση απώτατων ορίων, ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος πρόκλησης, διά της υπέρμετρης θεσμικής διεύρυνσης του whistleblowing, μεγαλύτερης βλάβης από την σκοπούμενη ωφέλεια.

Συνοψίζοντας τα πορίσματα της εργασίας αναφορικά με την προβλεπόμενη προστασία των whistleblowers στην ημέτερη έννομη τάξη μέσω του ποινικού δικονομικού δικαίου, υποστηρίχθηκε ότι η αναλογική εφαρμογή του άρθρου 45B ΚΠΔ θα συνιστούσε προσβολή, χωρίς νομοθετική επιφύλαξη, του δικαιώματος δικαστικής προστασίας των θιγόμενων προσώπων και γι' αυτό *de lege lata* πρέπει να αποκρουσθεί. Παράλληλα επισημάνθηκε ότι, μολονότι η πρόβλεψη της οριστικής αποχής από την ποινική δίωξη κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση, είναι υπαρκτή η ανάγκη πρόβλεψης ενδιάμεσων μέτρων προσωρινής προστασίας, όπως π.χ. η αναστολή της ποινικής δίωξης, με τα οποία αφενός θα επιτυγχάνεται η άμεση εξασφάλιση της έννομης κατάστασης του whistleblower, αφετέρου δεν θα αποδυναμώνεται υπερβολικά το δικαίωμα προσφυγής στα αρμόδια δικαστήρια εκ μέρους του καταγγελλόμενου προσώπου. Από την άλλη πλευρά, η πενιχρή νομολογιακή εφαρμογή του άρθρου 45B ΚΠΔ καθιστά απαραίτητη τη συλλογική του επανεξέταση, στο πλαίσιο υιοθέτησης ενός πιο ευέλικτου θεσμικού πλαισίου. Διαφορετικά, η διατήρησή του χωρίς την αναγκαία πραγμάτωση των σκοπών για του οποίους θεσπίστηκε, θα το μετέτρεπε σε απλή διακηρυκτική αρχή άνευ ουσιαστικού περιεχομένου. Η επανεξέταση όμως αυτή δεν μπορεί να συντελεστεί με δικαιοκρατικές υποχωρήσεις. Το whistleblowing πρέπει να γίνει αντιληπτό σε άμεση συνάρτηση με το θεσμικό περιβάλλον εντός του οποίου λαμβάνει χώρα, και σε συμφωνία με τις θεμελιώδεις αρχές που το διέπουν.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- **1) Αγαλλόπουλος Χρήστος**, *Εργατικόν Δίκαιον: σχέσις εργασίας*, εκδ. Κέντρο Κοινωνικών Σπουδών, 1958.
- **2) Ανδρουλάκης Νικόλαος**, *Η επιταγή της αναλογικότητας*, *The Art of Crime Magazine*, τευχ. 05/2017, <http://theartofcrime.gr/%CE%B7-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82/>
- **3) Ανδρουλάκης Νικόλαος, Δαλακούρας Θεοχάρης, Γιαννίδης Ιωάννης, Αναγνωστόπουλος Ηλίας**, *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, Νομολογία κατ' άρθρο*, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, 2015.
- **4) Ανδρουλάκης Νικόλαος**, *Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης*, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, 2012.
- **5) Ανδρουλάκης Νικόλαος**, *Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος: θεωρία για το έγκλημα*, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, 2000.
- **6) Βενέτης Δημήτριος**, *Μεταμέλεια ή εκμανλισμός συνειδήσεως*, *Υπερ.* 1994, σ. 713 επ.
- **7) Βενιζέλος Ευάγγελος**, *Γενικό Συμφέρον και Περιορισμοί Συνταγματικών Δικαιωμάτων*, εκδ. Παρατηρητής, 1990.
- **8) Γάφος Ηλίας**, *Ποινική Δικονομία κατά τον νέον Κώδικα*, τευχ. Α', εκδ. Αφοί Ν. Κοντοέ, 1956,.
- **9) Γεωργιάδης Απόστολος**, *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2007.
- **10) Γούλας Δημήτριος**, *Η απόλυση εργαζομένου λόγω δημοσιοποίησης παρατυπιών της επιχείρησης (whistleblowing)*, *ΕΕΡΓΔ*, 2017, σ. 555 επ.
- **11) Λαγκλής Νικόλαος**, *Οι σύγχρονοι δρόμοι του ποινικού συμβιβασμού*, *ΠοινΧρ* 2017, σ. 412 επ.

- **12) Λαγτόγλου Παναγιώτης**, *Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα*, εκδ. Σάκκουλας ΑΕ, 2012.
- **13) Λαγτόγλου Παναγιώτης**, *Δημόσιο Συμφέρον και Σύνταγμα*, ΤοΣ 1986, σ. 425 επ.
- **14) Δαλακούρας Θεοχάρης**, *Η ανακριτική διαδικασία στα εγκλήματα διαφθοράς. Όρια επέμβασης στα δικαιώματα του ατόμου υπό το φως της ΕΣΔΑ*, ΠοινΔικ 12/2016, σ. 1105 επ.
- **15) Δαλακούρας Θεοχάρης**, *Η αποχή από την ποινική δίωξη ως εναλλακτική μορφή περάτωσης της ποινικής διαδικασίας*, ΠοινΧρ 2014, σ. 321 επ.
- **16) Δημητράτος Νικόλαος**, *Αναστολή της ποινικής διαδικασίας κατ' άρθρα 59 ΚΠΔ και 366 § 2 ΠΚ και δεσμευτικότητα της προδικαστικής αποφάσεως*, ΠοινΔικ 4/2001, σ. 398 επ.
- **17) Δημόπουλος Χαράλαμπος**, *Η διαφθορά*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2005.
- **19) Engisch Karl**, *Εισαγωγή στη Νομική Σκέψη*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1981.
- **19) Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων**, *Η ποινική διαχείριση της δωροδοκίας, Δυνατότητες και Όρια*, Πρακτικά 6^{ου} Συνεδρίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.
- **20) Γκμπάντι Καϊάφα Μαρία** (επιστ. επιμ), *Οικονομικό έγκλημα και διαφθορά στο δημόσιο τομέα*, τ. 1ος -2ος -3ος, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, 2015.
- **21) Γκμπάντι Καϊάφα Μαρία**, *Ποινική νομοθεσία και ενωσιακές επιταγές – Εθνική ενσωμάτωση της ενωσιακής νομοθεσίας στο παράδειγμα της αντιμετώπισης της διαφθοράς*, ΠοινΧρ 2015, σ. 647 επ.
- **22) Καλογερόπουλος Μάριος**, *Σκέψεις και ανάλεκτα επί της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος*, ΘΠΔΔ, 2016, σ. 921 επ.

- **23) Καρράς Αργύριος**, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011.
- **24) Κονδύλης Βασίλειος**, *Δημόσια υπηρεσία και δημόσιο συμφέρον κατά τη γαλλική θεωρία και νομολογία*, ΤοΣ, 3/1994, σ. 548 επ.
- **25) Κοτσαλής Λεωνίδας/ Μαργαρίτης Μιχαήλ/ Φαρσεδάκης Ιωάννης**, *Ναρκωτικά, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 4139/2013*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.
- **26) Κοτσαλής Λεωνίδας**, *Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος*, τ. Ι, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2005.
- **27) Κουκιάδης Ιωάννης**, *Εργατικό Δίκαιο, Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις και το Δίκαιο της Ευελιξίας της Εργασίας*, εκδ. Σάκκουλα ΑΕ, 2014
- **28) Κουτνατζή Παναγοπούλου Φερενίκη**, *Ο θεσμός του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος (whistleblowing), Μία ηθικο-συνταγματική θεώρηση*, εκδ. Σάκκουλα ΑΕ, 2016.
- **29) Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος**, *Ερμηνεία της ελληνικής ποινικής δικονομίας*, τ. Α'. εκδ. Δ. & Π. Δημητράκου, 1925.
- **30) Κωνσταντόπουλος Παναγιώτης**, *Η δικανική αξιολόγηση του δημοσίου συμφέροντος μέσα στα πλαίσια του Συντάγματος*, ΕΔΚΑ, 1992, σ. 473 επ.
- **31) Λεβέντης Γεώργιος/ Παπαδημητρίου Κωνσταντίνος**, *Ατομικό Εργατικό Δίκαιο*, εκδ. ΔΕΝ, 2011.
- **32) Ληξουριώτης Ιωάννης**, *Εργατικό Δίκαιο, Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2005.
- **33) Λίβος Νικόλαος**, *Οργανωμένο Έγκλημα και Ειδικές Ανακριτικές Πράξεις, Δογματική του Οργανωμένου Εγκλήματος*, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, 2007.

- **34) Μαργαρίτης Λάμπρος**, *Εμβάθυνση στην Ποινική Δικονομία*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.
- **35) Μαργαρίτης Λάμπρος**, *Συναφή Εγκλήματα & Ποινικό Δίκαιο*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2005.
- **36) Μαργαρίτης Μιχαήλ**, *Ερμηνεία ΚΠΔ, Θεωρία – Νομολογία*, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, 2008.
- **37) Μπαμπινιώτης Γεώργιος**, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, 2012.
- **38) Μπιτζιλέκης Νικόλαος**, *Η διαφθορά ως νομικό και πολιτικό πρόβλημα*, ΠοινΧρ 2009, σ. 97 επ.
- **39) Μυλωνόπουλος Χρίστος**, *Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος Ι*, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, 2007.
- **40) Roxin Claus**, *Έχει το Ποινικό δίκαιο μέλλον;*, ΠοινΧρ 1998, σ. 705 επ.
- **41) Σισυλιάνος Λίνος - Αλέξανδρος** (επιστ. επιμ), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο*, συλλογικό έργο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.
- **42) Σούρλας Παύλος**, *Justi atque injusti scientia, Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1995.
- **43) Σπηλιωτόπουλος Επαμεινώνδας**, *Εγχειρίδιο Διοικητικού δικαίου*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2002.
- **44) Στυλιανίδου Μαρία**, *Προστασία των εργαζομένων μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος στο δημόσιο τομέα, Οι whistleblowers σε Διεθνείς Οργανισμούς και σε κράτη της Ευρώπης*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2017.

- **45) Συμεωνίδης Ιωάννης**, *Πτυχές της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος, Συνταγματικά οριζόμενα όργανα κατά τη συνταγματικά καθορισμένη ιεραρχία και διαδικασία*, ΔΔικη 1990, σ. 764 επ.
- **46) Τζαννετής Αριστομένης**, *Το Plea bargaining και η αρχή της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας – Συνηγορία υπέρ του νέου θεσμού*, ΠοινΧρ 2016, σ. 14 επ.
- **47) Τζαννετής Αριστομένης**, *Το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων κατηγορίας κατά το άρθρο 6 παρ. 3 εδ. δ' ΕΣΔΑ*, ΠοινΧρ 2008, σ. 394 επ.
- **48) Τιμητικός Τόμος Νέστωρος Κουράκη**, *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή κρίσης*, τ. Α', εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2016.
- **49) Τιμητικός Τόμος εις Μνήμη Νικόλαου Χωραφά, Ηλία Γάφου, Κωνσταντίνου Γαρδίκια**, τ. Ι, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1986.
- **50) Τσάτσος Κωνσταντίνος**, *Το πρόβλημα της ερμηνείας του Δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1978.
- **51) Χαραλαμπάκης Αριστοτέλης**, *Ποινικός κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο*, τ. ΙΙ, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2014.
- **52) Χρυσόγονος Κωνσταντίνος**, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.
- **53) Χωραφάς Νικόλαος**, *Ποινικόν Δίκαιον*, τ. Α', εκδ. Αφοί Π. Σάκκουλα, 1978.
- **54) Weigend Thomas**, *Η κατάρρευση του εξεταστικού ιδεώδους. Οι δικονομικές διαπραγματεύσεις εισβάλλουν στη γερμανική ποινική δίκη*, ΠοινΧρ 2011, σ. 167 επ.

Ξενόγλωσση

- **55) Alford Frederick Charles**, *What Makes Whistleblowers So Threatening?*, International Journal of Health Policy and Management, τ. 5, σ. 71 επ.
- **56) Androulakis Ioannis** (επιστ. επιμ.), *State of implementation of the United Nations Convention against Corruption: Criminalization, law enforcement and international cooperation*, United Nations, 2015.
- **57) Anand Vikas/ Ashforth Blake/ Joshi Mahendra**, *Business as usual: the acceptance and perpetuation of corruption in organizations*, Academy of Management Executive, τ. 18, σ. 40
- **58) Anand Vikas/Ashforth Blake**, *The normalization of corruption in organizations*, Research in Organizational behavior, τ. 25, σ. 3.
- **59) Barry Brian**, *The Public Interest*, Proceedings of the Aristotelian Society, τ. 38, σ. 1 επ.
- **60) Bernard Gregory**, *Whistleblowing in a Wikileaks World: a model for responsible disclosure in Homeland Security*, Dudley Knox Library, 2012,
https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/6769/12Mar_Bernard.pdf?sequence=1
- **61) Bessant Judith**, *Criminalizing the Political in a Digital Age*, Crit. Crim. 2015, τ. 23, σ. 329 επ.
- **62) Belsito Valerio Antonio**, *Il whistleblowing: tutele e rischi per il soffiatore*, Cacucci Editore, 2013
- **63) Brown A. J.** (επιστ. επιμ.), *International Handbook on Whistleblowing Research*, Edward Elgar Publishing, 2014.
- **64) Bowie Norman/ Duska Ronald**, *Business Ethics*, Prentice Hall Series in Occupational Ethics, 1990.
- **65) Brodil Wolfgang**, *Verpfeifer, Pfeifen und Verpfiffene, Whistleblowing aus arbeitsrechtlicher Perspektive*, Ecolex - Fachzeitschrift für Wirtschaftsrecht, τευχ. 12, 12/2009, σ. 1024 επ.

- **66) Bug Arnold/ Beier Diana Maria**, *Whistleblower- Hinweisgeber mit Zivilcourage*, Deutscher Bundestag,
<https://www.bundestag.de/blob/190436/2e01b3a139c2843f2d370f2f6a153323/whistleblower-data.pdf>
- **67) Courakis Nestor**, *The Protection of Whistleblowers in Greece following the Introduction of Law-Nr. 4254/2014. Some Critical Remarks*, European Crime Prevention Network, σ. 1 επ.
- **68) Davis Michael**, *Some paradoxes of whistleblowing*, Business & Professional Ethics Journal, τ. 15, σ. 4
- **69) De Maria William**, *Unshielding the Shadow Culture*, Queensland Whistleblower Study, University of Queensland, 1994.
- **70) Dozier Janelle Brinker/ Miceli P. Marcia**, *Potential predictors of whistleblowing: A prosocial behavior perspective*, The Academy of Management Review, τ. 10, σ. 823 επ.
- **71) Elliston Frederic/ Keenan John/ Lockhart Paula/ Van Schaik Jane**, *Whistleblowing Research: methodological and moral issues*, Greenwood Press, 1985.
- **72) Fitzgerald G. Dennis**, *Informants, Cooperating Witnesses and Undercover Investigations: A Practical Guide to Law, Policy, and Procedure*, CRS Press, 2^η έκδοση, 2015.
- **73) Flynn O' Ian**, *Deliberating about the Public Interest*, Res Publica, τ. 16, σ. 299 επ.
- **74) Fraschini Giorgio/ Parisi Nicoletta/ Rinoldi Dino** (επιστ. επ.), *Il whistleblowing: Nuovo strumento di lotta alla corruzione*, Bonano Editore, 2011
- **75) Jubb B. Peter**, *Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation*, Journal of Business Ethics, τ. 21, σ. 77 επ.

- **76) Kohn M. Stephen**, *Concepts and procedures in whistleblower law*, Greenwood Publishing Group, 2001.
- **77) Kreis Simona**, *Whistleblowing als Beitrag zur Rechtsdurchsetzung, Das öffentliche Informationsinteresse im Arbeitsrecht*, Mohr Siebeck, 2017.
- **78) Kumar Manohar/ Santoro Daniele**, *A justification of whistleblowing*, Philosophy and Social Criticism, τ. 43, σ. 669 επ.
- **79) Lewis David**, *Whistleblowing in a changing legal climate: is it time to revisit our approach to trust and loyalty at the workplace?*, Business Ethics: A European Review, τ. 20, σ. 71 επ.
- **80) Lewis David**, *Whistleblowing at work: On what Principles should Legislation be based*, Industrial Law Journal, τ. 30, σ. 169 επ.
- **81) Malin H. Martin**, *Protecting the Whistleblower from Retaliatory Discharge*, University of Michigan Journal Law Reform, τ. 16, σ. 277 επ.
- **82) Mannion Russell/ Davies Huw**, *Cultures of silence and cultures of voice: the role of whistleblowing in healthcare organizations*, International Journal of Health Policy and Management, τ. 4, σ. 503 επ.
- **83) Mathis Klaus**, *Law and Economics in Europe*, Springer, 2014.
- **84) Miceli P. Marcia/ Near P. Janet/ Dworkin Morehead Terry**, *Whistleblowing in Organizations*, Routledge Taylor & Francis Group, 2008.
- **85) Miceli P. Marcia/ Near P. Janet**, *Organizational dissidence: The case of whistleblowing*, Journal of Business Ethics, τ. 4, σ. 1 επ.
- **86) Millon Theodore/ Lerner Melvin J.**, (επιστ. επιμ.), *Handbook of Psychology*, τ. 5, Personality and Social Psychology, John Wiley & Sons Inc, 2003.

- **87) Momsen Karsten/ Grützner Thomas**, *Whistleblowing als außerordentlicher Kündigungsgrund?*, ZIS 8-9/2011, σ. 754 επ.
- **88) Mundel August**, *Ethics in Quality*, American Society for Quality Control, 1991.
- **89) Nader Ralph/ Petkas Peter/ Blackwell Kate**, *Whistleblowing: the report of the conference on professional responsibility*, Bantam, 1972.
- **90) Ohnishi Kayoko/ Hayama Yumiko/ Asai Atsui./ Kosugi Shinji**, *The process of whistleblowing in a Japan psychiatric Hospital*, Nursing Ethics, τ. 15, σ. 631.
- **91) Rauhofer Judith**, *Blowing the whistle on Sarbanes-Oxley: Anonymous hotlines and the historical stigma of denunciation in modern Germany*, International Review of Law Computers and Technology, τ. 21, σ. 360 επ.
- **92) Romanet Laure**, *The example of Article 40, paragraph 2 of the French Code of criminal procedure in the fight against corruption and bribery: a whistleblowing mechanism for civil servants that is a legal obligation and not a mere right*, La Revue des droits de l'homme, τ. 10, σ. 1 επ.
- **93) Rothschild J./ Miethe T.**, *Whistle-blower disclosures and management retaliation, The Battle to Control Information About Organization Corruption*, Work and Occupations, τ. 26, σ. 107 επ.
- **94) Sawyer R. Kim/ Johnson Jackie/ Holub Mark**, *The Necessary Illegitimacy of the Whistleblower*, Social Science Research Network, 07/2006, σ. 1 επ.
- **95) Shower Tara/ Shower Todd**, *Will corporate governance and whistleblowing provisions improve financial responsibility?*, Research on professional responsibility and Ethics in Accounting, τ. 12, σ. 123 επ.

- **96) Sinzdak Gerard**, *An analysis of current whistleblower laws: defending a more flexible approach to reporting requirements*, California Law Review, 2008, τ. 96, σ. 1633 επ.
- **97) Stikeleather R. Bryan**, *When do employers benefit from offering workers a financial reward for reporting internal misconduct?*, Accounting, Organizations and Society, τ. 52, σ. 1 επ.
- **98) Strack Guido**, *Whistleblowing in Deutschland*, https://whistleblower-net.de/pdf/WB_in_Deutschland.pdf
- **99) Tappin Ben/ McKay Ryan**, *The Illusion of Moral Superiority*, Social Psychological and Personality Science, τ. 8, σ. 623 επ.
- **100) Tinnefeld Marie-Theres/ Rauhofer Judith**, *Whistleblower: Verantwortungsbewusste Mitarbeiter oder Denunzianten?*, *Fragen an Grundrechte, Ethikrichtlinien und Arbeitsrecht*, DuD, 11/2008, σ. 717 επ.
- **101) Toggias Stavros**, *Blowing the whistle: ethical and legal issues*, Τιμ. τ. Εύης Λάσκαρι, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σ. 645 επ.
- **102) Vandekerckhove Wim**, *Whistleblowing and organizational social responsibility: A global assessment*, Ashgate Publishing, 2006.
- **103) Vaughn G. Robert**, *The Successes and Failures of Whistleblower Laws*, Edward Elgar Publishing, 2012.
- **104) Walters Kenneth**, *Thinking Ahead*, Harvard Business Review, 1975.